

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

**ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ
ΥΣΤΕΡΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ
(1204-1461)**

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2016

ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ
(1204-1461)

© Νικόλαος Θ. Γεωργιάδης
Δράμα, Δεκέμβριος 2016

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

ΕΠΙΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ
ΥΣΤΕΡΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ
(1204-1461)

ΚΟΜΟΤΗΝΗ 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος.....	9
Βιβλιογραφία της ύστερης βυζαντινής περιόδου.....	10
Α) Πηγές.....	10-12
Β) Βοηθήματα.....	13-18
Λατινικά και ελληνικά κράτη μετά την Άλωση του 1204... 19	
Η Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης 1204-1261.....	20-21
Το Λατινικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης 1204-1224.....	22
Το Δουκάτο των Αθηνών 1204-1456.....	23-24
Το Πριγκιπάτο της Αχαΐας 1204-1432.....	25-27
Το Δεσποτάτο του Μορέως 1262-1460.....	28-30
Το κράτος της Ηπείρου 1204-1479.....	31-35
Η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας 1204-1461.....	36-40
Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας 1204-1261.....	41
Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης 1204/8-1222.....	41-42
Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης 1222-1254.....	42-43
Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης 1254-1258.....	43-44
Ιωάννης Δ΄ Λάσκαρης – Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος 1258-1261.....	44-46
Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία 1261-1453.....	47
Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος 1261-1282.....	47-51
Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος 1282-1328 (1294-1320 με Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγο, 1321-1328 με Ανδρόνικο Γ΄ Παλαιολόγο).....	51-56
Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος 1328-1341.....	57-58
Άννα Παλαιολογίνα – Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1341-1347.....	58-61
Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός – Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1347-1353.....	61-63
Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός 1353-1354 (1354 με Ματθαίο Καντακουζηνό).....	64
Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1354-1376.....	65-67

Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος 1376-1379.....	67-68
Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1379-1391.....	68
Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος 1391-1399.....	69
Ιωάννης Ζ΄ Παλαιολόγος 1399-1402.....	69
Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος 1402-1425.....	69-70
Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος 1425-1448.....	70-71
Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος 1448-1453.....	71-72
Βυζαντινοί αυτοκράτορες της Κωνσταντινούπολης 1261-1453.....	73
Τα νομίσματα της ύστερης βυζαντινής περιόδου.....	74-80
Η οικονομία της ύστερης βυζαντινής περιόδου.....	81-89
Τα γεγονότα του εμφυλίου πολέμου Ανδρόνικου Β΄-Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγων (1321-1328).....	90-122
Τα γεγονότα του εμφυλίου πολέμου Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου-Ιωάννη Καντακουζηνού (1341-1347).....	123-166
Η άλωση της Κωνσταντινούπολης 1453.....	167-172
Τα Πανεπιστήμια των Παλαιολόγων.....	173-174
Βυζαντινοί λόγιοι στη Δύση.....	175-176
Υστεροβυζαντινά νομίσματα.....	177-180

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αναγκαιότητα συγγραφής διδακτικών σημειώσεων για τη διδασκαλία του μαθήματος *Ιστορία της Ύστερης βυζαντινής περιόδου 1204-1461* στο Τμήμα Ιστορίας-Εθνολογίας του Δημοκρίτειου Πανεπιστήμιου Θράκης κατά το χειμερινό εξάμηνο του ακαδημαϊκού έτους 2016-2017 και η απουσία παρουσίασης των γεγονότων της περιόδου αυτής της Βυζαντινής Ιστορίας στα μνημειώδη έργα των Αι. Χριστοφιλοπούλου και Ι. Καραγιαννόπουλου με οδήγησαν στη συγγραφή της παρούσας επίτομης ιστορίας.

Μετά την παράθεση ενδεικτικής βιβλιογραφίας της περιόδου (πηγών και βοηθημάτων) εξετάζεται συνοπτικά η ιστορία των λατινικών (Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης, Λατινικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης, Δουκάτο των Αθηνών, Πριγκιπάτο της Αχαΐας) και των ελληνικών (Δεσποτάτο του Μορέως, κράτος της Ηπείρου, Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας, Αυτοκρατορία της Νίκαιας) κρατών μετά την Άλωση από τους Λατίνους το 1204. Στη συνέχεια ακολουθούν τα γεγονότα και οι βασιλείες των αυτοκρατόρων από την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς το 1261 μέχρι και την Άλωσή της από τους Τούρκους το 1453.

Στα τελευταία κεφάλαια της επίτομης ιστορίας εξετάζονται πτυχές της Ύστερης βυζαντινής περιόδου: η νομισματοκοπία και η οικονομία της· τα γεγονότα των δύο εμφυλίων πολέμων (Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου-Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου 1321-1328 και Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου-Ιωάννη Καντακουζηνού 1341-1347) που συγκλόνισαν και αποδυνάμωσαν πολύπλευρα τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία κατά το 14ο αιώνα· τα γεγονότα της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης το 1453· τα πανεπιστήμια των εποχών των Παλαιολόγων· οι Βυζαντινοί λόγιοι στη Δύση.

Νικόλαος Θ. Γεωργιάδης
Δράμα Χριστούγεννα 2016

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Α) ΠΗΓΕΣ

- Ακροπολίτης Γεώργιος, *Χρονική συγγραφή*, έκδ. A. Heisenberg, *Georgii Acropolitae Opera I*, Lipsiae 1903.
- Barbaro Nicolo, *Giornale dell'assedio di Constantinopoli 1453*, έκδ. E. Cornet, Vienna 1856.
- *Βραχέα Χρονικά*, έκδ. P. Schreiner, *Die Byzantinischen Kleinchroniken*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae XII/1-3, Wien 1975, 1977, 1979.
- Γρηγοράς Νικηφόρος, *Ρωμαϊκή ιστορία*, έκδ. L. Schopen, *Nicephori Gregorae Historia byzantina I-II*, Bonnae 1829, 1830, I. Bekker III, Bonnae 1855.
- Dölger F., *Regesten der Kaiserurkunden des oströmischen Reiches von 565 bis 1453*, III (1204-1282), IV (1282-1341), V (1341-1453), München-Berlin ²1977, 1960, 1965.
- Δούκας, *Βυζαντινοτουρκική ιστορία*, έκδ. V. Grecu, *Ducas, Istoria turcobyzantina (1341-1462)*, Bucuresti 1958.
- Hunger H. – Vogel K., *Ein byzantinisches Rechenbuch des 15. Jahrhunderts. 100 Aufgaben aus dem Codex Vindobonensis Phil. Gr.65*, (Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophischen-historische Klasse, Denkschriften, 78. Band, 2. Abhandlung), Wien 1963.
- Grégoire H., “Imperatoris Michaelis Palaeologi de vita sua”, *Byzantion* 29-30 (1959-1960) 447-476.
- Κανανός Ιωάννης, «Διήγησις περί τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει γεγονότος πολέμου κατά τό 6930 ἔτος. Ὅτε ὁ Ἄμουράτ πῆϊς παρέπεσε ταύτη μετὰ δυνάμεως βαρείας, καί παρολίγον ταύτην ἐκράτει, εἰ μὴ ἡ Ὑπέραγνος Μήτηρ τοῦ Κυρίου ταύτην ἐφύλαξε», *Patrologia Graeca* 156 (1866) 60-82.

- Καντακουζηνός Ιωάννης, *Ιστορία*, έκδ. L. Schopen, I-III, Bonnae 1828, 1831, 1832.
- Κριτόβουλος, *Ιστορία*, έκδ. D. R. Reinsch, *Critobuli Imbriotae historiae*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXII, Berolini-Novii Eboraci 1983.
- Κυδώνης Δημήτριος, *Ἐπιστολαί*, έκδ. R. J. Loenertz, *Démétrius Cydonès, Correspondance*, I-II, Citta del Vaticano 1956, 1960.
- Λάμπρος Σ. Π., *Παλαιολόγεια και Πελοποννησιακά*, τόμοι Α-Δ, Αθήνα 1912-1923, 1912-1924, 1926, 1930.
- Λαμψίδης Ο., «Μιχαήλ του Πανάρετου Περί των Μεγάλων Κομνηνών», *Αρχαίον Πόντου* 22 (1958) 5-128.
- Λάσκαρις Θεόδωρος Β΄, *Ἐπιστολαί*, έκδ. N. Festa, *Theodori Ducae Lascaris Epistolae*, Florentiae 1898.
- Leonardus Chiensis Mitylenaeus Archiepiscopus, “Historia Cpolitanae urbis a Mahumete II captae”, *Patrologia Graeca* 159 (1866) 923-944.
- Muntaner Ramon, *Cronica*, Edicio Barcino, Barcelona 1927-1952.
- Παλαμάς Γρηγόριος Αρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, «Ὁμιλία ΛΔ΄», *Patrologia Graeca* 151 (1865) 423-436, «Τόμος Συνοδικός, III», *Patrologia Graeca* 151 (1865) 717-774.
- Πανάρετος Μιχαήλ, «Περὶ τῶν τῆς Τραπεζοῦντος βασιλέων τῶν μεγάλων Κομνηνῶν», έκδ. Ο. Λαμψίδης, Αθήνα 1958.
- Παχυμέρης Γεώργιος, *Συγγραφικαὶ ἱστορίαι*, έκδ. A. Failler, *Georges Pachymérés, Relations historiques*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae XXIV/1-5, Paris 1984, 1999, 2000.
- Sanudo Marino Torsello, *Istoria del Regno di Romania*, έκδ. C. Hopf, *Chroniques gréco-romanes inédites ou peu connues*, Berlin 1873, volume IV, 99-170.

- Σφραντζής Γεώργιος, *Χρονικόν*, έκδ. V. Grecu, *Giorgios Sphrantzes, Memorii 1401-1477, Pseudo-Phrantzes, Macarie Melissenos, Cronica 1258-1481*, (Scriptores Byzantini 5), Bucuresti 1966.
- Talbot-Maffry A. M., *The correspondence of Athanasius I, Patriarch of Constantinople: Letters to the emperor Andronicus II, members of the imperial family and officials*, (Dumbarton Oaks Texts 3), Washington 1975.
- Τωμαδάκης Ν. Β., *Δούκας-Κριτόπουλος-Σφραντζής-Χαλκοκονδύλης, Περί αλώσεως της Κωνσταντινουπόλεως (1453)*, Αθήναι 1953.
- Χαλκοκονδύλης Λαόνικος, *Ἀποδείξεις ιστοριῶν*, έκδ. E. Darko, *Laonici Chalcocondylae Historiarum demonstrationes*, 1-2, Budapesti 1922, 1927.
- Χωνιάτης Νικήτας, *Χρονική διήγησις*, έκδ. I. A. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia*, Corpus Fontium Historiae Byzantinae XI/1-2, Berolini-Novi Eboraci 1975.
- Ψευδο-Κωδινός, *Περί όφφικίων*, έκδ. J. Verpeaux, *Pseudo-Kodinos, Traite des Offices*, Paris 1966.

B) ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ

- Ahrweiler H., *Byzance et la mer. La marine de guerre, la politique et les institutions maritimes de Byzance aux VIIIe-XVe siècles*, Paris 1966.
- Ahrweiler-Glykatzi H., “L’expérience nicéenne”, *Dumbarton Oaks Papers* 29 (1975) 21-40.
- Αρβελέρ-Γλύκατζη Ε., *Η πολιτική ιδεολογία της βυζαντινής αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1977 (*L’idéologie politique de l’empire byzantin*, Paris 1975).
- Angold M., *A Byzantine government in exile. Government and society under the Laskarids of Nicaea (1204-1261)*, Oxford 1975.
- Asdracha C., *La région des Rhodopes aux XIIIe et XIVe siècles. Etude de géographie historique*, Athènes 1976.
- Βακαλόπουλος Α. Ε., *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, τόμος Α΄, εκδ. Δημήτριος Κ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη⁴2007.
- Barker J. W., *Manuel II Palaeologus (1391-1425): a study in late Byzantine statesmanship*, New Brunswick-New Jersey 1969.
- Beldiceanu-Steinherr I., “La conquête d’Andrinople par les Turcs: la pénétration turque en Thrace et la valeur des chroniques ottomans”, *Travaux et Mémoires* 1 (1965) 439-461.
- Bendall S., *A Private Collection of Palaeologan Coins*, Wolverhampton 1988.
- Bosch U. V., *Kaiser Andronikos III. Palaiologos: Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341*, Amsterdam 1965.
- Chapman C., *Michel Paléologue, restaurateur de l’empire byzantin (1261-1282)*, Paris 1926.
- Charanis P., “The strife among the Palaeologi and the Ottoman Turks 1370-1402”, *Byzantion* 16 (1942-1943) 286-314.

- Charanis P., “On the social structure and economic organization of the Byzantine empire in the thirteenth century and later”, *Byzantinoslavica* 12 (1951) 94-153.
- Charanis P., “On the date of the occupation of Gallipoli by the Turks”, *Byzantinoslavica* 16¹ (1955) 113-117.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Οργάνωση και λειτουργία των παλαιολόγειων νομισματοκοπειών», *Βυζαντικά* 24 (2004) 173-186.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Τα νομίσματα του βυζαντινού εμφύλιου πολέμου 1321-1328», *Νομισματικά Χρονικά* 23 (2004) 85-96.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Η νομισματική προπαγάνδα κατά το βυζαντινό εμφύλιο πόλεμο 1341-1347», *Νομισματικά Χρονικά* 24 (2005) 67-75, 77-83.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., *Τα νομίσματα των Παλαιολόγων (1259-1453). Εικονογραφική προσέγγιση*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2007.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Εικονογραφία των νομισμάτων της βυζαντινής Τραπεζούντας», *Αρχαίον Πόντου* 52 (2007) 127-164.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Η κυκλοφορία του σταυράτου και των υποδιαιρέσεών του με βάση τους νομισματικούς «θησαυρούς» (1367-1453)», *Νομισματικά Χρονικά* 26 (2007) 97-130.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., *Εισαγωγή στη Βυζαντινή Νομισματική*, εκδόσεις Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2008.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., *Η Δράμα και η περιοχή της κατά τη βυζαντινή περίοδο*, εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη 2008.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Θησαυροί παλαιολόγειων νομισμάτων. Ιστορική και αρχαιολογική προσέγγιση», *Βυζαντικά* 28 (2009) 295-319.
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Εισαγωγή στην Ιστορία του εκπαιδευτικού συστήματος της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας», *3ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εταιρείας Επιστημών Αγωγής Δράμας «Ο εκπαιδευτικός & το έργο του, Παρελθόν – Παρόν*

- *Μέλλον», Δράμα 17-19 Οκτωβρίου 2008, Δράμα 2010, τόμος Α΄, 64-72.*
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Χριστούπολις, η βυζαντινή Καβάλα», *ΑΒ΄ Πανελλήνιο Ιστορικό Συνέδριο, Θεσσαλονίκη 27-29 Μαΐου 2011, Βυζαντινά 32 (2012) 155-182.*
- Γεωργιάδης Ν. Θ., «Βυζαντινή νομισματική ονοματολογία: η μαρτυρία των πηγών», στο *Βυζάντιο. Ιστορία – Φιλοσοφία – Θεολογία – Πολιτισμός, Τιμητικός τόμος αφιερωμένος στην ομότιμη καθηγήτρια Βασιλική Νεράντζη-Βαρμάζη*, εκδόσεις Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη 2014, *Βυζαντινός Δόμος 19-20-21 (2011-2012-2013) 5-27.*
- Γεωργιάδης Ν. Θ., *Ζητήματα Παλαιολόγειας Νομισματικής*, εκδόσεις Bookstars, Αθήνα 2015.
- Γουναρίδης Π., *Το κίνημα των Αρσενιατών (1261-1310). Ιδεολογικές διαμάχες την εποχή των πρώτων Παλαιολόγων*, Αθήνα 1999.
- Dennis G. T., *The reign of Manuel II Palaeologus in Thessalonica, 1382-1387*, (Orientalia Christiana Analecta 159), Romae 1960.
- Geanakoplos D., “Greco-Latin relations on the eve of the Byzantine restoration: the battle of Pelagonia-1259”, *Dumbarton Oaks Papers 7 (1953) 99-141.*
- Geanakoplos D., “The Nicene revolution of 1258 and the usurpation of Michael VIII Palaeologos”, *Traditio 9 (1953) 420-430.*
- Geanakoplos D., *Emperor Michael Palaeologus and the West 1258-1282*, Cambridge 1959.
- Hendy M. F., *Studies in the Byzantine monetary economy c.300-1450*, Cambridge 1985.
- *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμος Θ΄, Βυζαντινός Ελληνισμός, Μεσοβυζαντινοί (1071-1204) και υστεροβυζαντινοί χρόνοι (1204-1453)*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2000.

- Καραγιαννόπουλος Ι., *Πηγαί της Βυζαντινής Ιστορίας*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 2), Θεσσαλονίκη 1971.
- Καραγιαννόπουλος Ι., *Συμβολή στο πρόβλημα της στρατιωτικής «πρόνοιας» κατά την εποχή των Παλαιολόγων*, (Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 16), Θεσσαλονίκη 1998.
- Καραγιαννόπουλος Ι., *Ιστορία βυζαντινού κράτους*, τόμος Γ'1 (1081-1204) Θεσσαλονίκη 1999.
- Κατσώνη Π., *Μια επταετία κρίσιμων γεγονότων. Το Βυζάντιο στα έτη 1366-1373. Η διαμάχη Ανδρονίκου και Ιωάννη Ε' των Παλαιολόγων*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 33), Θεσσαλονίκη 2002.
- Κατσώνη Π., *Ανδρόνικος Δ' Παλαιολόγος. Βασιλεία και αλληλομαχία*, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών (Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 50), Θεσσαλονίκη 2008.
- Laiou A., *Constantinople and the Latins: the foreign policy of Andronicus II 1282-1328*, Cambridge 1972.
- Longnon J., *L'empire latin de Constantinople et la principauté de Morée*, Paris 1949.
- Maksimovic L., *The Byzantine provincial administration under the Palaiologi*, Amsterdam 1988.
- Μαυρομμάτης Λ., *Οι πρώτοι Παλαιολόγοι. Προβλήματα πολιτικής πρακτικής και ιδεολογίας*, Αθήνα 1983.
- Miller W., *Trebizond. The last Greek empire*, London 1926.
- Νεράντζη-Βαρμάζη Β., *Το Βυζάντιο και η Δύση (1354-1369). Συμβολή στην ιστορία των πρώτων χρόνων της μονοκρατορίας του Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου*, (Εταιρεία Βυζαντινών Ερευνών 10), Θεσσαλονίκη 1993.
- Νεράντζη-Βαρμάζη Β., *Η Βαλκανική Επαρχία κατά τους τελευταίους Βυζαντινούς Αιώνες*, Θεσσαλονίκη 1998.
- Nicol D. M., *Το Δεσποτάτο της Ηπείρου 1267-1479*, Αθήνα 1991 (*The Despotate of Epiros*, volume I, Oxford 1957, volume II, Cambridge 1984).

- Nicol D. M., *Οι τελευταίοι αιώνες του Βυζαντίου 1261-1453*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1999 (*The last centuries of Byzantium, 1261-1453*, London 1972).
- Nicol D. M., *Church and society in the last centuries of Byzantium*, Cambridge 1979.
- Nicol D. M., *Το τέλος της βυζαντινής αυτοκρατορίας*, Αθήνα 1997 (*The end of the Byzantine empire*, London 1979).
- Nicol D. M., *Studies in late Byzantine history and prosopography*, Collected Studies II, London 1986.
- Nicol D. M., *The Immortal Emperor. The life and legend of Constantine Palaiologos, last Emperor of the Romans*, Cambridge 1992.
- Nicol D. M., *Οι Βυζαντινές δεσποσύνες*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1996 (*The Byzantine lady: Ten portraits, 1250-1500*, Cambridge 1994).
- Nicol D. M., *The reluctant emperor. A biography of John Cantacuzene, Byzantine Emperor and Monk, c. 1295-1383*, Cambridge 1996.
- Oikonomidès N., “La chancellerie impériale de Byzance du 13e au 15e siècle”, *Revue des Etudes Byzantines* 43 (1985) 167-195.
- Ostrogorsky G., *Ιστορία του βυζαντινού κράτους*, τόμος Γ, Αθήνα 1997 (*Geschichte des Byzantinischen Staates*, München 1963).
- Raybaud L. P., *Le gouvernement et l'administration centrale de l'empire byzantin sous les premiers Paléologues (1258-1354)*, Paris 1968.
- Retowski O., *Die Münzen der Komnenen von Trapezunt*, Braunschweig 1974.
- Runciman S., *The Sicilian Vespers. A history of the Mediterranean world in the later thirteenth century*, Cambridge 1958.
- Runciman S., *The Fall of Constantinople 1453*, Cambridge 1965.

- Σαββίδης Α. Γ. Κ., *Ιστορία του Βυζαντίου, Τόμος Γ΄: Η ύστερη Βυζαντινή Αυτοκρατορία και ο Μεσαιωνικός Ελληνισμός (1025-1461 μ.Χ.)*, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2004.
- Σαββίδης Α. Γ. Κ., *Οι Μεγάλοι Κομνηνοί της Τραπεζούντας και του Πόντου, Ιστορική επισκόπηση της βυζαντινής αυτοκρατορίας του μικρασιατικού ελληνισμού (1204-1461)*, Επιτροπή Ποντιακών Μελετών περιοδικού «Αρχεῖον Πόντου» παράρτημα 25, Αθήνα 2005.
- Σαββίδης Α. Γ. Κ. – Νικολούδης Ν. Γ., *Ο ύστερος μεσαιωνικός κόσμος (11ος-16ος αιώνες)*, εκδ. Δημήτριος Κ. Σταμούλης, Θεσσαλονίκη 2007.
- Talbot-Maffry A. M., “The restoration of Constantinople under Michael VIII”, *Dumbarton Oaks Papers* 47 (1993) 243-261.
- Trapp E., *Prosopographisches Lexikon der Palaiologenzeit*, 12 τόμοι, Wien 1976-1994.
- Τσάρας Γ., *Η τελευταία άλωση της Θεσσαλονίκης (1430)*, Θεσσαλονίκη 1985.
- Vasiliev A. A., “The foundation of the Empire of Trebizond (1204-1222)”, *Speculum* 11 (1936) 3-37.
- Verpeaux J., “Hiérarchie et préséance sous les Paléologues”, *Travaux et Mémoires* 1 (1965) 421-437.
- Χριστοφιλοπούλου Αι., *Εκλογή, αναγόρευσις και στέμμις του βυζαντινού αυτοκράτορος*, (Πραγματεῖαι της Ακαδημίας Αθηνών τόμος 22, αριθμός 2), Αθήνα 1956.
- Χριστοφιλοπούλου Αι., *Βυζαντινή ιστορία, τόμος Γ1 (1081-1204)*, Αθήνα 2001.
- Χρυσός Ε., *Η Άλωση της Πόλης*, Αθήνα 1994.
- Zakythinos D. A., *Crise monétaire et crise économique à Byzance du XIIIe au XVe siècle*, Athènes 1948.
- Zakythinos D. A., *Le Despotat grec de Morée*, 2 volumes, London 1975.

ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΚΡΑΤΗ ΜΕΤΑ ΤΗΝ ΑΛΩΣΗ ΤΟΥ 1204

Με την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους τον Απρίλιο του 1204 η βυζαντινή επικράτεια διαιρέθηκε με την *Partitio Romaniae* στα εξής λατινικά κράτη: τη Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης· το Λατινικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης· το Δουκάτο των Αθηνών· το Δουκάτο του Αρχιελάγους (Νάξου)· το Πριγκιπάτο της Αχαΐας. Παράλληλα όμως δημιουργήθηκαν και ανεξάρτητα ελληνικά κράτη: η Αυτοκρατορία της Νίκαιας· το κράτος της Ηπείρου· η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας. Οι ηγέτες των ελληνικών κρατών επιθυμούσαν να ανακτήσουν την Κωνσταντινούπολη και να επανιδρύσουν τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία. Μετά την ήττα όμως του στρατού του κράτους της Ηπείρου από τους Βουλγάρους το 1230 και με δεδομένη την απομόνωση της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας στον Πόντο λόγω της γεωγραφικής της θέσης, από τα ελληνικά κράτη, μόνον η Αυτοκρατορία της Νίκαιας είχε τη δυνατότητα –τα οικονομικά και τα στρατιωτικά αποθέματα– να ανακτήσει τη βυζαντινή πρωτεύουσα.

Η Κρήτη περιήλθε στη Βενετία και παρέμεινε υπό τον έλεγχό της μέχρι το 1669, όταν κατακτήθηκε από τους Τούρκους. Στη Βενετία επίσης δόθηκαν η Εύβοια (Βασίλειο του Νεγρεπόντε), τα Επτάνησα, η Κορώνη, η Μεθώνη, το Ναύπλιο (1389) και το Άργος (1394). Ιδρυτής του Δουκάτου της Αρχιελάγους με πρωτεύουσα τη Νάξο ήταν ο Βενετός Marco Sanudo, ενώ Βενετός ήταν και ο πρώτος Λατίνος πατριάρχης της Κωνσταντινούπολης, Θωμάς Morosini.

Η Ρόδος παρέμεινε ημιανεξάρτητη την περίοδο 1204-1250, διοικούμενη από τους Γαβαλάδες, στη συνέχεια ανήκε στο βυζαντινό κράτος, αλλά από το 1309 μέχρι το 1522, οπότε καταλήφθηκε από τους Τούρκους, βρέθηκε υπό τον έλεγχο των ιπποτών του Αγίου Ιωάννη της Ιερουσαλήμ.

Η ΛΑΤΙΝΙΚΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ 1204-1261

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους της Δ΄ Σταυροφορίας στις 12 προς 13 Απριλίου 1204, ο κόμης της Φλάνδρας Βαλδουίνος στέφθηκε αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη. Ο Βαλδουίνος Α΄ (1204-1205) έλαβε τα 5/8 της Κωνσταντινούπολης και ο Βενετός δόγης Ερρίκος Δάνδολος τα 3/8. Στη συνέχεια οι Λατίνοι της Κωνσταντινούπολης επιτέθηκαν κατά των Βυζαντινών της Μικράς Ασίας και παρά την αντίσταση του ηγέτη της Νίκαιας Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρη τον νίκησαν σε μάχη στο Ποιμανηρόν (Δεκέμβριος 1204), ενώ επίσης συνέλαβαν στη Θράκη τον τελευταίο Βυζαντινό αυτοκράτορα Αλέξιο Ε΄ και τον εκτέλεσαν. Ο Βούλγαρος τσάρος όμως Ιωαννίτζης (1197-1207) συμμάχησε με τους Βυζαντινούς της Θράκης και νίκησε το στρατό του Βαλδουίνου Α΄, ο οποίος αιχμαλωτίστηκε μάλιστα, στην Αδριανούπολη τον Απρίλιο του 1205.

Τον Βαλδουίνο Α΄ διαδέχτηκε το 1206 ο αδελφός του Ερρίκος (1205-1216), υπέρμαχος της ειρηνικής συμβίωσης Λατίνων και Βυζαντινών. Αν και απέκρουσε την επίθεση των Βουλγάρων κατά της Κωνσταντινούπολης, οι επιθέσεις των Βουλγάρων τόσο κατά της Λατινικής Αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης όσο και κατά του Λατινικού Βασιλείου της Θεσσαλονίκης έδωσαν τη δυνατότητα στους Βυζαντινούς της Ηπείρου και της Μικράς Ασίας (Νίκαιας) να ανασυγκροτηθούν, αφού οι Λατίνοι ήταν απασχολημένοι με την αντιμετώπιση του βουλγαρικού κινδύνου που ήταν άμεσος. Το 1211 όμως ο Ερρίκος νίκησε το στρατό του αυτοκράτορα της Νίκαιας Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρη στο Ρυνδακό ποταμό και κατέλαβε την Πέργαμο και το Νυμφαίο, αλλά το 1214 υπογράφηκε ειρήνη, σύμφωνα με τους όρους της οποίας οι Λατίνοι της

Κωνσταντινούπολης κράτησαν υπό την κατοχή τους τη Βιθυνία και τις βορειοδυτικές ακτές της Μικράς Ασίας μέχρι το Αδραμύτιο και οι Βυζαντινοί της Νίκαιας τα υπόλοιπα μικρασιατικά εδάφη μέχρι τα σελτζουκικά σύνορα.

Τον Ερρίκο της Φλάνδρας διαδέχτηκε το 1217 ο γαμπρός του Πέτρος του Courtenay, ο οποίος όμως ερχόμενος οδικώς από τη Γαλλία αιχμαλωτίστηκε από τον Θεόδωρο Κομνηνό Δούκα της Ηπείρου, ενώ η χήρα του Πέτρου Γιολάντα (1217-1219) πάντρεψε την κόρη τους Μαρία με τον Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρη.

Στη συνέχεια Λατίνος αυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη αναδείχτηκε ο γιος του Πέτρου και της Γιολάντας Ροβέρτος του Courtenay (1221-1228), ο οποίος εκστράτευσε εναντίον του διαδόχου του Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρη, Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη (1222-1254), αλλά ηττήθηκε το 1225 στο Ποιμανηόν και αναγκάστηκε να παραδώσει τα μικρασιατικά του εδάφη εκτός από τη Νικομήδεια.

Μετά τον Ροβέρτο του Courtenay την εξουσία στη Λατινική Αυτοκρατορία της Κωνσταντινούπολης ανέλαβε ο Ιωάννης της Brienne, αντιβασιλέας και επίτροπος του ανήλικου αδελφού του Ροβέρτου, Βαλδουίνου Β΄ (1228-1261), ο οποίος ήταν και ο τελευταίος Λατίνος αυτοκράτορας, καθώς τον Ιούλιο του 1261 οι Βυζαντινοί της Νίκαιας απελευθέρωσαν την Κωνσταντινούπολη και κατέλυσαν τη Λατινική Αυτοκρατορία.

Λατίνοι αυτοκράτορες της Κωνσταντινούπολης 1204-1261

1204-1205 Βαλδουίνος Α΄ της Φλάνδρας

1205-1216 Ερρίκος της Φλάνδρας

1217 Πέτρος του Courtenay

1217-1219 Γιολάντα

1221-1228 Ροβέρτος του Courtenay

1228-1261 Βαλδουίνος Β΄ (1231-1237 Ιωάννης της Brienne)

ΤΟ ΛΑΤΙΝΙΚΟ ΒΑΣΙΛΕΙΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ 1204-1224

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολη ο ηγέτης της Δ΄ Σταυροφορίας Βονιφάτιος Μομφερρατικός ανακηρύχθηκε βασιλιάς της Θεσσαλονίκης. Το όριο της Λατινικής Αυτοκρατορίας της Κωνσταντινούπολης με το Λατινικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης αποτελούσε ο Νέστος. Ο Βονιφάτιος αφού έφτασε στη Θεσσαλονίκη, εξασφάλισε την κυριαρχία στις περιοχές Σερρών και Βέροιας, προέλασε στη Θεσσαλία, νίκησε τον άρχοντα του Ναυπλίου Λέοντα Σγουρό στις Θερμοπύλες και κατέλαβε διαδοχικά τη Θήβα, την Αθήνα, την Κόρινθο και το Ναύπλιο. Μετά τη νίκη του όμως στην Αδριανούπολη τον Απρίλιο του 1205 κατά του Λατίνου αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Βαλδουίνου Α΄ ο Ιωαννίτζης προέλασε δυτικά και κατέλαβε τις Σέρρες αναγκάζοντας τον Βονιφάτιο Μομφερρατικό να επιστρέψει στη Θεσσαλονίκη από τη Νότια Ελλάδα για να καταστείλει εξέγερση υποκινούμενη από τους Βουλγάρους εναντίον του. Το 1207 ο Βονιφάτιος σκοτώθηκε σε ενέδρα των Βουλγάρων κοντά στη Μοσυνούπολη της Θράκης και τον διαδέχτηκε ο γιος του Δημήτριος.

Λατίνοι βασιλείς της Θεσσαλονίκης 1204-1224

1204-1207 Βονιφάτιος Μομφερρατικός

1207-1224 Δημήτριος Μομφερρατικός

ΤΟ ΔΟΥΚΑΤΟ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ 1204-1456

Ιδρυτής του Δουκάτου των Αθηνών ήταν ο Όθων de la Roche από τη Βουργουνδία. Στην επικράτεια του Δουκάτου ανήκαν αρχικά η Αττική, η Βοιωτία και η Μεγαρίδα και αργότερα το Άργος και το Ναύπλιο. Μετά τη μάχη της Υπάτης το 1275, ο δούκας των Αθηνών Ιωάννης αιχμαλωτίστηκε από τους Βυζαντινούς, επειδή είχε υποστηρίξει τον *σεβαστοκράτορα* Ιωάννη, *δεσπότη* των Νέων Πατρών. Οι κτήσεις των la Roche έφτασαν στα τέλη του 13ου αιώνα μέχρι τη Θεσσαλία και την Αχαΐα.

Στις αρχές όμως του 14ου αιώνα οι Καταλανοί μισθοφόροι προέλασαν από την Κωνσταντινούπολη προς τη Νότια Ελλάδα λεηλατώντας στο πέρασμά τους τα βυζαντινά εδάφη και στη μάχη του Κηφισού της Βοιωτίας το 1311 νίκησαν το στρατό του Δουκάτου των Αθηνών και κατέλυσαν τη φραγκική κυριαρχία. Στη συνέχεια οι Καταλανοί κυβέρνησαν την περιοχή της Αττικής, της Βοιωτίας και της Φθιώτιδας με κέντρα την Αθήνα, τη Θήβα και την Υπάτη.

Η κυριαρχία των Καταλανών όμως καταλύθηκε το 1388 όταν ο Φλωρεντίνος Nerio Acciaiuoli (έχοντας ήδη κατακτήσει τη Θήβα) κατέλαβε την Αθήνα και δύο χρόνια αργότερα και την πόλη των Νέων Πατρών (Υπάτη).

Το 1444 ο δεσπότης Κωνσταντίνος Παλαιολόγος απελευθέρωσε προσωρινά την Αττική και τη Βοιωτία, αλλά το 1456 οι Οθωμανοί κατέλαβαν την Αθήνα καταλύοντας το φλωρεντινό κράτος της Αττικής.

**Δούκες των Αθηνών
1204-1456**

1204/5-1225 Όθων Α΄ de la Roche
1225-1263 Γουίδων Α΄ de la Roche
1263-1280 Ιωάννης Α΄ de la Roche
1280-1287 Γουλιέλμος de la Roche
1287-1309 Γουίδων Β΄ de la Roche
1309-1311 Γκωτιέ de Brienne
1311-1312 Ρογήρος de Flor
1312-1317 Μανφρέδος
1317-1338 Γουλιέλμος
1338-1348 Ιωάννης μαρκίων Ρανδάτσου
1348-1355 Φρειδερίκος μαρκίων Ρανδάτσου
1355-1377 Φρειδερίκος Γ΄ Σικελίας
1377-1387 Πέτρος Δ΄ Αραγονίας
1387-1388 Ιωάννης Α΄ Αραγονίας
1388-1394 Nerio Α΄ Acciaiuoli
1394-1402 Βενετική κυριαρχία
1402-1435 Antonio Acciaiuoli
1435-1439 Nerio Β΄ Acciaiuoli
1439-1441 Antonio Β΄ Acciaiuoli
1441-1451 Nerio Β΄ Acciaiuoli
1451-1456 Francisco Acciaiuoli

ΤΟ ΠΡΙΓΚΙΠΑΤΟ ΤΗΣ ΑΧΑΪΑΣ 1204-1432

Οι βυζαντινές πόλεις συχνά παραδίδονταν εκούσια στους Λατίνους και οι Βυζαντινοί άρχοντες συνεργάζονταν μαζί τους, καθώς η διάλυση του βυζαντινού κράτους και η αποξένωση των επαρχιών από τη βυζαντινή πρωτεύουσα συντελέστηκαν πριν από τον ερχομό των Λατίνων, φαινόμενα που οφείλονταν στη βαριά φορολογία στους κατοίκους των επαρχιών και στις καταχρήσεις κρατικών λειτουργιών και φοροεισπρακτόρων. Η μόνη αντίσταση στη Νότια Ελλάδα παρατηρήθηκε στη βορειοανατολική Πελοπόννησο από τον άρχοντα του Ναυπλίου Λέοντα Σγουρό, ο οποίος ηττήθηκε σε μάχη από τους Λατίνους στις Θερμοπύλες και κατέφυγε στον Ακροκόρινθο. Μετά την κατάκτηση της Πελοποννήσου οι Φράγκοι προχώρησαν στη δημιουργία φέουδων στις περιοχές που κατέλαβαν και οι Βυζαντινοί, με εξαίρεση την Πελοπόννησο, αποκλείστηκαν από τις διοικητικές θέσεις. Επιγαμίες όμως υπήρχαν μεταξύ Φράγκων και Βυζαντινών, κυρίως στα κατώτερα λαϊκά στρώματα (εξελληνισμένος Φράγκος έγραψε το 14ο αιώνα το *Χρονικόν του Μορέως*).

Αν και η Πελοπόννησος, με εξαίρεση τις κτήσεις του Λέοντα Σγουρού, είχε αποδοθεί στη Βενετία, στην πράξη ο Φράγκος Γοδεφρείδος Βιλαρδουίνος έφτασε στη Μεθώνη και μαζί με τον Γουλιέλμο de Champlitte κατέκτησαν εύκολα τη δυτική Πελοπόννησο (περιοχή Ανδραβίδας) και νίκησαν τους Βυζαντινούς στον ελαιώνα Κούντουρα (βορειοανατολική Μεσσηνία). Μετά το 1208 όταν ο Γουλιέλμος de Champlitte επέστρεψε στη Βουργουνδία, στην Πελοπόννησο παρέμεινε ο Γοδεφρείδος Βιλαρδουίνος και οι κτήσεις του ονομάστηκαν Principatus Achaie (ηγεμονία-πριγκιπάτο της Αχαΐας). Επειδή όμως τα εδάφη του τα διεκδικούσε και η Βενετία, αν και η κατάκτησή τους είχε την έγκριση του Βονιφάτιου

Μομφερρατικού, ο Γοδεφρείδος Βιλαρδουίνος συμμάχησε με τον Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Ερρίκο και του αποδόθηκε ο τίτλος *senescallus*, ενώ με τη συνθήκη της Σαπιέντζας το 1209 η Βενετία του παραχώρησε ως φέουδα τα εδάφη του Μοριά, εκτός από την Κορώνη και τη Μεθώνη. Στην Πελοπόννησο οι Φράγκοι οχύρωσαν παλιά (Ακροκόρινθος, Πάτρα, Άργος) και έχτισαν και νέα (Μυστράς, Γεράκι, Κλαρέντσα) κάστρα.

Στον δευτερότοκο γιο του Γοδεφρείδου, Γουλιέλμο Βιλαρδουίνο, παραδόθηκε το 1248 η Μονεμβασία μετά από τριετή πολιορκία και έτσι ολοκληρώθηκε η φραγκική κατάκτηση της Πελοποννήσου. Το 1259 όμως στη μάχη της Πελαγονίας, ο Γουλιέλμος Βιλαρδουίνος αιχμαλωτίστηκε από τους Βυζαντινούς της Νίκαιας και μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης δέχτηκε το 1262 να παραδώσει στον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο (1259-1282) τα κάστρα της Μονεμβασίας, της Μάνης, του Γερακίου και του Μυστρά για να αφεθεί ελεύθερος. Αφού λοιπόν απελευθερώθηκε ο Γουλιέλμος στράφηκε και πάλι κατά των Βυζαντινών και με τη συνθήκη του Viterbo το 1267 έθεσε την Πελοπόννησο υπό την προστασία του βασιλιά της Σικελίας Καρόλου Α΄ Ανδεγαυού, εχθρού των Βυζαντινών.

Την περίοδο των Βιλαρδουίνων (1209-1278) ακολούθησε η κυριαρχία των Ανδεγαυών (1278-1383), των Τόκκων (ο Κάρολος Τοκκο παραχώρησε ως προίκα την Κλαρέντσα στον *δεσπότη* Κωνσταντίνο Παλαιολόγο) και των Zaccaria (ο Centurione Zaccaria παραχώρησε ως προίκα τα εδάφη του στον *δεσπότη* Θωμά Παλαιολόγο). Το 1432 η Πελοπόννησος ήταν πάλι στην κυριαρχία των Βυζαντινών, καθώς είχε καταλυθεί η Φραγκοκρατία.

**Ηγεμόνες του Πριγκιπάτου της Αχαΐας
1204-1432**

- 1204/5-1209 Γουλιέλμος Α΄ de Champlitte
1209-1218 Γοδεφρείδος Α΄ Βιλεαρδουίνος
1218-1245 Γοδεφρείδος Β΄ Βιλεαρδουίνος
1246-1278 Γουλιέλμος Β΄ Βιλεαρδουίνος
1278-1285 Κάρολος Α΄ Ανδεγαυός
1285-1289 Κάρολος Β΄ Ανδεγαυός
1289-1307 Ισαβέλλα Βιλεαρδουίνη
1307-1313 Φίλιππος Α΄ Τάραντα
1313-1318 Μαθίλδη Αννονική-Λουδοβίκος Βουργουνδίας
1318-1333 Ιωάννης της Γραβίνας
1333-1346 Αικατερίνη Βαλουά-Ροβέρτος Τάραντα
1346-1364 Ροβέρτος Τάραντα
1364-1370 Μαρία Βουρβονική
1370-1374 Φίλιππος Β΄ Τάραντα
1374-1376 Ιωάννα Α΄ Νεάπολης
1376-1377 Όθων Μπραουνσβάιγκ
1377-1381 Κυριαρχία Ιωαννιτών ιπποτών
1381-1383 Ιάκωβος ντε Μπω
1383-1396 Μαϊώτος ντε Κοκερέλ
1396-1402 Βόρδος Αγίου Σουπερανού
1402-1432 Centurione Zaccaria

ΤΟ ΔΕΣΠΟΤΑΤΟ ΤΟΥ ΜΟΡΕΩΣ 1262-1460

Το Δεσποτάτο του Μορέως ιδρύθηκε το 1262 μετά την παραχώρηση από τον Γουλιέλμο Βιλεαρδουίνο στον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο των κάστρων της Μονεμβασίας, της Μάνης, του Γερακίου και του Μυστρά. Την περίοδο 1262-1349 ο Μοριάς ήταν βυζαντινή επαρχία, αλλά την περίοδο 1349-1460 τον διοικούσαν μέλη της βασιλικής οικογένειας που έφεραν τον τίτλο *δεσπότης* και ήταν ημιαυτόνομη περιοχή. Η Μονεμβασία αποτέλεσε την αρχική βάση των Βυζαντινών για την ανακατάληψη της Πελοποννήσου από τους Φράγκους, με πρωτεύουσα όμως το Μυστρά, που αποτέλεσε κέντρο πνευματικής και καλλιτεχνικής άνθησης, το Δεσποτάτο του Μορέως γνώρισε μεγάλη ακμή επί *δεσπότη* Μανουήλ Καντακουζηνού (1349-1380), ο οποίος ασχολήθηκε με την εσωτερική του οργάνωση και διατήρησε φιλικές σχέσεις με τους Φράγκους. Με τους Παλαιολόγους άρχισε η προσπάθεια απελευθέρωσης εδαφών από τους Φράγκους και ο πρώτος Παλαιολόγος *δεσπότης* ήταν ο Θεόδωρος Α΄, τρίτος γιος του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου, που έφτασε στην Πελοπόννησο το 1382.

Τον Θεόδωρο Α΄ διαδέχτηκε ο Θεόδωρος Β΄ Παλαιολόγος, γιος του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου, ο οποίος επισκέφτηκε δύο φορές την Πελοπόννησο, το 1408 και το 1415, οπότε οχύρωσε το Εξαμίλιον στον Ισθμό της Κορίνθου. Το 1423 όμως οι Οθωμανοί εισέβαλαν στην Πελοπόννησο καταστρέφοντας το Εξαμίλιον και λεηλάτησαν το Μυστρά.

Τον Θεόδωρο Β΄ διαδέχτηκε το 1428 ο αδελφός του Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, ο οποίος κατέλαβε το 1430 την Πάτρα και αντάλλαξε με τον Θεόδωρο Β΄ τη Σηλυβρία και παράλιες πόλεις του Ευξείνου Πόντου με το Μυστρά και την περιοχή του. Στον οικονομικό τομέα οι *δεσπότες* του Μοριά παραχώρησαν προνόμια στη Ραγούζα και τη Φλωρεντία για

να αντιμετωπίσουν την εχθρότητα της Βενετίας. Το 1444 ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος τείχισε και πάλι το Εξαμίλιον, αλλά η προέλασή του στην Αττική οδήγησε τους Οθωμανούς εναντίον του και το 1446 με επιδρομή τους κατέστρεψαν πάλι τις οχυρώσεις στον Ισθμό της Κορίνθου, λεηλάτησαν την Πελοπόννησο και την κατέστησαν φόρου υποτελή. Το 1449 ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος στέφθηκε *αυτοκράτωρ* στο Μυστρά πριν αναχωρήσει για την Κωνσταντινούπολη και να αναλάβει τα καθήκοντά του.

Τότε το Δεσποτάτο του Μορέως μοιράστηκε στους δύο *δεσπότες* αδελφούς του Κωνσταντίνου, στον Θωμά (βορειοδυτικό τμήμα Πελοποννήσου με πρωτεύουσα την Κλαρέντσα) και τον Δημήτριο (νοτιοανατολικό τμήμα Πελοποννήσου με πρωτεύουσα το Μυστρά), οι οποίοι όμως συγκρούστηκαν μεταξύ τους. Τελικά ο Μωάμεθ Β΄ κατέλαβε στις 29 Μαΐου 1460 την πρωτεύουσα του Δεσποτάτου του Μορέως, το Μυστρά, την ίδια μέρα που πριν από 7 χρόνια είχε κατακτήσει την πρωτεύουσα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, την Κωνσταντινούπολη. Το τελευταίο προπύργιο του Δεσποτάτου του Μορέως, το Σαλμενίκο, που το υπεράσπιζε ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος Γραϊτζας έπεσε στα χέρια των Οθωμανών το 1461. Ο *δεσπότης* Θωμάς Παλαιολόγος κατέφυγε στη Δύση, ενώ στον *δεσπότη* Δημήτριο Παλαιολόγο που παρέδωσε το Μυστρά αποδόθηκαν από τους Οθωμανούς τα νησιά Λήμνος, Ίμβρος, Σαμοθράκη και Θάσος καθώς και η θρακική πόλη Αίνος (είχαν κατακτηθεί από αυτούς τη περίοδο 1455-1456).

Δεσπότες του Μυστρά
1262-1460

- 1262-1348 Κυριαρχία Παλαιολόγων
1348-1380 Μανουήλ Καντακουζηνός
1380-1383 Ματθαίος Καντακουζηνός
1383 Δημήτριος Καντακουζηνός
1383-1407 Θεόδωρος Α΄ Παλαιολόγος
1407-1428 Θεόδωρος Β΄ Παλαιολόγος
1428-1443 Κωνσταντίνος Παλαιολόγος
1443-1449 Κωνσταντίνος Παλαιολόγος –
    Θωμάς Παλαιολόγος
1449-1460 Θωμάς Παλαιολόγος –
    Δημήτριος Παλαιολόγος

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ 1204-1479

Παρά το γεγονός ότι το μεγαλύτερο τμήμα της Ηπείρου αποδόθηκε με την *Partitio Romaniae* στη Βενετία, ήταν αδύνατον να καταληφθεί από τους Βενετούς, παρά μόνον η Κέρκυρα και το Δυρράχιο. Ο ευγενής Μιχαήλ Α΄ Άγγελος Δούκας Κομνηνός (1204-1215) βρέθηκε το 1204 στην Άρτα και ίδρυσε το κράτος της Ηπείρου εμποδίζοντας την κατάληψή της από τους Βενετούς. Με κυριότερες πόλεις την Άρτα (πρωτεύουσά του), τα Ιωάννινα και τη Ναύπακτο, το κράτος της Ηπείρου γρήγορα επεκτάθηκε σε ολόκληρη την Ήπειρο, τη Δυτική Στερεά Ελλάδα και σε μεγάλο τμήμα της Θεσσαλίας. Οι Ηπειρώτες διέθεταν επίσης ισχυρό στρατό αλλά και στόλο στο Ιόνιο πέλαγος και οργάνωσαν το κράτος τους σε *θέματα* ακολουθώντας επίσης τη βυζαντινή αυλική ιεραρχία και υπαλληλία. Ο Μιχαήλ Α΄ σύναψε συνθήκη ειρήνης τόσο με τον Λατίνο αυτοκράτορα Ερρίκο (1209) όσο και με τη Βενετία (1210) για να εξασφαλίσει την επιβίωση αλλά και την αναγνώριση του κράτους του. Παρά τη συνθήκη με τους Βενετούς, το 1214 ο Μιχαήλ Α΄ απάλλαξε την Κέρκυρα και το Δυρράχιο από το βενετικό έλεγχο, αλλά το επόμενο έτος δολοφονήθηκε και τον διαδέχτηκε ο αδελφός του Θεόδωρος Άγγελος Κομνηνός Δούκας (1215-1230).

Ο νέος ηγέτης της Ηπείρου αφού αιχμαλώτισε τον Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Πέτρο de Courtenay που προσπάθησε να καταλάβει το Δυρράχιο και συμάχησε με τους Σέρβους (1216), συνέχισε την επέκταση του κράτους της Ηπείρου προς τη Μακεδονία. Το 1224 ο Θεόδωρος απελευθέρωσε τη Θεσσαλονίκη, όπου ανακηρύχθηκε *αυτοκράτωρ* και στέφθηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Αχρίδος Δημήτριο Χωματηνό (ο Θεόδωρος διόρισε αρχιεπίσκοπο Αχρίδος τον Δημήτριο Χωματηνό και μητροπολίτη Κερκύρας τον Γεώργιο Βαρδάνη, ενώ

μητροπολίτης Ναυπάκτου ήταν πριν από το 1204 ο Ιωάννης Απόκαυκος). Έχοντας τον τίτλο *πιστός εν Χριστώ βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων* ο Θεόδωρος συνέχισε την προέλασή του προς τα ανατολικά, έφτασε μέχρι τη Θράκη και έτσι το κράτος του εκτεινόταν πλέον από το Δυρράχιο μέχρι την Αδριανούπολη και από την Αχρίδα μέχρι τον Κορινθιακό κόλπο. Την άνοιξη όμως του 1230 ο *δεσπότης* της Ηπείρου Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας ηττήθηκε από τον Βούλγαρο *τσάρο* Ιωάννη Β΄ Ασάν (1218-1241) στην Κλοκότνιτσα, κοντά στον Έβρο, ο ίδιος αιχμαλωτίστηκε και το κράτος του συρρικνώθηκε τάχιστα προς όφελος των Βουλγάρων που έφτασαν μέχρι τις ακτές της Αδριατικής.

Μετά το 1230 η Αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης με ηγέτη τον αδελφό του Θεόδωρου Μανουήλ ήταν υπό την κηδεμονία των Βουλγάρων, στην Ακαρνανία κυριαρχούσε ο *δεσπότης* Κωνσταντίνος Κομνηνός Δούκας και στην Ήπειρο ο διάδοχος του Θεόδωρου και γιος του Μιχαήλ Α΄, Μιχαήλ Β΄ (1231-1271), σύζυγος του οποίου ήταν η Θεοδώρα, η Αγία Θεοδώρα της Άρτας. Το 1237 ο Θεόδωρος επέστρεψε στη Θεσσαλονίκη μετά το γάμο της κόρης του Ειρήνης με τον Βούλγαρο *τσάρο* Ιωάννη Β΄ Ασάν και έστεψε αυτοκράτορα Θεσσαλονίκης τον γιο του Ιωάννη (1237-1242), ο οποίος όμως το 1242 δήλωσε υποταγή στον αυτοκράτορα της Νίκαιας Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη (1222-1254). Μετά την προσάρτηση της Θεσσαλονίκης στην Αυτοκρατορία της Νίκαιας το 1246, ο Μιχαήλ Β΄ της Ηπείρου επιχείρησε να την καταλάβει χωρίς όμως επιτυχία το 1251 καθώς ηττήθηκε από τον Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη.

Το 1258 ο βασιλιάς της Σικελίας Μανφρέδος, γιος του Γερμανού αυτοκράτορα Φρειδερίκου Β΄, εισέβαλε στην Ήπειρο και κατέλαβε το Δυρράχιο, τον Αυλώνα, το Βεράτι και την Κέρκυρα. Στη συνέχεια, ο Μιχαήλ Β΄ αναγκάστηκε να συμμαχήσει με επιγαμίες με τον βασιλιά της Σικελίας Μανφρέδο και τον πρίγκιπα της Αχαΐας Γουλιέλμο Βιλεαρδουίνο για να αντιμετωπίσει τους Βυζαντινούς της

Νίκαιας. Οι σύμμαχοι ενωμένοι επιτέθηκαν στις μακεδονικές κτήσεις της Νίκαιας και τότε ο ηγέτης της μικρασιατικού κράτους Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος έστειλε τον αδελφό του *σεβαστοκράτορα* Ιωάννη με στράτευμα Βυζαντινών και αλλοεθνών μισθοφόρων για να τους αναχαιτίσει. Στη μάχη που δόθηκε στην Πελαγονία της Δυτικής Μακεδονίας το 1259 ο στρατός της Νίκαιας, μετά την αποχώρηση του στρατού της Ηπείρου λόγω διαφωνιών, νίκησε τα ενωμένα στρατεύματα του Μανφρέδου και του Γουλιέλμου Βιλεαρδούνου, ο οποίος συνελήφθη και στάλθηκε αιχμάλωτος στη Νίκαια.

Στη συνέχεια, οι Βυζαντινοί της Νίκαιας πολιορκήσαν τα Ιωάννινα και ο στρατηγός τους Αλέξιος Στρατηγόπουλος κατέλαβε την Άρτα χωρίς αντίσταση. Και ενώ οι Βυζαντινοί του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου κατέλαβαν και το Δυρράχιο, οι υπόλοιπες παράλιες πόλεις και η Κέρκυρα κληροδοτήθηκαν από τον Μανφρέδο στον Κάρολο Α΄ Ανδεγαυό το 1266. Στο τέλος της βασιλείας του ο Μιχαήλ Β΄ διαίρεσε το 1268 τις κτήσεις του κράτους της Ηπείρου στους δύο γιους του: στον Νικηφόρο κληροδότησε την Ήπειρο (με πρωτεύουσα την Άρτα) και στον Ιωάννη τη Θεσσαλία (με πρωτεύουσα την Υπάτη).

Ο γιος του Μιχαήλ Β΄ Νικηφόρος παντρεύτηκε την ανιψιά του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου Άννα το 1265. Το 1271 ο Νικηφόρος διαδέχτηκε τον πατέρα του και το 1292 συμμάχησε με τον Κάρολο Β΄ της Νάπολης και πάντρεψε την κόρη του Θάμαρ με τον γιο του Καρόλου Β΄ Ανδεγαυού Φίλιππο Α΄ του Τάραντα. Η βυζαντινή επιρροή όμως στην Ήπειρο ενισχύθηκε όταν το 1306 η Άννα επαναστάτησε κατά του Φιλίππου Α΄ και πάντρεψε τον γιο της Θωμά με την κόρη του Βυζαντινού συναυτοκράτορα Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγου Άννα το 1313. Ο Θωμάς όμως δολοφονήθηκε το 1318 από τον ανεψιό του Νικόλαο Orsini, κόμη της Κεφαλληνίας, ο οποίος πήρε την εξουσία στο κράτος της Ηπείρου, αλλά ανατράπηκε από τον αδελφό του Ιωάννη Β΄

Orsini το 1323. Ο Ιωάννης Β΄ όμως δηλητηριάστηκε από τη γυναίκα του Άννα, η οποία άσκησε την αντιβασιλεία για λογαριασμό του γιου του Ιωάννη Β΄, του Νικηφόρου Β΄ Orsini. Το 1337 ο Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος λόγω επιθέσεων των Αλβανών κατά των Βελεγράδων και των Κανίνων έφτασε στη Βόρεια Ήπειρο, νίκησε τους Αλβανούς και στη συνέχεια στράφηκε κατά του κράτους της Ηπείρου και ανάγκασε την Άννα να συνθηκολογήσει. Το 1339 όμως ξέσπασε επανάσταση ευγενών στην Ήπειρο με την υποστήριξη της Αικατερίνης de Valois, αλλά το 1340 ο Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος υπέταξε οριστικά τους Ηπειρώτες.

Πριν το τέλος όμως του βυζαντινού εμφυλίου πολέμου (1341-1347) ανάμεσα στον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο και τον Ιωάννη Καντακουζηνό, η Ήπειρος είχε καταληφθεί από τους Σέρβους και παρά την επάνοδο του Νικηφόρου Β΄ (1356-1359), το 1359 το κράτος της Ηπείρου επανήλθε στην κατοχή των Σέρβων. Η σερβοκρατία διήρκεσε μέχρι το 1385, όταν ανέλαβε την εξουσία στην Ήπειρο η οικογένεια των Buondelmonti (1385-1411, ο Ησαύ παντρεύτηκε τη Μαρία Nemanjić) και στη συνέχεια η οικογένεια των Tocco (1411-1479, επειδή ο γιος του Ησαύ Γεώργιος ήταν ανήλικος, ανέλαβε τη διακυβέρνηση του κράτους ο ανεψιός του Κάρολος Α΄ Tocco, κόμης της Κεφαλληνίας). Τελικά οι Οθωμανοί κατάφεραν να υποτάξουν το κράτος της Ηπείρου, κατέκτησαν τα Ιωάννινα το 1430, την Άρτα το 1449 και το Αγγελόκαστρο το 1460.

**Δεσπότες της Ηπείρου
1204-1479**

1204-1215 Μιχαήλ Α΄ Κομνηνός Δούκας
1215-1230 Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας
1231-1271 Μιχαήλ Β΄ Κομνηνός Δούκας
1271-1296 Νικηφόρος Α΄ Κομνηνός Δούκας
1296-1318 Θωμάς Κομνηνός Δούκας
1318-1323 Νικόλαος Orsini
1323-1335 Ιωάννης Orsini
1335-1340 Νικηφόρος Β΄ Orsini
1340-1345 Βυζαντινή κυριαρχία
1345-1355 Στέφανος Δουσάν
1356-1359 Νικηφόρος Β΄ Orsini
1359-1366 Συμεών Uroš Nemanjič
1366-1384 Θωμάς Β΄ Preljubovič
1384-1385 Μαρία Nemanjič
1385-1411 Ησαύ Buondelmonti
1411 Γεώργιος Buondelmonti
1411-1429 Κάρολος Α΄ Tocco
1429-1448 Κάρολος Β΄ Tocco
1448-1479 Λεονάρδος Tocco

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΑΣ 1204-1461

Η περιοχή της Τραπεζούντας (θέμα Χαλδίας) την περίοδο 1075-1140 είχε αυτονομηθεί από τους Γαβράδες που αντιστάθηκαν στην προέλαση των Τούρκων. Παρά την ενσωμάτωση και πάλι του Πόντου στο βυζαντινό κράτος από τους Κομνηνούς, η βίαιη ανατροπή του Ανδρόνικου Α΄ Κομνηνού το 1185 από τους Αγγέλους οδήγησε στην εξορία τους δύο ανήλικους εγγονούς του, Αλέξιο και Δαβίδ, οι οποίοι κατέφυγαν στη θεία τους και βασίλισσα της Ιβηρίας (Γεωργίας) Θάμαρ. Πριν όμως από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης τον Απρίλιο του 1204, οι εγγονοί του τελευταίου αυτοκράτορα των Κομνηνών κατέλαβαν με τη βοήθεια των Γεωργιανών την Τραπεζούντα και την περιοχή της ιδρύοντας το κράτος των Μεγάλων Κομνηνών. Συμπερασματικά, η Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας ιδρύθηκε από Κομνηνούς που ήταν αντίπαλοι των Αγγέλων της Κωνσταντινούπολης κατά την περίοδο διάλυσης της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας λόγω της παρουσίας και της επέμβασης των Λατίνων στην επικράτειά της.

Οι δύο Κομνηνοί διαίρεσαν τον Πόντο σε δύο τμήματα: ο Αλέξιος κυριαρχούσε στον ανατολικό Πόντο (Σινώπη, Τραπεζούντα) και ο Δαβίδ στο δυτικό Πόντο (Αμαστρι, Ηράκλεια) και την Παφλαγονία. Ο Δαβίδ όμως, αφού ηττήθηκε, αποσύρθηκε από τις περιοχές που ήλεγχε παραδίνοντάς τις στον Θεόδωρο Α΄ Λάσκαρη της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας. Λόγω της ανεξαρτησίας του Πόντου και της κυριαρχίας των δύο Κομνηνών, η *Partitio Romaniaiae* δεν περιελάμβανε την περιοχή αυτή. Παρά τις προθέσεις των Μεγαλοκομνηνών να προωθηθούν δυτικά προς την Κωνσταντινούπολη, η νίκη του Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρη αρχικά και η κατάκτηση της Σινώπης από τους Σελτζούκους στη συνέχεια, οδήγησαν στην απομόνωση της περιοχής του Πόντου και στον περιορισμό των φιλοδοξιών

των Τραπεζούντιων αυτοκρατόρων για ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης, κυρίως όταν αυτή επιτεύχθηκε από το στρατό της Νίκαιας.

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1280 οι Μεγαλοκομνηνοί έφεραν τον τίτλο: *πιστός εν Χριστώ βασιλεύς και αυτοκράτωρ Ρωμαίων*, αλλά μετά το γάμο του Ιωάννη Β΄ Μεγαλοκομνηνού με την κόρη του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου Ευδοκία διατήρησαν τον τίτλο: *εν Χριστώ τω Θεώ πιστός βασιλεύς και αυτοκράτωρ πάσης Ανατολής, Ιβήρων και Περσείας*, καθώς οι Μεγαλοκομνηνοί κυριαρχούσαν σε τμήματα της Μικράς Ασίας (*Ανατολή*), Γεωργίας-Λαζικής (*Ιβηρίας*) και Κριμαίας (*Περσεία*). Με πρωτεύουσα την Τραπεζούντα, στρατηγικής και εμπορικής σημασίας λιμάνι, η Αυτοκρατορία του Πόντου βασισμένη στα βυζαντινά πρότυπα (σύγκλητος, τίτλοι αυλικών) κατάφερε να επιβιώσει μέχρι το 1461 με πολέμους και επιγαμίες με εμίρηδες τουρκικών φύλων αλλά και με παραχωρήσεις προνομίων σε Βενετούς και Γενουάτες.

Μετά την αιχμαλωσία του Αλέξιου Α΄ Μεγαλοκομνηνού και την κατάληψη της Σινώπης (όπου σκοτώθηκε ο Δαυίδ) από τους Σελτζούκους, ο Αλέξιος Α΄ κατέστη φόρου υποτελής για να αφεθεί ελεύθερος. Το 1222 τον διαδέχτηκε ο γαμπρός του Ανδρόνικος Α΄ Γίδων που επιτέθηκε στη Σινώπη και κατέστρεψε τον τουρκικό στόλο. Οι Σελτζούκοι μετά από μακροχρόνια πολιορκία της Τραπεζούντας που λύθηκε με θαύμα του πολιούχου της Αγίου Ευγενίου υποχρεώθηκαν να απαλλάξουν την Αυτοκρατορία του Πόντου από το φόρο υποτελείας. Το 1235 αυτοκράτορας του Πόντου αναδείχτηκε ο πρωτότοκος γιος του Αλέξιου Α΄ Ιωάννης Α΄ Αξούχος και το 1238 ο δευτερότοκος γιος αυτού Μανουήλ Α΄, κατά τη βασιλεία του οποίου κτίστηκε η Αγία Σοφία στην Τραπεζούντα, η Σινώπη επανήλθε για σύντομο χρονικό διάστημα (μέχρι το 1265) στην κυριαρχία του ποντιακού κράτους και εκδόθηκαν τα αργυρά *άσπρα* νομίσματα του Πόντου.

Το 1263 στο θρόνο της Τραπεζούντας ανέβηκε ο γιος του Μανουήλ Α΄ Ανδρόνικος Β΄ και τρία χρόνια αργότερα ένας άλλος γιος του, ο Γεώργιος. Μετά τη σύλληψη του Γεωργίου από Τουρκομάνους το ποντιακό κράτος διοίκησε ο αδελφός του Ιωάννης Β΄, ο οποίος δέχτηκε να παντρευτεί την κόρη του Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου Ευδοκία. Παρά την αποτυχημένη προσπάθεια ανατροπής του Ιωάννη Β΄ από τον απελευθερωμένο Γεώργιο και τη σύντομη άνοδο στο θρόνο της Θεοδώρας, κόρης του Μανουήλ Α΄, με τη βοήθεια των Γενουατών, αυτοκράτορας του Πόντου αναδείχτηκε το 1297 ο γιος του Ιωάννη Β΄ Αλέξιος Β΄, ο οποίος νίκησε τους Τουρκομάνους, ενίσχυσε τα τείχη της Τραπεζούντας και έδωσε προνόμια στους Βενετούς και τους Γενουάτες. Τον διαδέχτηκε το 1330 ο πρωτότοκος γιος του Ανδρόνικος Γ΄ και αυτόν το 1332 ο ανήλικος γιος του Μανουήλ Β΄, ο οποίος ανατράπηκε από τον θείο του Βασίλειο. Ακολούθησαν οι βραχύβιες βασιλείες της Ειρήνης (1340-1341), συζύγου του Βασιλείου, της Άννας (1341-1342), κόρης του Αλέξιου Β΄, και του Ιωάννη Γ΄ (1342-1344), γιου του Μιχαήλ (του μικρότερου αδελφού του Αλέξιου Β΄). Τελικά ο Μιχαήλ ανέτρεψε τον γιο του Ιωάννη Γ΄ το 1349, αλλά κατά τη βασιλεία του οι Τούρκοι πολιόρκησαν την Τραπεζούντα και οι Γενουάτες κατέλαβαν την Κερασούντα. Τότε ο Μιχαήλ αναγκάστηκε να παραιτηθεί να παραδώσει την εξουσία στον γιο του Βασιλείου Αλέξιο Γ΄.

Στα μέσα του 14ου αιώνα η τοπική αριστοκρατία της Τραπεζούντας, ο οίκος των Αμυτζαράντων, ήλθε σε σύγκρουση με τους Σχολάριους, που ήταν πιστοί στην κυβέρνηση της Κωνσταντινούπολης, και εξαιτίας αυτής της εμφύλιας σύγκρουσης οι Τούρκοι της Αμιδας λεηλάτησαν την πρωτεύουσα του Πόντου. Μετά από συνεχείς συγκρούσεις στα μέσα της δεκαετίας του 1350 με τους Σχολάριους ο Αλέξιος Γ΄ εδραιώθηκε στο θρόνο, αποκατέστησε την ειρήνη στο εσωτερικό του κράτους και

εφάρμοσε πολιτική επιγαμιών Τραπεζούντιων πριγκιπισσών με Τουρκομάνους εμίρηδες και του γιου του Μανουήλ Γ΄ με τη Γεωργιανή πριγκίπισσα Ευδοκία. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Αλέξιος Γ΄ ήταν κτήτορας της Ιεράς Μονής Διονυσίου του Αγίου Όρους και της Ιεράς Μονής Παναγίας της Σουμελάς. Ο γιος του Μανουήλ Γ΄ που τον διαδέχτηκε το 1390, σύναψε ειρήνη με τους Μογγόλους καθιστώντας την Αυτοκρατορία του Πόντου φόρου υποτελή σε αυτούς και έδωσε προνόμια στους Βενετούς, ενώ και ο γιος αυτού, ο Αλέξιος Δ΄, αναγκάστηκε να καταβάλει πολεμικές αποζημιώσεις στους Γενουάτες. Παρά την αρχική ανεπιτυχή προσπάθεια να ανατρέψει τον πατέρα του Αλέξιο Δ΄, ο Ιωάννης Δ΄ κατάφερε να πάρει την εξουσία με τη βοήθεια των Γενουατών και πολέμησε εναντίον των Τουρκομάνων που πολιορκήσαν την Τραπεζούντα.

Η πρωτεύουσα του κράτους των Μεγαλοκομνηνών πολιορκήθηκε και το 1456 από τους Τούρκους της Αμάσειας, αλλά ο αδελφός του Ιωάννη Δ΄ Δαβίδ σύναψε ειρήνη καταβάλλοντας φόρο. Παρά το γεγονός ότι ο Δαβίδ, που διαδέχτηκε τον αδελφό του το 1458, προσπάθησε να σώσει την Αυτοκρατορία του Πόντου μέσω συμμαχιών με τους μουσουλμάνους Ασπροπροβατάδες, τους Γεωργιανούς και Δυτικοευρωπαίους, ο Οθωμανός σουλτάνος Μωάμεθ Β΄, που είχε κατακτήσει την Κωνσταντινούπολη το 1453, εμφανίστηκε με ισχυρό στρατό και στόλο στην Τραπεζούντα το 1461 και ανάγκασε τον Δαβίδ να παραδώσει την πόλη. Πολλοί Τραπεζούντιοι ευγενείς μεταφέρθηκαν στην Κωνσταντινούπολη και 1.500 νέοι αιχμαλωτίστηκαν και έγιναν γενίτσαροι. Ο Δαβίδ εκτελέστηκε το 1463 στην Αδριανούπολη μαζί με τους γιους του Βασίλειο, Μανουήλ και Γεώργιο και τον ανεψιό του Αλέξιο Ε΄ – η αγιοκατάταξή τους έγινε το 2013.

**Αυτοκράτορες της Τραπεζούντας
1204-1461**

1204-1222 Αλέξιος Α΄ Μεγαλοκομνηνός
1222-1235 Ανδρόνικος Α΄ Γίδων Μεγαλοκομνηνός
1235-1238 Ιωάννης Α΄ Αξούχος Μεγαλοκομνηνός
1238-1263 Μανουήλ Α΄ Μεγαλοκομνηνός
1263-1266 Ανδρόνικος Β΄ Μεγαλοκομνηνός
1266-1280 Γεώργιος Μεγαλοκομνηνός
1280-1297 Ιωάννης Β΄ Μεγαλοκομνηνός
1284/5 Θεοδώρα Μεγαλοκομνηνή
1297-1330 Αλέξιος Β΄ Μεγαλοκομνηνός
1330-1332 Ανδρόνικος Γ΄ Μεγαλοκομνηνός
1332 Μανουήλ Β΄ Μεγαλοκομνηνός
1332-1340 Βασίλειος Μεγαλοκομνηνός
1340-1341 Ειρήνη Μεγαλοκομνηνή
1341-1342 Άννα Μεγαλοκομνηνή
1342-1344 Ιωάννης Γ΄ Μεγαλοκομνηνός
1344-1349 Μιχαήλ Μεγαλοκομνηνός
1349-1390 Αλέξιος Γ΄ Μεγαλοκομνηνός
1390-1416/7 Μανουήλ Γ΄ Μεγαλοκομνηνός
1416/7-1429 Αλέξιος Δ΄ Μεγαλοκομνηνός
1429-1458 Ιωάννης Δ΄ Μεγαλοκομνηνός
1458-1461 Δαυίδ Μεγαλοκομνηνός

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΝΙΚΑΙΑΣ 1204-1261

Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης 1204/8-1222

Η Αυτοκρατορία της Νίκαιας, όπου είχαν καταφύγει μέλη της αριστοκρατίας και της αυτοκρατορικής αυλής από την Κωνσταντινούπολη, οργανώθηκε σύμφωνα με τη δομή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας τόσο σε θρησκευτικό επίπεδο –πατριάρχης– όσο και σε διοικητικό επίπεδο – αυτοκράτορας, αυτοκρατορική αυλή, υπαλληλική ιεραρχία. Ο ιδρυτής της Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης (1204/8-1222) μετά την ήττα του από τους Λατίνους στο Ποιμανηρόν στο τέλος του 1204 ανασυγκρότησε τις δυνάμεις του και υπέταξε τους αυτόνομους τοπικούς άρχοντες της Μικράς Ασίας: τον Θεόδωρο Μαγκαφά στη Φιλαδέλφεια, τον Σάββα Ασιδηνό στην Πριήνη και τον Μανουήλ Μαυροζώμη στη Λαοδίκεια και στις Χώνες. Αφού χήρεψε ο πατριαρχικός θρόνος το 1206 (ο πατριάρχης Ιωάννης Ι΄ Καματηρός είχε καταφύγει το 1204 μέσω Θράκης στη Βουλγαρία), ο Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης συγκάλεσε το 1208 σύνοδο μητροπολιτών, από την οποία εξελέγη πατριάρχης ο Μιχαήλ Δ΄ Αυτωρειανός (1208-1212), και αυτός έστεψε στη συνέχεια τον Θεόδωρο *αυτοκράτορα Ρωμαίων*. Ο αυτοκράτορας της Νίκαιας ήταν πλέον ο νόμιμος Βυζαντινός αυτοκράτορας και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως διέμενε στη Νίκαια. Με τη στέψη τους από τον πατριάρχη, την κατοχή των αυτοκρατορικών συμβόλων και την απονομή τίτλων στους αυλικούς τους οι αυτοκράτορες της Νίκαιας υπογράμμιζαν τη νομιμότητα της εξουσίας τους.

Ο Θεόδωρος Α΄ όμως είχε να αντιμετωπίσει στα βόρεια σύνορά του τους Λατίνους, στα νότια τους Τούρκους και στα ανατολικά τους Μεγαλοκομνηνούς της Τραπεζούντας. Στην Αντιόχεια του Μαιάνδρου ο αυτοκράτορας της Νίκαιας Θεόδωρος Α΄ σκότωσε σε μονομαχία τον Σελτζούκο σουλτάνο Καϊκοςρु (1211) και

αιχμαλώτισε τον σύμμαχο των Σελτζούκων αλλά και πεθερό του Αλέξιο Γ΄ Άγγελο (ο Θεόδωρος Λάσκαρης είχε παντρευτεί τη δευτερότοκη κόρη του Αλέξιου Γ΄ Άγγελου Άννα), τον οποίο περιόρισε στη Μονή Υακίνθου της Νίκαιας. Μετά την υπογραφή ειρήνης με τους Λατίνους (1214) ο Θεόδωρος Α΄ στράφηκε κατά του Δαβίδ Μεγαλοκομνηνού του Πόντου που είχε συμμαχήσει μαζί τους, κατέλαβε την Ηράκλεια, την Άμαστρι και τη Σινώπη, την οποία όμως κατέκτησαν οι Σελτζούκοι απομονώνοντας έτσι την Αυτοκρατορία της Νίκαιας από αυτή της Τραπεζούντας.

Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης 1222-1254

Ο διάδοχος και γαμπρός του Θεόδωρου Α΄ Λάσκαρη (είχε παντρευτεί την Ειρήνη Λασκαρίνα) Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης (1222-1254) ανοικοδόμησε ναούς, ανόρθωσε την οικονομία, επέκτεινε τα σύνορα της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας και στην Ευρώπη, ενσωμάτωσε την Αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης, αποδυνάμωσε τη Βουλγαρία, διατήρησε ειρήνη με τους Σελτζούκους και ανέπτυξε μεγάλο φιλανθρωπικό έργο βοηθώντας τους φτωχούς –γι΄ αυτόν το λόγο αγιοποιήθηκε από την Ορθόδοξη Εκκλησία.

Ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης αρχικά νίκησε τους Λατίνους στο Ποιμανηόν το 1225 και απελευθέρωσε τη βορειοδυτική Μικρά Ασία. Το ίδιο έτος επιτέθηκε με στόλο στην Καλλίπολη και έστειλε στρατιωτική δύναμη στην Αδριανούπολη μετά από πρόσκληση των κατοίκων της, αλλά τελικά όμως την κατέλαβε ο *δεσπότης* της Ηπείρου Θεόδωρος Κομνηνός Δούκας. Το 1235 ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης συμμάχησε με τον Βούλγαρο *τσάρο* Ιωάννη Β΄ Ασάν και πάντρεψε τον γιο του Θεόδωρο Β΄ Λάσκαρη με την Ελένη Ασάνινα. Οι Βυζαντινοί της Νίκαιας και οι Βούλγαροι ενωμένοι επιχείρησαν δύο φορές χωρίς επιτυχία να καταλάβουν την Κωνσταντινούπολη. Εκτός από τους

Βουλγάρους, ο αυτοκράτορας της Νίκαιας ανέπτυξε φιλικές σχέσεις και με τον Γερμανό αυτοκράτορα Φρειδερίκο Β΄. Παράλληλα με την άσκηση εξωτερικής πολιτικής ο αυτοκράτορας της Νίκαιας ασχολήθηκε επιτυχώς και με την εσωτερική οργάνωση του κράτους του και την οικονομική του ανάπτυξη και ανόρθωση. Επίσης, ο στόλος του ήλεγχε το ανατολικό Αιγαίο (Χίος, Σάμος, Ρόδος) και μάλιστα το 1230 είχε ενισχύσει τους επαναστατημένους Κρήτες κατά των Βενετών. Μέχρι το τέλος του 1246, οπότε κατέλαβε τη Θεσσαλονίκη διορίζοντας διοικητή της τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο (πατέρα του μετέπειτα αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου), ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης είχε καταφέρει να απελευθερώσει τη Θράκη μέχρι τις πηγές του Έβρου και τη Μακεδονία μέχρι τον Αξιό (Μελένικο, Στενήμαχος, Πρίλαπος, Σκόπια, Πελαγονία). Το 1247 απελευθέρωσε το Τζουρουλόν και τη Βιζύη της Θράκης επιστρέφοντας στη Νίκαια από στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Ευρώπη, ενώ το χειμώνα του 1252/3 την Έδεσσα και την Καστοριά.

Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης 1254-1258

Ο γιος του Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης (1254-1258), ένας διανοούμενος αυτοκράτορας που αγαπούσε τα γράμματα και την παιδεία, όρισε *μέγα δομέστικο* τον παιδικό του φίλο Γεώργιο Μουζάλωνα και επέλεξε για τον πατριαρχικό θρόνο τον μοναχό Αρσένιο. Στη αρχή της βασιλείας του οι Βούλγαροι με τον *τσάρο* Μιχαήλ Ασάν (1246-1256) κατέλαβαν περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης, αλλά ο νέος αυτοκράτορας κινήθηκε άμεσα και τους νίκησε την περίοδο 1255-1256, ενώ παράλληλα πάντρεψε την κόρη του Μαρία με τον γιο του Μιχαήλ Β΄ και της Θεοδώρας της Ηπείρου Νικηφόρο για να διατηρηθεί ειρήνη ανάμεσα στα δύο κράτη. Την περίοδο αυτή αυτομόλησε προς τους Τούρκους ο αξιωματούχος της Νίκαιας Μιχαήλ Παλαιολόγος, αλλά

αφού τον συγχώρησε ο αυτοκράτορας, στάλθηκε το 1257 στον Πρίλαπο για να βοηθήσει το πολιορκούμενο από τον Μιχαήλ Β΄ της Ηπείρου στράτευμα του διοικητή της Δυτικής Μακεδονίας *πραίτορα* Γεώργιου Ακροπολίτη, επειδή όμως δεν κατάφερε να αποτρέψει την κατάληψη της πόλης, ανακλήθηκε και φυλακίστηκε στο Νυμφαίο.

Ιωάννης Δ΄ Λάσκαρης – Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος 1258-1261

Ο διάδοχος του Θεόδωρου Β΄ Λάσκαρη, ο γιος του Ιωάννης Δ΄ Λάσκαρης (1258-1261), ήταν ανήλικος και επίτροπός του και αντιβασιλέας ορίστηκε ο Γεώργιος Μουζάλων, ο οποίος όμως δολοφονήθηκε μαζί με τους δύο αδελφούς του από τους Λατίνους μισθοφόρους της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας στη Μονή Σωσάνδρων το Σεπτέμβριο του 1258. Η δολοφονία του Μουζάλωνα ευνόησε τον Μιχαήλ Παλαιολόγο, ο οποίος ορίστηκε επίτροπος του Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, και αναγορεύτηκε *μέγας δούξ* και *δεσπότης*. Έπειτα στέφθηκε συναυτοκράτορας μαζί με τον Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη την Πρωτοχρονιά του 1259, πρώτα όμως ο Παλαιολόγος και έπειτα ο Λάσκαρης, παρά την αντίδραση του πατριάρχη Αρσένιου.

Αν και ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος ισχυροποίησε τη θέση του στο εσωτερικό της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας, έπρεπε να την προστατέψει από εξωτερικούς κινδύνους. Ο βασιλιάς της Σικελίας Μανφρέδος, ο πρίγκιπας της Αχαΐας Γουλιέλμος Β΄ Βιλαρδουίνος και ο *δεσπότης* της Ηπείρου Μιχαήλ Β΄ σχημάτισαν συνασπισμό και στράφηκαν κατά των Βυζαντινών της Νίκαιας. Το φθινόπωρο του 1259 όμως ο αδελφός του Μιχαήλ Η΄, ο *σεβαστοκράτωρ* Ιωάννης Παλαιολόγος, νίκησε στην Πελαγονία το συμμαχικό στρατό και με τη νίκη αυτή η θέση του Βυζαντινού αυτοκράτορα εδραιώθηκε στο εξωτερικό και απέμενε μόνον η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης.

Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης έγινε πραγματικότητα περίπου δύο χρόνια αργότερα. Ο στρατηγός της Νίκαιας Αλέξιος Στρατηγόπουλος εκμεταλλευόμενος την πληροφορία ότι το μεγαλύτερο τμήμα της λατινικής φρουράς και ο βενετικός στόλος πολιορκούσαν το νησί Δαφνουσία στον Εύξεινο Πόντο, αλλά και την ύπαρξη μυστικού περάσματος στα τείχη της Κωνσταντινούπολης, κατάφερε με μικρή στρατιωτική δύναμη να απελευθερώσει τη βυζαντινή πρωτεύουσα στις 25 Ιουλίου 1261. Αφού οι Βενετοί επέστρεψαν για να παραλάβουν τις οικογένειές τους, κατέφυγαν με πλοία στη βενετοκρατούμενη Εύβοια, ενώ και ο Λατίνος αυτοκράτορας Βαλδουίνος Β΄ διέφυγε αφήνοντας τα αυτοκρατορικά του διάσημα, τα οποία στάλθηκαν στον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο για να πειστεί ότι πράγματι η Κωνσταντινούπολη είχε ανακαταληφθεί.

Στις 15 Αυγούστου 1261 με την εικόνα της Παναγίας της Οδηγήτριας να προπορεύεται ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος εισήλθε στην Κωνσταντινούπολη από τη Χρυσή Πύλη. Το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους ο Μιχαήλ Η΄ και η σύζυγός του Θεοδώρα στέφθηκαν αυτοκράτορες στην Αγία Σοφία από τον πατριάρχη Αρσένιο και ο πρωτότοκος γιος τους Ανδρόνικος ανακηρύχτηκε συναυτοκράτορας. Ο Ιωάννης Δ΄ Λάσκαρης όμως με διαταγή του αυτοκράτορα τυφλώθηκε τα Χριστούγεννα του 1261, αλλά η τύφλωσή του προκάλεσε προβλήματα στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία τόσο σε εκκλησιαστικό όσο και σε πολιτικό επίπεδο. Ο πατριάρχης Αρσένιος (1254-1260, 1261-1264) αφορίσε τον Μιχαήλ Η΄ στις αρχές του 1262, ενώ οι οπαδοί της δυναστείας των Λασκάρων εξεγέρθηκαν στην Τρικκοκία. Αν και ο Μιχαήλ Η΄ κατάφερε να καταστείλει την εξέγερση και να απομακρύνει τον πατριάρχη Αρσένιο, ο νέος πατριάρχης Γερμανός Γ΄ (1265-1266) δεν έγινε αποδεκτός από τους οπαδούς του Αρσένιου. Το κίνημα των Αρσενιατών είχε απήχηση στη Μικρά Ασία και στην Κωνσταντινούπολη και διαλύθηκε το Σεπτέμβριο του 1310.

**Αυτοκράτορες της Νίκαιας
1204-1261**

- 1204/8-1222 Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης
1222-1254 Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης
1254-1258 Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης
1258-1261 Ιωάννης Δ΄ Λάσκαρης –
Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος

Η ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ 1261-1453

Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος 1261-1282

Μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης και τον παραγκωνισμό του Ιωάννη Δ΄ Λάσκαρη, ο Μιχαήλ Η΄ ήθελε να ισχυροποιήσει τη δυναστεία των Παλαιολόγων. Προχώρησε λοιπόν στη στέψη του γιου του Ανδρόνικου το 1272 και με το πρόσταγμα της 8ης Νοεμβρίου του 1272 καθόρισε τα δικαιώματα και τις αρμοδιότητες του νέου συναυτοκράτορα. Σύμφωνα με αυτό το πρόσταγμα, ο Ανδρόνικος Β΄ μπορούσε να κρατά χρυσή βακτηρία και να υπογράφει με κόκκινη μελάνη. Η παραχώρηση δικαιωμάτων και αρμοδιοτήτων έδινε στον νέο συναυτοκράτορα τη δυνατότητα να αποκτήσει κυβερνητική πείρα και του διασφάλιζε το δικαίωμα της διαδοχής στο βυζαντινό θρόνο.

Η αυξανόμενη σημασία του συναυτοκράτορα αποτελεί χαρακτηριστικό της εποχής των Παλαιολόγων, γεγονός το οποίο αποδεικνύεται από την ισοτιμία των τίτλων του πρώτου αυτοκράτορα και του συναυτοκράτορα. Παρόλα αυτά, η ισοτιμία των τίτλων του πρώτου αυτοκράτορα και του συναυτοκράτορα, η εδαφική ασυνέχεια και η χαλάρωση των δεσμών ανάμεσα στην Κωνσταντινούπολη και τις επαρχίες κατά την παλαιολόγεια περίοδο οδήγησαν στην πολιτική αποσύνθεση και στην αυτονόμηση περιοχών της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μιχαήλ Η΄ η Αυτοκρατορία δεν εκτεινόταν ενιαία από τη Μακεδονία μέχρι την Πελοπόννησο, ενώ και η επικοινωνία ανάμεσα στη Θεσσαλονίκη και την Κωνσταντινούπολη άρχισε να δυσκολεύει ήδη από τη δεκαετία του 1320. Συνέπειες της πολιτικής αποσύνθεσης της αυτοκρατορίας ήταν η αποκέντρωση, η εξασθένηση και η μετατροπή της κεντρικής εξουσίας σε συλλογική εξουσία της αυτοκρατορικής δυναστείας. Παράλληλα, η διαμονή σε πόλεις της Αυτοκρατορίας μελών της δυναστείας των

Παλαιολόγων και οι προσωπικές τους φιλοδοξίες προκαλούσαν προβλήματα κρατικής συνοχής. Έτσι, η δεύτερη σύζυγος του Ανδρόνικου Β΄ Ειρήνη Παλαιολογίνα (Γιολάντα Μομφερρατική), η οποία διέμενε στη Θεσσαλονίκη μετά το 1303, επιθυμούσε τη διαίρεση της Αυτοκρατορίας για να κυβερνούν οι γιοι της τμήματά της. Επίσης, με αποφάσεις των αυτοκρατόρων, συναυτοκράτορες και μέλη των οικογενειών των Παλαιολόγων και των Καντακουζηνών διορίζονταν διοικητές των αυτόνομων περιοχών της Αυτοκρατορίας, ο Μανουήλ Καντακουζηνός στο Μυστρά το 1348, ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος στη Θεσσαλονίκη το 1350 και ο Ματθαίος Καντακουζηνός στην Αδριανούπολη το 1352.

Η ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης δεν απάλλαξε τους Βυζαντινούς από τη δυτική απειλή, ενώ μεγάλα τμήματα της προ του 1204 Βυζαντινής Αυτοκρατορίας βρίσκονταν υπό την κατοχή των Λατίνων. Παρά το γεγονός ότι ο Γουλιέλμος Β΄ Βιλεαρδουίνος, αιχμάλωτος των Βυζαντινών μετά τη μάχη της Πελαγονίας, τους παρέδωσε το Μυστρά, τη Μονεμβασιά, τη Μάνη και το Γεράκι το 1262, αμέσως μετά στράφηκε κατά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας με σύμμαχο τη Βενετία. Ο βυζαντινός στρατός ενισχυμένος με τουρκικά μισθοφορικά στρατεύματα και με επικεφαλής τον αδελφό του Μιχαήλ Η΄ Κωνσταντίνο αρχικά νίκησε τον Γουλιέλμο Β΄. Ο συμμαχικός στόλος των Βυζαντινών και των Γενοατών όμως ηττήθηκε στις Σπέτσες από τους Βενετούς το 1263 αλλά και ο βυζαντινός στρατός σε μάχη στο Μακρυπλάγι το 1264, όταν οι Τούρκοι μισθοφόροι αυτομόλησαν στους Λατίνους. Παράλληλα, στη Θράκη οι Βυζαντινοί νίκησαν τους Βουλγάρους το 1262 και κατέλαβαν την Αγχιάλο και τη Μεσημβρία, αλλά οι Βούλγαροι συμμάχησαν με τους Μογγόλους και έτρεψαν σε φυγή το βυζαντινό στρατό το 1265. Επίσης, στη Μικρά Ασία οι Τούρκοι εισέβαλαν στην περιοχή του Μαιάνδρου το 1264, ενώ το ίδιο έτος οι

Βυζαντινοί νίκησαν το στρατό του κράτους της Ηπείρου αναγκάζοντας τον *δεσπότη* Μιχαήλ Β΄ να αναγνωρίσει την επικυριαρχία του Βυζαντινού αυτοκράτορα και να παντρεύει τον γιο του Νικηφόρο Α΄ με μία ανεψιά του Μιχαήλ Η΄, την Άννα Παλαιολογίνα. Από την άλλη πλευρά, μετά τη νίκη του κατά του Μανφρέδου στο Μπενεβέντο το 1266 ο Κάρολος Ανδεγαυός, βασιλιάς της Σικελίας και της Νεάπολης, υπέγραψε συνθήκη με τον τελευταίο Λατίνο αυτοκράτορα της Κωνσταντινούπολης Βαλδουίνο Β΄ στις 27 Μαΐου 1267 για να επιτεθούν στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία.

Η απειλή εισβολής των Δυτικών στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία για ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης ανάγκασε τον Μιχαήλ Η΄ να αρχίσει διάλογο μαζί τους για την Ένωση των Εκκλησιών, της Ανατολικής Ορθόδοξης και της Δυτικής Καθολικής. Οι διαπραγματεύσεις είχαν αρχίσει ήδη το 1262 με μία επιστολή του Μιχαήλ Η΄ προς τον πάπα Ουρβανό Δ΄ (1261-1264) και συνεχίστηκαν με τον πάπα Κλήμη Δ΄ (1265-1268) και τον διάδοχό του Γρηγόριο Ι΄ (1271-1276) υπό την πίεση της εισβολής του Καρόλου Ανδεγαυού. Ενώ ο Μιχαήλ Η΄ επιχειρούσε να αποτρέψει την επίθεση των Δυτικών με την Ένωση των Εκκλησιών, πέτυχε να δημιουργήσει δυναστικούς δεσμούς με γειτονικά κράτη για να διασφαλίσει τα βόρεια σύνορα της Αυτοκρατορίας. Έτσι, ο γιος του Ανδρόνικος παντρεύτηκε το 1272 την κόρη του βασιλιά της Ουγγαρίας Στέφανου Ε΄ (1270-1272) Άννα, ενώ μία ανεψιά του, η Μαρία, παντρεύτηκε τον *τσάρο* της Βουλγαρίας Κωνσταντίνο Τυχ (1257-1277). Η συμμαχία με την Ουγγαρία απέτρεψε την επίθεση των Σέρβων, ενώ μετά την ένταση στις βυζαντινο-βουλγαρικές σχέσεις, επειδή ο Μιχαήλ Η΄ δεν παρέδωσε την Αγχιάλο και τη Μεσημβρία στον Βούλγαρο *τσάρο*, υπογράφηκε συμμαχία και με τη Βουλγαρία.

Η πίεση από τον πάπα Γρηγόριο Ι΄ και η απειλή εισβολής από τον Κάρολο Ανδεγαυό υποχρέωσαν τον Μιχαήλ Η΄ και ένα τμήμα του βυζαντινού κλήρου να

δεχτούν την Ένωση των Εκκλησιών. Ο πρώην πατριάρχης Γερμανός, ο μητροπολίτης Νικαίας Θεοφάνης, ο *μέγας λογοθέτης* Γεώργιος Ακροπολίτης, ο *προκαθήμενος του βεστιάριου* Πανάρετος και ο *μέγας διερμηνευτής* Βερροιώτης στάλθηκαν από τον Μιχαήλ Η΄ στη Σύνοδο της Λυών για την κήρυξη της Ένωσης των Εκκλησιών. Στις 6 Ιουλίου 1274 στη Λυών ο Γεώργιος Ακροπολίτης ορκίστηκε στο όνομα του Βυζαντινού αυτοκράτορα ότι αναγνώριζε το παπικό πρωτείο και το καθολικό Σύμβολο της Πίστεως. Η απόφαση όμως του Μιχαήλ Η΄ να δεχτεί την Ένωση των Εκκλησιών δεν είχε την υποστήριξη και την αποδοχή της πλειοψηφίας του βυζαντινού κλήρου και λαού και προκάλεσε προβλήματα τόσο στο εσωτερικό του κράτους όσο και στο εξωτερικό. Στην Αυτοκρατορία, μοναχοί, ιερείς και λαϊκοί φυλακίστηκαν, βασανίστηκαν και εξορίστηκαν, ενώ και στη Βουλγαρία, τη Θεσσαλία και την Ήπειρο οι Ορθόδοξοι δεν αποδέχτηκαν την Ένωση των Εκκλησιών.

Παρά το γεγονός ότι η Ένωση των Εκκλησιών δεν έγινε δεκτή από τους Βυζαντινούς, ο Μιχαήλ Η΄ εκμεταλλεύτηκε τα πολιτικά της οφέλη και επιχείρησε να επεκτείνει την επικράτειά του. Ήδη την άνοιξη του 1274, λίγο πριν την κήρυξη της Ένωσης των Εκκλησιών, οι Βυζαντινοί κατέλαβαν το Βεράτι και το Βουθρωτό, ενώ παράλληλα πολιορκήσαν το Δυρράχιο και τον Αυλώνα. Επίσης, το 1275 ο αδελφός του Μιχαήλ Η΄ Ιωάννης ηττήθηκε στη Θεσσαλία από τον *σεβαστοκράτορα* Ιωάννη Α΄ (1271-1296), αλλά το 1276 ο βυζαντινός στόλος κατέλαβε την Εύβοια και νησιά του Δουκάτου της Νάξου.

Η αποδοχή όμως της Ένωσης των Εκκλησιών από τον Μιχαήλ Η΄ δεν σήμανε και την οριστική απαλλαγή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας από την απειλή του Καρόλου Ανδεγαυού. Αν και ο Μιχαήλ Η΄ υποστήριζε την Ένωση των Εκκλησιών, ο Κάρολος έστειλε στρατό το φθινόπωρο του 1280 για να καταλάβει το Βεράτι, αλλά την άνοιξη του 1281 οι περισσότεροι στρατιώτες του αιχμαλωτίστηκαν από

τους Βυζαντινούς και οδηγήθηκαν στην Κωνσταντινούπολη. Στις 3 Ιουλίου 1281 όμως ο Κάρολος και ο γιος του Βαλδουίνου Β΄ Φίλιππος υπέγραψαν στο Ορβιέτο συνθήκη με τη Βενετία για να αποκαταστήσουν το ρωμαϊκό imperium, ενώ και ο πάπας Μαρτίνος Δ΄ (1281-1285) αφορίσε τον Μιχαήλ Η΄ υπονομεύοντας την Ένωση των Εκκλησιών. Ο Κάρολος συμμάχησε επίσης με τον Νικηφόρο Α΄ (1271-1296) της Ηπείρου, τον Ιωάννη Α΄ της Θεσσαλίας, τον Στέφανο Μιλούτιν (1282-1321) της Σερβίας και τον Γεώργιο Α΄ Τέρτερ (1280-1292) της Βουλγαρίας. Από την άλλη πλευρά, ο Μιχαήλ Η΄ συμμάχησε με τον γαμβρό του Μανφρέδου, τον βασιλιά της Αραγονίας Πέτρο Γ΄, για να πλήξουν τον Κάρολο στη Σικελία, ενώ επίσης στηριζόταν στη βοήθεια των Γενουατών αλλά και στην ουδετερότητα της Ουγγαρίας λόγω του γάμου του Ανδρόνικου Β΄ με την πριγκίπισσα Άννα. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας μάλιστα πρόσφερε χρήματα στον βασιλιά της Αραγονίας για να υποκινήσει εξέγερση των κατοίκων της Σικελίας. Η εξέγερση του λαού του Παλέρμο στις 30 Μαρτίου 1282, ο Σικελικός Εσπερινός, εξαπλώθηκε στη Σικελία και ο στόλος των Ανδεγαυών καταστράφηκε, οπότε ο Κάρολος Ανδεγαυός δεν μπορούσε πλέον να επιτεθεί κατά της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας.

***Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος 1282-1328
(1294-1320 με Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγο,
1321-1328 με Ανδρόνικο Γ΄ Παλαιολόγο)***

Ο διάδοχος του Μιχαήλ Η΄ Ανδρόνικος Β΄ (1282-1328), σε εκκλησιαστικό επίπεδο, αποκήρυξε την ενωτική πολιτική, ακολούθησε την ορθόδοξη παράδοση και απελευθέρωσε όσους φυλακίστηκαν επειδή είχαν μείνει πιστοί στην Ορθοδοξία. Σε πολιτικο-στρατιωτικό επίπεδο, ο στρατός του προέλασε στη Θεσσαλία και την Ήπειρο στις αρχές της δεκαετίας του 1290 και κατέλαβε το Δυρράχιο, το

οποίο όμως κατέκτησε το 1296 ο Στέφανος Μιλούτιν που εισέβαλε στη Μακεδονία. Οι Βυζαντινοί και οι Σέρβοι υπέγραψαν συνθήκη ειρήνης και ο Στέφανος Μιλούτιν παντρεύτηκε την ανήλικη κόρη του Ανδρόνικου Β΄ και της δεύτερης συζύγου του Ειρήνης Παλαιολογίνας Σιμωνίδα το 1299.

Επίσης, ο Βυζαντινός αυτοκράτορας βοήθησε ενεργά τους Γενουάτες στον πόλεμο με τους Βενετούς (1293-1299). Στις 22 Ιουλίου του 1296 όμως κατέπλευσαν στον Κεράτιο 75 βενετικά πλοία, οι Βενετοί τυρπόλησαν αποθήκες στο Γαλατά και λεηλάτησαν τα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης. Μετά τη σύναψη ειρήνης ανάμεσα στη Γένουα και τη Βενετία στις 25 Μαΐου 1299, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία αναγκάστηκε να συνεχίσει τον πόλεμο με τους Βενετούς. Έτσι, τον Ιούλιο του 1302 βενετικός στόλος πολιόρκησε την Κωνσταντινούπολη και ο Ανδρόνικος Β΄ αναγκάστηκε το Σεπτέμβριο του ίδιου έτους να αρχίσει συνομιλίες για τη σύναψη εκεχειρίας με τη Βενετία. Σύμφωνα με τους όρους της ειρήνης, η οποία υπογράφηκε το φθινόπωρο του 1302 και είχε διάρκεια δέκα έτη, ο Ανδρόνικος Β΄ συμφώνησε να πληρώσει πολεμικές αποζημιώσεις στους Βενετούς και να ανανεώσει τα εμπορικά τους προνόμια. Οι Βυζαντινοί υποχρεώθηκαν να πληρώσουν 79.000 χρυσά *υπέρπυρα*, επειδή το 1296 είχαν κατασχεθεί 80.000 χρυσά *υπέρπυρα* από τους Βενετούς της Κωνσταντινούπολης λόγω των βενετικών επιθέσεων κατά της βυζαντινής πρωτεύουσας και του Γαλατά.

Οι συνθήκες όμως και στη Μικρά Ασία δεν ήταν ευνοϊκές για τους Βυζαντινούς. Η μεταφορά της πρωτεύουσας από τη Νίκαια στην Κωνσταντινούπολη το 1261 και ο προσανατολισμός της εξωτερικής πολιτικής του Μιχαήλ Η΄ προς τη Δύση οδήγησαν στην παραμέληση των βυζαντινών περιοχών της Μικράς Ασίας. Συνέπεια αυτών των παραγόντων ήταν η προέλαση των Τούρκων, οι οποίοι κατέκτησαν την ύπαιθρο απομονώνοντας τις βυζαντινές

πόλεις. Για να ενισχύσει το αμυντικό σύστημα της περιοχής ο Ανδρόνικος Β΄ παρέμεινε στη Μικρά Ασία από το 1290 μέχρι το 1293. Ο βυζαντινός στρατηγός Αλέξιος Φιλανθρωπηνός νίκησε τους Τούρκους, αλλά όταν προχώρησε σε κίνημα κατά του αυτοκράτορα το 1295, συνελήφθη και τυφλώθηκε. Επειδή όμως οι Τούρκοι προήλυναν στη Μικρά Ασία, ο Ανδρόνικος Β΄ έστειλε εκεί το 1302 τους Αλανούς που είχαν κατέβει από το Δούναβη. Τα βυζαντινά και αλανικά στρατεύματα με επικεφαλής τον γιο του Ανδρόνικου Β΄, τον συναυτοκράτορα Μιχαήλ Θ΄, ηττήθηκαν από τους Τούρκους στη Μαγνησία την άνοιξη του 1302. Η νίκη των Τούρκων και στη μάχη του Βαφέως στις 27 Ιουλίου 1302 οδήγησε πολλούς πρόσφυγες στην Κωνσταντινούπολη και στις οχυρωμένες πόλεις της Μικράς Ασίας, επειδή την ύπαιθρο την ήλεγχαν οι Τούρκοι.

Μετά την αποτυχία των Αλανών ο Βυζαντινός αυτοκράτορας στρατολόγησε τους Καταλανούς μισθοφόρους που έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη το Σεπτέμβριο του 1303 και πάντρεψε την ανειγιά του Μαρία με τον αρχηγό τους Roger de Flor, στον οποίο απένειμε τον τίτλο του *μεγάλου δουκός*. Οι Καταλανοί αφού περαιώθηκαν στην Κύζικο στις αρχές του 1304, νίκησαν τους Τούρκους στη Φιλαδέλφεια και συνέχισαν την προέλασή τους στη Μικρά Ασία, πολιορκώντας μάλιστα και τη Μαγνησία, αν και βρισκόταν υπό βυζαντινό έλεγχο. Τότε πλέον ο Ανδρόνικος Β΄ τους ανακάλεσε στην Ευρώπη και οι Καταλανοί πέρασαν το χειμώνα του 1304/5 στην Καλλίπολη, αλλά παραπονέθηκαν για τη μη τακτική πληρωμή του μισθού τους. Μετά τη δολοφονία του αρχηγού τους όμως τον Απρίλιο του 1305, οι Καταλανοί λεηλάτησαν τη Θράκη (1305-1307), την Κασσάνδρα (1307-1308) και τη Θεσσαλία (1309) και εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα και τη Θήβα μετά τη νίκη τους κατά του στρατού του Δουκάτου των Αθηνών στη μάχη του Κηφισού στις 15 Μαρτίου 1311.

Οι συνέπειες για τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία λόγω του πολέμου με τους Καταλανούς δεν περιορίστηκαν όμως στη Θράκη, τη Μακεδονία και τη Θεσσαλία. Την περίοδο των λεηλασιών των Καταλανών, οι Βούλγαροι κατέλαβαν οχυρά στην οροσειρά του Αίμου αλλά και τα βυζαντινά λιμάνια της Αγγιάλου και της Μεσημβρίας στον Εύξεινο Πόντο, αναγκάζοντας τον Ανδρόνικο Β΄ να δεχτεί το 1307 συνθήκη ειρήνης με την οποία τους παραχωρούσε τις κατακτήσεις τους. Επίσης, ο Γενουάτης διοικητής της Φώκαιας Benedetto Zaccaria κατέλαβε τη Χίο το 1305.

Αν και υπήρξε υποχώρηση στα βόρεια σύνορα της Αυτοκρατορίας και στη Μικρά Ασία, οι εξελίξεις το 1318 ήταν ευνοϊκότερες για τους Βυζαντινούς στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία. Ο Νικόλαος Orsini (1318-1323) δολοφόνησε τον *δεσπότη* της Ηπείρου Θωμά (1296-1318) και παντρεύτηκε τη σύζυγό του Άννα. Οι Βυζαντινοί όμως κατέλαβαν τα Ιωάννινα και σημαντικό τμήμα της Ηπείρου, ενώ και το βόρειο τμήμα της Θεσσαλίας αναγνώρισε την επικυριαρχία του Βυζαντινού αυτοκράτορα. Παρά το γεγονός όμως ότι η Βυζαντινή Αυτοκρατορία επεκτάθηκε εδαφικά το 1318 στην Ήπειρο και τη Θεσσαλία, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1320 παρουσιάστηκαν εσωτερικά προβλήματα.

Το 1321 ξέσπασε εμφύλιος πόλεμος (1321-1328) ανάμεσα στον Ανδρόνικο Β΄ και τον εγγονό του Ανδρόνικο Γ΄. Ο εμφύλιος πόλεμος διεξήχθη σε τρεις φάσεις· η πρώτη φάση του διήρκεσε από τις 20 Απριλίου 1321 μέχρι τις 6 Ιουνίου 1321· η δεύτερη φάση από το Νοέμβριο του 1321 μέχρι τις 17 Ιουλίου 1322· και η τρίτη φάση από τον Οκτώβριο του 1327 μέχρι τις 23 Μαΐου 1328. Το 1320 στρατιώτες του πρωτότοκου γιου του Μιχαήλ Θ΄ Ανδρόνικου δολοφόνησαν κατά λάθος τον δευτερότοκο γιο του συναυτοκράτορα, Μανουήλ. Τότε ο Ανδρόνικος Β΄ απέκλεισε τον εγγονό του Ανδρόνικο Γ΄ –είχε αναγορευτεί συναυτοκράτορας το 1316– από τη διαδικασία διαδοχής του.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ όμως και οι συνεργάτες του, ο *μέγας παπίας* Ιωάννης Καντακουζηνός, ο *πιγκέρνης* Παλαιολόγος Συργιάννης, ο *πρωτοστράτωρ* Θεόδωρος Συναδηνός και ο αξιωματούχος της αυλής Αλέξιος Απόκαυκος, οργάνωσαν στρατό για να πολεμήσουν τον αυτοκράτορα. Μετά τα μεσάνυκτα της 19ης –Κυριακή του Πάσχα– προς την 20ή –Δευτέρα του Πάσχα– Απριλίου του 1321 ο Ανδρόνικος Γ΄ μαζί με λίγους οπαδούς του έφυγαν από την Κωνσταντινούπολη και κατευθύνθηκαν προς την Αδριανούπολη. Όταν ο νεαρός πρίγκιπας διακήρυξε απαλλαγή από φόρους, τον υποστήριξαν οι κάτοικοι των πόλεων της Θράκης μέχρι τη Χριστούπολη, επειδή ο αυτοκράτορας είχε επιβάλει πρόσφατα φόρους για να αυξήσει τα κρατικά έσοδα. Στη συνέχεια, ο Ανδρόνικος Γ΄ αναχώρησε από την Αδριανούπολη με το στρατό του και κατευθύνθηκε προς την Κωνσταντινούπολη αναγκάζοντας τον Ανδρόνικο Β΄ να ζητήσει ειρήνη. Οι όροι της συμφωνίας του Ρηγίου στις 6 Ιουνίου 1321 προέβλεπαν ότι ο Ανδρόνικος Γ΄ θα διοικούσε την περιοχή ανάμεσα στη Σηλυβρία και τη Χριστούπολη, ενώ ο Ανδρόνικος Β΄ θα συνέχιζε να διοικεί την περιοχή από την Κωνσταντινούπολη μέχρι και τη Σηλυβρία και από τη Χριστούπολη μέχρι τις πόλεις της Αδριατικής και όλα τα νησιά της Αυτοκρατορίας αλλά και να ασκεί την εξωτερική πολιτική.

Η δεύτερη φάση του εμφυλίου πολέμου άρχισε το Νοέμβριο του 1321, όταν ο Συργιάννης προσχώρησε στο στρατόπεδο του Ανδρόνικου Β΄, επειδή συνειδητοποίησε ότι ο Καντακουζηνός ασκούσε μεγάλη επιρροή στον Ανδρόνικο Γ΄. Ο Συργιάννης εκστράτευσε κατά των πόλεων του νεαρού πρίγκιπα, στον οποίο όμως προσχώρησαν την άνοιξη του 1322 πόλεις (Θεσσαλονίκη), νησιά (Λήμνος) και περιοχές (Ροδόπη) της Αυτοκρατορίας. Μετά από αυτές τις εξελίξεις, ο αυτοκράτορας αναγκάστηκε να ζητήσει ειρήνη και να συναντηθεί με τον εγγονό του στο φρούριο του Βόσπορου Επιβάτες στις 17 Ιουλίου 1322.

Ανάμεσα στη δεύτερη και την τρίτη φάση του εμφυλίου πολέμου υπήρξαν γεγονότα που συνδέονται με τη διαμάχη για την εξουσία ανάμεσα στους δύο Ανδρόνικους: η στέψη του Ανδρόνικου Γ΄ στην Αγία Σοφία στις 2 Φεβρουαρίου 1325· ο γάμος του με την Άννα της Σαβοΐας τον Οκτώβριο του 1326· και η συμμαχία του με τον Βούλγαρο *τσάρο* Μιχαήλ Σισμάν (1323-1330) το Μάιο του 1327. Παράλληλα, οι Τούρκοι άρχισαν να κατακτούν οχυρωμένες πόλεις στη Μικρά Ασία και έτσι στις 6 Απριλίου 1326 τους παραδόθηκε η Προύσα.

Στις αρχές του Οκτωβρίου του 1327 άρχισε η τρίτη φάση του εμφυλίου πολέμου. Αρχικά ο Ανδρόνικος Γ΄ προχώρησε με στρατό προς τη Σηλυβρία, ενώ ο Ανδρόνικος Β΄ τον κατηγόρησε για υπεξαίρεση των χρημάτων από τους φόρους και για αλλαγή διοικητών σε πόλεις. Στη συνέχεια, ο Ανδρόνικος Γ΄ στράφηκε προς τη Θεσσαλονίκη και μετά την προσχώρηση της πόλης τον Ιανουάριο του 1328 και της Μακεδονίας, προχώρησε προς την Κωνσταντινούπολη. Οι σύμμαχοι του Ανδρόνικου Β΄, οι Σέρβοι στη Μακεδονία και οι Βούλγαροι στη Θράκη –ο Σισμάν έστειλε 3.000 ιππείς στον Ανδρόνικο Β΄ αθετώντας τη συμφωνία του με τον Ανδρόνικο Γ΄– δεν μπόρεσαν να τον βοηθήσουν. Τη νύκτα της 23ης προς την 24η Μαΐου 1328 ο Ανδρόνικος Γ΄ κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη και υποχρέωσε σε παραίτηση τον Ανδρόνικο Β΄, επιτρέποντάς του όμως να διατηρήσει τα αυτοκρατορικά σύμβολα και να διαμένει στο παλάτι και χορηγώντας του και ετήσια οικονομική βοήθεια.

Ο πρώτος βυζαντινός εμφύλιος πόλεμος (1321-1328) του πρώτου μισού του 14ου αιώνα υπονόμευσε την αποτρεπτική ικανότητα της Αυτοκρατορίας. Οι Οθωμανοί συνέχισαν την προέλασή τους στη Μικρά Ασία και οι Σέρβοι στη Μακεδονία· η απειλή των Οθωμανών ανάγκασε τον *μέγα δομέστικο* Καντακουζηνό να συνεργαστεί με τους Σελτζούκους, ενώ η ισχυροποίηση της Σερβίας οδήγησε σε προσέγγιση τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία με τη Βουλγαρία.

Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος 1328-1341

Ο Ανδρόνικος Γ΄ (1328-1341) εισέβαλε στη Σερβία, αλλά αποχώρησε μετά τη νίκη των Σέρβων κατά των Βουλγάρων στη μάχη της Velbuzd στις 28 Ιουλίου 1330. Μετά την εκδίωξη από τη Βουλγαρία της αδελφής του Θεοδώρας, συζύγου του Μιχαήλ Σισμάν, ο Ανδρόνικος Γ΄ κατέλαβε τη Μεσημβρία και την Αγχίαλο το 1331. Παρόλα αυτά, ο Βούλγαρος *τσάρος* Ιβάν Αλέξανδρος (1331-1371), ο οποίος διαδέχτηκε τον Ιβάν Στέφανο και τη μητέρα του Άννα (1330-1331), σύναψε ειρήνη με τον Σέρβο *κράλη* Στέφανο Δουσάν (1331-1355) και αποκατέστησε τα βυζαντινο-βουλγαρικά σύνορα με συνθήκη το 1332.

Τη δεκαετία του 1330 η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεχόταν επιθέσεις και στην Ευρώπη αλλά και στη Μικρά Ασία. Στην Ευρώπη, οι Σέρβοι άρχισαν να προελαύνουν στη Μακεδονία καταλαμβάνοντας την Αχρίδα, τον Πρίλαπο, την Καστοριά, τη Στρώμνιτσα και την Έδεσσα. Την προέλαση των Σέρβων το 1334 βοήθησε βέβαια και ο Συργιάννης που είχε διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στο βυζαντινό εμφύλιο πόλεμο 1321-1328. Ο Συργιάννης όμως δολοφονήθηκε από έναν έμπιστο συγκλητικό του Ανδρόνικου Γ΄, τον Παλαιολόγο Σφραντζή, ενώ και ο Δουσάν αποδέχτηκε την πρόταση ειρήνης του Βυζαντινού αυτοκράτορα λόγω της απειλής εισβολής των Ούγγρων στη Σερβία. Με τη συνθήκη ειρήνης του Αυγούστου του 1334 οι Σέρβοι διατήρησαν το μεγαλύτερο τμήμα των κατακτήσεών τους στη Μακεδονία: την Αχρίδα, τον Πρίλαπο και τη Στρώμνιτσα.

Στη Μικρά Ασία, ο Ανδρόνικος Γ΄ επιχείρησε να ανακαταλάβει εδάφη από τους Οθωμανούς το 1329. Μετά την ήττα όμως των Βυζαντινών στη θέση Πελεκάνος κοντά στη Φιλοκρήνη (κόλπος Νικομήδειας) στις 11 Ιουνίου 1329, οι Οθωμανοί κατέλαβαν την πρωτεύουσα του μικρασιατικού κράτους της περιόδου 1204-1261, τη Νίκαια, στις 2 Μαρτίου 1331, τη Νικομήδεια το 1337 και τα βορειοδυτικά παράλια της Μικράς Ασίας.

Αν και οι Οθωμανοί προέλαυναν στη Μικρά Ασία, ο Ανδρόνικος Γ΄ κατάφερε να ανακαταλάβει εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας στην Ευρώπη κατά τη δεκαετία του 1330. Ο βυζαντινός πολεμικός στόλος απελευθέρωσε το 1329 τη Χίο, ο Ανδρόνικος Γ΄ κατέκτησε το 1333 τη Θεσσαλία και το 1336 τη Μυτιλήνη –που την είχαν καταλάβει οι Γενουάτες το 1335–, ενώ επίσης πολιορκήσε και τη Φώκαια. Το 1337 ο Ανδρόνικος Γ΄ και ο Ιωάννης Καντακουζηνός υπέταξαν τους Αλβανούς και ανέκτησαν την Ήπειρο και την Ακαρνανία, ενώ την άνοιξη του 1340 αποκατέστησαν τη βυζαντινή κυριαρχία στην Ήπειρο μετά από κίνημα του *δεσπότη* Νικηφόρου Β΄ (1335-1340) που είχε συλλάβει και φυλακίσει τον νέο διοικητή της Ηπείρου Θεόδωρο Συναδηνό.

Άννα Παλαιολογίνα – Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1341-1347

Η διαδοχή του Ανδρόνικου Γ΄ προκάλεσε το δεύτερο βυζαντινό εμφύλιο πόλεμο (1341-1347) του πρώτου μισού του 14ου αιώνα. Η επιθυμία συμμετοχής στην άσκηση της εξουσίας, επειδή ο γιος του Ανδρόνικου Γ΄ Ιωάννης ήταν 9 ετών το 1341, οδήγησε σε σύγκρουση τον *μεσάζοντα* Αλέξιο Απόκαυκο και τον *μέγα δομέστικο* Ιωάννη Καντακουζηνό. Παράλληλα, οι Βούλγαροι απειλούσαν την ενδοχώρα και οι Τούρκοι τα παράλια της Θράκης, ενώ οι Σέρβοι προήλαυναν στη Μακεδονία. Ο Καντακουζηνός κατάφερε να αποκρούσει τους εχθρούς της Αυτοκρατορίας με αποτέλεσμα οι επιτυχίες του αυτές να ενισχύσουν το ρόλο και τη συμμετοχή του στην άσκηση της εξουσίας. Η ενίσχυση όμως της πολιτικής θέσης του Καντακουζηνού οδήγησε σε συμμαχία τον Απόκαυκο, τον πατριάρχη Ιωάννη ΙΔ΄ Καλέκα (1334-1347) και την αυτοκράτειρα Άννα και για να σταφούν εναντίον του.

Ο εμφύλιος πόλεμος άρχισε στις αρχές Οκτωβρίου του 1341 με τη ληλασία της περιουσίας του Καντακουζηνού στην Κωνσταντινούπολη και το διωγμό των φίλων του, ενώ ο ίδιος βρισκόταν στο Διδυμότειχο. Τότε ο Καντακουζηνός προχώρησε στην αναγόρευσή του σε αυτοκράτορα στις 26 Οκτωβρίου του 1341 στο Διδυμότειχο θεωρώντας ότι είχε δικαιώματα στην άσκηση της εξουσίας, επειδή ήταν αδελφικός φίλος και στενός συνεργάτης του Ανδρόνικου Γ΄. Η απάντηση στην αναγόρευση του Καντακουζηνού δόθηκε στην Κωνσταντινούπολη με τη στέψη του νόμιμου διαδόχου του Ανδρόνικου Γ΄, του γιου του Ιωάννη, στις 19 Νοεμβρίου 1341.

Ο εμφύλιος πόλεμος της περιόδου 1341-1347 δεν ήταν όμως μόνον η σύγκρουση δύο οικογενειών, των Παλαιολόγων και των Καντακουζηνών. Στον πόλεμο αυτόν συμμετείχαν τα κοινωνικά στρώματα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας αλλά και ξένες δυνάμεις, οι Σέρβοι, οι Βούλγαροι και οι Τούρκοι. Οι φτωχές λαϊκές μάζες και ο αστικός πληθυσμός υποστήριζαν τους Παλαιολόγους, ενώ οι πλούσιοι και οι μεγάλοι γαιοκτήμονες βοήθησαν τους Καντακουζηνούς. Σε πολλές πόλεις της Αυτοκρατορίας, στην Αδριανούπολη και σε άλλες πόλεις της Θράκης το 1341 αλλά και στη Θεσσαλονίκη το 1342 –κίνημα των Ζηλωτών–, ξέσπασαν εξεγέρσεις κατά των πλουσίων. Από την άλλη πλευρά, οι ξένες δυνάμεις επωφελήθηκαν από το βυζαντινό εμφύλιο πόλεμο της δεκαετίας του 1340· οι Σέρβοι κατέλαβαν τη Μακεδονία και οι Τούρκοι μισθοφόροι λεηλάτησαν τη Θράκη, αποκτώντας παράλληλα εξοικείωση με τις περιοχές που έμελλε να κατακτήσουν μετά το 1354.

Ο Καντακουζηνός, στην προσπάθειά του να βρει υποστηρικτές για να συνεχίσει τον πόλεμο, άφησε στο Διδυμότειχο τη σύζυγό του Ειρήνη και τον αδελφό της Μανουήλ Ασάνη και αναχώρησε για τη Μακεδονία και τη Θεσσαλονίκη στις 5 Μαρτίου 1342. Αν και πολλοί στρατιώτες του αποστάτησαν στο Γυναικόκαστρο, ο

Καντακουζηνός με 2.000 οπαδούς του στράφηκε προς τον *κράλη* της Σερβίας Στέφανο Δουσάν υπό την πίεση του Απόκαυκου, ο οποίος έφτασε στη Θεσσαλονίκη επικεφαλής στόλου. Ο Δουσάν έδωσε στρατιωτική βοήθεια στον Καντακουζηνό, αλλά οι επιθέσεις του συμμάχου του κατά των Σερρών το 1342 και το 1343 δεν είχαν αποτέλεσμα. Μετά την πρώτη αποτυχημένη πολιορκία των Σερρών όμως ευχάριστα νέα ήρθαν στον Καντακουζηνό από τη Θεσσαλία· οι άρχοντες των Θεσσαλών του ανακοίνωσαν ότι τον υποστηρίζουν και εκείνος διόρισε διοικητή της περιοχής τους τον *πιγκέρνη* Ιωάννη Άγγελο. Τον Απρίλιο του 1343 προσχώρησαν επίσης στον Καντακουζηνό η Βέροια, ο Πλαταμώνας και τα Σέρβια. Η ενίσχυση όμως της επιρροής και της δύναμης του Καντακουζηνού δεν συνέφερε τον Δουσάν και για το λόγο αυτόν αποφάσισε να υποστηρίξει την παράταξη της Άνας και του Ιωάννη Ε΄. Σε αυτή την κρίσιμη στιγμή ο Καντακουζηνός ζήτησε τη βοήθεια του εμίρη του Αϊδινίου Ομούρ (1334-1348), ο οποίος έφτασε στη Μακεδονία και τον βοήθησε να επιστρέψει στη Θράκη στα τέλη του χειμώνα του 1343/4.

Η αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων στον εμφύλιο πόλεμο έγινε το 1344/5, όταν προσχώρησαν στον Καντακουζηνό πόλεις της Θράκης, όπως η Αδριανούπολη και η Βιζύη, αλλά και η περιοχή της Ροδόπης μετά την ήττα του αυτόνομου ηγεμόνα Μομτσίλο το 1345. Επίσης, στις 11 Ιουνίου 1345 ο Αλέξιος Απόκαυκος δολοφονήθηκε από πολιτικούς κρατούμενους ενώ επιθεωρούσε κατασκευή φυλακής στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι, οι Παλαιολόγοι αποδυναμώθηκαν σημαντικά μετά τις προσχωρήσεις πόλεων στον Καντακουζηνό και τη δολοφονία του πιο επικίνδунου εχθρού του.

Παράλληλα, συνεχίστηκε η σερβική προέλαση σε βυζαντινά εδάφη· ο Δουσάν κατέλαβε τις Σέρρες στις 25 Σεπτεμβρίου 1345 και επέκτεινε την επικράτειά του μέχρι τα στενά της Χριστούπολης ενσωματώνοντας στο κράτος του

τη Δράμα και τους Φιλίππους. Οι Σέρβοι πλέον είχαν κατακτήσει τη Μακεδονία (πλην της Θεσσαλονίκης και της Χριστούπολης) και την Ήπειρο. Την Κυριακή του Πάσχα – 16 Απριλίου– του 1346 ο Δουσάν αναγορεύτηκε *βασιλεύς Ρωμαίων και Σέρβων* και στέφθηκε αυτοκράτορας από τον νέο Σέρβο πατριάρχη στα Σκόπια. Τον επόμενο μήνα όμως, στις 21 Μαΐου 1346, στο Διδυμότειχο στέφθηκε *αυτοκράτωρ Ρωμαίων* και ο Ιωάννης Καντακουζηνός από τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Λάζαρο.

Μετά τη στέψη του ο Καντακουζηνός συμάχησε με τον Οθωμανό σουλτάνο Ορχάν (1326-1362) και άρχισε τις προετοιμασίες για την κατάληψη της βυζαντινής πρωτεύουσας. Στις 3 Φεβρουαρίου 1347 ο Καντακουζηνός κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη και στις 8 Φεβρουαρίου ανάγκασε την Άννα να δεχτεί να είναι ανώτερος συναυτοκράτορας για 10 χρόνια και μετά να συμμετάσχει στην άσκηση της εξουσίας ο Ιωάννης Ε΄. Στο ναό των Βλαχερνών στέφθηκαν αυτοκράτορες ο Ιωάννης Καντακουζηνός και η σύζυγός του Ειρήνη (13 Μαΐου 1347) και ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος παντρεύτηκε την Ελένη Καντακουζηνή (21 Μαΐου 1347).

Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός – Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1347-1353

Παρά την κατάληψη του βυζαντινού θρόνου ο Καντακουζηνός δεν κυβερνούσε την προ του 1341 επικράτεια. Η Χίος είχε ανακαταληφθεί από τους Γενουάτες το 1346, η Θεσσαλονίκη βρισκόταν υπό τον έλεγχο των Ζηλωτών που δεν τον θεωρούσαν νόμιμο αυτοκράτορα και η Μακεδονία είχε κατακτηθεί από τον Δουσάν, όπως επίσης και η Θεσσαλία το 1348. Έτσι, η βυζαντινή κυριαρχία είχε περιοριστεί στη Θράκη, τα νησιά του βορείου Αιγαίου και σε τμήμα της Πελοποννήσου. Το 1350 όμως ο Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός μαζί με τον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο

κατέλυσαν το καθεστώς των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη και την ενσωμάτωσαν στην Αυτοκρατορία, ενώ ο Ιωάννης Στ΄ κατέλαβε προσωρινά τη Βέροια και την Έδεσσα. Η περιορισμένη βυζαντινή επικράτεια διαιρέθηκε από τον Ιωάννη Στ΄· ο πρωτότοκος γιος του Ματθαίος ορίστηκε διοικητής της περιοχής Διδυμοτείχου-Χριστούπολης το 1347· ο δευτερότοκος γιος του Μανουήλ ορίστηκε *δεσπότης* του Μυστρά το 1348· και ο γαμπρός του Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος κυβερνούσε τη Θεσσαλονίκη το 1350.

Το 1351 επικράτησε το θρησκευτικό κίνημα των Ησυχαστών, το οποίο αναπτύχθηκε στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα. Οι Ησυχαστές δίδασκαν ότι με την επανάληψη της προσευχής *Κύριε Ίησοῦ Χριστέ, Υἱέ Θεοῦ, ἐλέησόν με* ο ασκητής αισθάνεται να περιβάλλεται από τις ακτίνες του Θείου Φωτός, του Ἀκτιστου Φωτός της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος στο Ὄρος Θαβώρ. Οι απόψεις του ηγέτη των Ησυχαστών, του θεολόγου Γρηγορίου Παλαμά, έγιναν αποδεκτές και ο αντίπαλος των Ησυχαστών, ο μοναχός Βαρλαάμ από την Καλαβρία, καταδικάστηκε από Σύνοδο τον Ιούλιο του 1341. Στη Σύνοδο του Αυγούστου του 1341 καταδικάστηκε επίσης ο νέος αντίπαλος των Ησυχαστών Γρηγόριος Ἀκίνδυνος, τον οποίο διαδέχτηκε ο Νικηφόρος Γρηγοράς. Η Ορθοδοξία των Ησυχαστών αναγνωρίστηκε επίσημα από τη Σύνοδο των Βλαχερνών το 1351.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1340 και στις αρχές της δεκαετίας του 1350 οι Βυζαντινοί συγκρούστηκαν με τους Γενουάτες, επειδή ο Ιωάννης Στ΄ μείωσε τους δασμούς για να μην αγκυροβολούν τα πλοία στο λιμάνι του Γαλατά αλλά στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης. Σε αυτή την ενέργεια λοιπόν οι Γενουάτες απάντησαν καταλαμβάνοντας τα βυζαντινά πολεμικά πλοία το 1349. Επίσης, το 1351 η Βυζαντινή Αυτοκρατορία πήρε μέρος στον πόλεμο ανάμεσα στη Βενετία και τη Γένοβα (1350-1355) στο πλευρό των Βενετών. Οι Γενουάτες όμως έστειλαν πολεμικό στόλο με προορισμό το Γαλατά και στην πορεία κατέλαβαν την

Ηράκλεια και τη Σωζόπολη. Στις 13 Φεβρουαρίου 1352 ο γενοατικός στόλος συγκρούστηκε στο Βόσπορο με το συμμαχικό στόλο της Βενετίας, της Αραγονίας και της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η ναυμαχία ήταν αμφίροπη και μετά την αποχώρηση των συμμάχων του ο Ιωάννης Στ' αναγκάστηκε να υπογράψει συνθήκη με τους Γενουάτες στις 6 Μαΐου 1352.

Ο Ιωάννης Ε' Παλαιολόγος όμως από τη Θεσσαλονίκη σχεδίαζε να στραφεί κατά του πεθερού του Ιωάννη Στ' Καντακουζηνού και άρχισε συνομιλίες με τον Δουσάν. Ο Ιωάννης Στ' όμως έστειλε στη Θεσσαλονίκη την Άννα για να πείσει τον γιο της Ιωάννη Ε' να μην αρχίσει εμφύλιο πόλεμο. Πράγματι, μετά την άφιξη της Άννας στη Θεσσαλονίκη τον Αύγουστο του 1351 ο Ιωάννης Ε' πείστηκε να μην επιτεθεί κατά του πεθερού του. Ο Ιωάννης Ε' και η Άννα κυβέρνησαν μαζί την πόλη μέχρι τον Ιανουάριο του 1352, οπότε ο Ιωάννης Ε' έφυγε από τη Θεσσαλονίκη, ενώ από τις αρχές του 1352 μέχρι το 1365 την πόλη διοικούσε η μητέρα του Άννα.

Η συμμαχία όμως του Ιωάννη Στ' Καντακουζηνού με τους Γενουάτες οδήγησε σε συμμαχία τον Ιωάννη Ε' Παλαιολόγο με τους Βενετούς. Ο Ιωάννης Ε' ορίστηκε το 1352 διοικητής του Διδυμοτείχου και μεγάλου τμήματος της περιοχής του Ματθαίου στη Θράκη, ενώ ο Ματθαίος συνέχισε να διοικεί την περιοχή της Αδριανούπολης. Αυτή η εδαφική διευθέτηση δεν περιόρισε όμως και τις διεκδικήσεις του Ιωάννη Ε'. Για να πολεμήσει τους Καντακουζηνούς και να καταλάβει την εξουσία, ο Ιωάννης Ε' έλαβε δάνειο 20.000 δουκάτων από τους Βενετούς και υποσχέθηκε να τους παραχωρήσει την Τένεδο. Το φθινόπωρο του 1352 εισέβαλε στην περιοχή του Ματθαίου με τη βοήθεια των Σέρβων και των Βουλγάρων. Στα τέλη του 1352 ο Ιωάννης Στ' νίκησε τον Ιωάννη Ε' με τη βοήθεια του Οθωμανού σουλτάνου Ορχάν, ο γιος του οποίου όμως, Σουλειμάν, αρνήθηκε να αποσυρθεί από το θρακικό φρούριο Τζύμπη.

***Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός 1353-1354
(1354 με Ματθαίο Καντακουζηνό)***

Στις αρχές του 1353 ο Ιωάννης Ε΄ και η οικογένειά του μεταφέρθηκαν στην Τένεδο, ενώ το Μάρτιο επιχείρησε χωρίς επιτυχία να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. Ο Ιωάννης Στ΄ απάντησε σε αυτή την ενέργεια του γαμπρού του ανακηρύσσοντας τον γιο του Ματθαίο Καντακουζηνό συναυτοκράτορα και διάδοχό του τον Απρίλιο του 1353. Παράλληλα, απαγόρευσε να μνημονεύεται το όνομα του Ιωάννη Ε΄ στις λειτουργικές προσευχές και στις επευφημίες σε δημόσιες τελετές. Η άρνηση όμως του πατριάρχη Κάλλιστου να στέψει τον Ματθαίο οδήγησε στην εκθρόνισή του τον Αύγουστο του 1353 και στην καθυστέρηση της στέψης, η οποία πραγματοποιήθηκε το Φεβρουάριο του 1354 από τον νέο πατριάρχη Φιλόθεο. Παρά το γεγονός ότι οι Οθωμανοί είχαν καταλάβει την Τζύμπη το 1352, με την κατάληψη της Καλλίπολης μετά από σεισμό την 1η Μαρτίου 1354 απέκτησαν ένα προπύργιο στη Θράκη και είχαν τη δυνατότητα πλέον να μεταφέρουν δυνάμεις από την Ασία στην Ευρώπη.

Το 1354 οι Παλαιολόγοι κατάφεραν να καταλάβουν την εξουσία στην Κωνσταντινούπολη και να εκδιώξουν τους Καντακουζηνούς. Το καλοκαίρι αυτού του έτους ο Ιωάννης Στ΄ έπλευσε για την Τένεδο, επειδή όμως οι κάτοικοι του νησιού υποστήριζαν τους Παλαιολόγους, επέστρεψε άπρακτος στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια, ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος συνεννοήθηκε με τον Γενουάτη Francesco Gattilusio, απέπλευσε από την Τένεδο στα τέλη Νοεμβρίου και κατέλαβε την Κωνσταντινούπολη. Μετά από λίγες ημέρες, στις 10 Δεκεμβρίου 1354, ο Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός παραιτήθηκε από τις αυτοκρατορικές του αξιώσεις και εκάρη μοναχός –απόφαση που σκεφτόταν να τη λάβει και σε προηγούμενες χρονικές στιγμές, καθώς είχε τάση προς το μοναχισμό– με το όνομα Ιωάσαφ.

Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1354-1376

Αν και ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος κατέλαβε τον αυτοκρατορικό θρόνο και την Κωνσταντινούπολη, ο Ματθαίος Καντακουζηνός όμως εξακολούθησε να κατέχει τον αυτοκρατορικό τίτλο και να διοικεί την Αδριανούπολη. Οι σχέσεις τους δεν ομαλοποιήθηκαν και έτσι εχθροπραξίες ανάμεσα στον Ιωάννη Ε΄ και τον Ματθαίο ξέσπασαν την άνοιξη του 1355 και το χειμώνα του 1355/6. Το καλοκαίρι του 1356 όμως ο Ματθαίος αιχμαλωτίστηκε στους Φίλιππους από τους Σέρβους και παραδόθηκε από τον Σέρβο διοικητή της Δράμας *καίσαρα* Βοϊχνα στον Ιωάννη Ε΄. Το Δεκέμβριο του 1357 ο Ματθαίος Καντακουζηνός αναγκάστηκε να παραιτηθεί από τους αυτοκρατορικούς του τίτλους στους Επιβάτες και το 1361 αποσύρθηκε στο Μυστρά, όπου έγραψε φιλοσοφικές και θεολογικές μελέτες.

Μετά τη διευθέτηση των εσωτερικών ζητημάτων της Αυτοκρατορίας, ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος έστρεψε την προσοχή του και στην εξωτερική πολιτική. Επιχείρησε την προσέγγιση με τη Δύση συνειδητοποιώντας ότι δεν μπορούσε να εμποδίσει την προέλαση των Οθωμανών στην Ευρώπη. Ήδη στις 15 Δεκεμβρίου του 1355 έστειλε επιστολή στον πάπα Ιννοκέντιο Στ΄ (1352-1362) ζητώντας στρατιωτική βοήθεια, ενώ υποσχόταν τη μεταστροφή των Βυζαντινών στον Καθολικισμό και την Ένωση των Εκκλησιών. Το 1357 δύο αδέρφια, ο *μέγας στρατοπεδάρχης* Αλέξιος και ο *μέγας πριμικήριος* Ιωάννης, ανακατέλαβαν τα παράλια της Ανατολικής Μακεδονίας από τη Χριστούπολη μέχρι τις εκβολές του Στρυμόνα. Οι Οθωμανοί όμως άρχισαν να προελαύνουν στη Θράκη κατά τη δεκαετία του 1360 και κατέλαβαν το Διδυμότειχο το 1361, την Αδριανούπολη το 1362, τη Φιλιππούπολη το 1363 και την Κομοτηνή το 1363/4.

Υπό την ασφυκτική πλέον πίεση της οθωμανικής προέλασης, ο Ιωάννης Ε΄ αναγκάστηκε να ταξιδέψει στην Ουγγαρία (χειμώνας 1365/6-Απρίλιος 1367) για να ζητήσει

βοήθεια. Όταν επέστρεφε άπρακτος όμως, στο Βιδίνιο του απαγορεύτηκε η διέλευση από τη Βουλγαρία, αλλά τον βοήθησε ο εξαδελφός του Αμαδαίος Στ' (1343-1383) της Σαβοΐας. Επικεφαλής στρατού Σταυροφόρων ο Αμαδαίος Στ' απελευθέρωσε στις 23 Αυγούστου 1366 την Καλλίπολη από τους Οθωμανούς και έφτασε στην Κωνσταντινούπολη. Στη συνέχεια, κατέλαβε τη Μεσημβρία και τη Σωζόπολη και πολιόρκησε τη Βάρνα αναγκάζοντας τους Βουλγάρους να επιτρέψουν τη διέλευση του Ιωάννη Ε' από τη χώρα τους. Έτσι, ο Ιωάννης Ε' και ο Αμαδαίος Στ' πέρασαν το χειμώνα του 1366/7 στη Σωζόπολη και τον Απρίλιο του 1367 επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη.

Μετά την επιστροφή του Ιωάννη Ε' άρχισαν διαπραγματεύσεις στην Κωνσταντινούπολη για την Ένωση των Εκκλησιών. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας συμφώνησε με τον πάπα Ουρβανό Ε' (1362-1370) την Ένωση των Εκκλησιών και έφτασε στη Ρώμη τον Αύγουστο του 1369. Αν και ο αυτοκράτοράς τους υπέγραψε την Ένωση των Εκκλησιών στις 18 Οκτωβρίου 1369, οι Βυζαντινοί όμως δεν αποδέχτηκαν την ενέργειά του αυτή. Την άνοιξη του 1370 ο Ιωάννης Ε' επισκέφτηκε τη Βενετία για να ζητήσει οικονομική βοήθεια και οι Βενετοί του υποσχέθηκαν ότι θα τον βοηθούσαν αν τους παραχωρούσε την Τένεδο. Αυτή η συμφωνία όμως δεν εφαρμόστηκε, επειδή ο πρωτότοκος γιος του Ανδρόνικος από την Κωνσταντινούπολη αρνήθηκε να τους παραδώσει το νησί. Στο μεταξύ ο δευτερότοκος γιος του Μανουήλ, διοικητής της Θεσσαλονίκης (1369-1373, 1382-1387), έφτασε στη Βενετία με χρήματα και βοήθησε τον πατέρα του Ιωάννη Ε' να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη στις 28 Οκτωβρίου 1371.

Στη χερσόνησο του Αίμου οι Οθωμανοί συνέχιζαν την προέλασή τους υποχρεώνοντας τους λαούς της περιοχής να γίνουν υποτελείς τους. Μετά τη νίκη των Οθωμανών στο Τσέρνομεν του Έβρου στις 26 Σεπτεμβρίου 1371, όπου σκοτώθηκαν οι δύο ηγέτες των Σέρβων, τα αδέρφια Ιωάννης

Uglješa και Vukašin, η Σερβία, η Βουλγαρία και η Βυζαντινή Αυτοκρατορία υποχρεώθηκαν να τους προσφέρουν φόρο υποτέλειας και στρατιωτικές υπηρεσίες. Από την ήττα αυτή των Σέρβων όμως επωφελήθηκε ο διοικητής της Θεσσαλονίκης Μανουήλ και απελευθέρωσε τις Σέρρες το Νοέμβριο του 1371 και την Ανατολική Μακεδονία που ανήκαν στη σερβική ηγεμονία των Σερρών του *δεσπότη* Ιωάννη Uglješa.

Το Μάιο του 1373 ο γιος του Ιωάννη Ε΄ Ανδρόνικος και ο γιος του Οθωμανού σουλτάνου Μουράτ Α΄ (1362-1389) Σαουντζί Τσελεμπί συνεννοήθηκαν να καταλάβουν την εξουσία στα κράτη τους, αλλά η προσπάθειά τους απέτυχε. Ο Μουράτ Α΄ τύφλωσε τον Σαουντζί Τσελεμπί και ζήτησε από τον Ιωάννη Ε΄ να πράξει ανάλογα με τον γιο του Ανδρόνικο και τον εγγονό του Ιωάννη. Ο Ιωάννης Ε΄ αναγκάστηκε να συμμορφωθεί, αλλά η τύφλωσή τους δεν ήταν μόνιμη, επειδή έχασαν προσωρινά το φως τους. Επίσης, ο Ιωάννης Ε΄ όρισε διάδοχό του τον δευτερότοκο γιο του και διοικητή της Θεσσαλονίκης Μανουήλ, ο οποίος στέφθηκε συναυτοκράτορας στην Κωνσταντινούπολη στις 25 Σεπτεμβρίου 1373.

Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος 1376-1379

Στις 12 Αυγούστου 1376 όμως ο Ανδρόνικος κατέλαβε την εξουσία με τη βοήθεια των Οθωμανών και των Γενουατών και φυλάκισε τον πατέρα του Ιωάννη Ε΄ και τον αδελφό του Μανουήλ Β΄ στον πύργο του Ανεμά. Στη συνέχεια, παρέδωσε στους Οθωμανούς την Καλλίπολη και παραχώρησε την Τένεδο στους Γενουάτες, αλλά η φρουρά του νησιού δεν αποδέχτηκε την απόφαση αυτή και το νησί παραδόθηκε στους Βενετούς τον Οκτώβριο του 1376. Ένα χρόνο αργότερα, στις 18 Οκτωβρίου 1377, στέφθηκαν ο Ανδρόνικος αυτοκράτορας και ο γιος του Ιωάννης συναυτοκράτορας. Παρόλα αυτά, με τη βοήθεια των

Οθωμανών και των Βενετών την 1η Ιουλίου 1379 ο Ιωάννης Ε΄ και ο Μανουήλ Β΄ κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη και ανάγκασαν τον Ανδρόνικο Δ΄ να καταφύγει στο Γαλατά. Οι δύο πλευρές οδηγήθηκαν στις 2 Νοεμβρίου 1382 σε συμφωνία, σύμφωνα με τους όρους της οποίας ο Ανδρόνικος Δ΄ και ο γιος του Ιωάννης Ζ΄ αναγνωρίζονταν διάδοχοι του Ιωάννη Ε΄ και τους παραχωρήθηκαν οι θρακικές πόλεις Σηλυβρία, Ηράκλεια, Ραιδεστός και Πάνιδος.

Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος 1379-1391

Μετά τον αποκλεισμό του από τη διαδοχή στο βυζαντινό θρόνο, ο Μανουήλ Β΄ έφτασε στη Θεσσαλονίκη το 1382 και ανέλαβε εκστρατεία κατά των Οθωμανών. Παρά την προσπάθειά του όμως να ανακτήσει τη Μακεδονία, οι Οθωμανοί κατέλαβαν τις Σέρρες στις 19 Σεπτεμβρίου 1383 (και τη Δράμα λίγο πριν) και πολιορκήσαν τη Θεσσαλονίκη από τον Οκτώβριο αυτού του έτους μέχρι την 9η Απριλίου 1387, οπότε η πόλη παραδόθηκε. Παράλληλα, οι Οθωμανοί συνέχισαν την προέλασή τους στη χερσόνησο του Αίμου καταλαμβάνοντας την Αχρίδα το 1380, τη Σόφια το 1385 και τη Νις το 1386 και νικώντας τους Σέρβους στο Κοσσυφοπέδιο στις 15 Ιουνίου 1389.

Στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία όμως συνεχίστηκαν οι καθεστωτικές αλλαγές το 1390. Στις 14 Απριλίου 1390 ο γιος του Ανδρόνικου Δ΄ Ιωάννης Ζ΄ κατέλαβε την εξουσία στην Κωνσταντινούπολη με τη βοήθεια των Οθωμανών. Ο Ιωάννης Ε΄ όμως οχυρώθηκε στη Χρυσή Πύλη και με τη βοήθεια του Μανουήλ Β΄ κατέστειλε το κίνημα του Ιωάννη Ζ΄ στις 17 Σεπτεμβρίου 1390. Στα τέλη αυτού του έτους ο Μανουήλ Β΄ αναγκάστηκε να ακολουθήσει τους Οθωμανούς στην κατάληψη της Φιλαδέλφειας, της μοναδικής βυζαντινής πόλης στη Μικρά Ασία.

Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος 1391-1399

Τον επόμενο χρόνο, το 1391, ο Μανουήλ Β΄ διαδέχτηκε τον πατέρα του Ιωάννη Ε΄ και στις 11 Φεβρουαρίου 1392 παντρεύτηκε την κόρη του Σέρβου ηγεμόνα Κωνσταντίνου Δραγάτση Ελένη. Από την άλλη πλευρά, οι Οθωμανοί αφού κατέκτησαν τη Θεσσαλία και τη Βουλγαρία το 1393, πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη από το Σεπτέμβριο του 1394 μέχρι το φθινόπωρο του 1402. Οι επιτυχίες των Οθωμανών οδήγησαν στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού συμμαχικού στρατού, επικεφαλής του οποίου τέθηκε ο βασιλιάς της Ουγγαρίας Σιγισμούνδος. Παρόλα αυτά, στις 25 Σεπτεμβρίου 1396 ο ευρωπαϊκός συμμαχικός στρατός ηττήθηκε από τους Οθωμανούς στη Νικόπολη.

Ιωάννης Ζ΄ Παλαιολόγος 1399-1402

Επειδή η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης όμως συνεχιζόταν, ο Μανουήλ Β΄ αναγκάστηκε να ταξιδέψει στην Ευρώπη την περίοδο 10 Δεκεμβρίου 1399-9 Ιουνίου 1403 για να ζητήσει βοήθεια, αφήνοντας στη θέση του στην Κωνσταντινούπολη τον ανεψιό του Ιωάννη Ζ΄. Ο Βυζαντινός αυτοκράτορας επισκέφτηκε την Ιταλία το 1399 και τη Γαλλία και την Αγγλία το 1400.

Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος 1402-1425

Το Σεπτέμβριο του 1402 και ενώ βρισκόταν στη Γαλλία, ο Μανουήλ Β΄ πληροφορήθηκε ότι λύθηκε η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης, επειδή στις 28 Ιουλίου 1402 ο Ταμερλάνος των Μογγόλων είχε νικήσει τον Οθωμανό σουλτάνο Βαγιαζήτ Α΄ (1389-1402) στην Άγκυρα. Ο γιος του σουλτάνου, Σουλεϊμάν (1402-1410), υπέγραψε συνθήκη με τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία το 1403. Σύμφωνα με τους όρους της συνθήκης, οι Βυζαντινοί απαλλάχτηκαν από το φόρο υποτέλειας προς τους Οθωμανούς και

ανέκτησαν τη Θεσσαλονίκη, τη Χαλκιδική, το Άγιον Όρος, τη Σκιάθο, τη Σκόπελο, τη Σκύρο αλλά και κάστρα στη θάλασσα του Μαρμαρά και στον Εύξεινο Πόντο.

Οι Οθωμανοί συνέχισαν την προέλασή τους στα εδάφη της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας όταν ο Μουράτ Β΄ (1421-1451) διαδέχτηκε τον Μωάμεθ Α΄ (1402-1421). Έτσι, το 1422 πολιορκήσαν την Κωνσταντινούπολη και τη Θεσσαλονίκη, ενώ τον επόμενο χρόνο εισέβαλαν στην Πελοπόννησο και κατέστρεψαν το Εξαμίλιον, το τείχος που είχε χτίσει ο Μανουήλ Β΄ στον Ισθμό της Κορίνθου το 1415. Παρά το γεγονός ότι η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης λύθηκε το Σεπτέμβριο του 1422, οι Τούρκοι συνέχισαν να πολιορκούν τη Θεσσαλονίκη και οι αρχές της πόλης την παράδωσαν στους Βενετούς το 1423.

Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος 1425-1448

Τον Μανουήλ Β΄ διαδέχτηκε το 1425 ο γιος του Ιωάννης Η΄. Λίγα χρόνια αργότερα όμως οι Οθωμανοί κατέλαβαν τη Θεσσαλονίκη στις 29 Μαρτίου 1430, ενώ τον Οκτώβριο αυτού του έτους τους παραδόθηκαν τα Ιωάννινα. Μετά το 1430 στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ανήκαν πλέον μόνον η Κωνσταντινούπολη, την οποία κυβερνούσε ο Ιωάννης Η΄, και η Πελοπόννησος, περιοχή την οποία μετά το 1432 (πλην της Κορώνης, της Μεθώνης, του Ναυπλίου και του Άργους που βρίσκονταν υπό βενετική κατοχή) διοίκησαν οι αδελφοί του αυτοκράτορα *δεσπότες* Κωνσταντίνος και Θωμάς. Το 1446 όμως οι Οθωμανοί εισέβαλαν στην Πελοπόννησο και τη λεηλάτησαν, ενώ οι Βυζαντινοί υποχρεώθηκαν να πληρώσουν φόρο υποτέλειας.

Οι νίκες των Οθωμανών το 1430 και η απειλή κατά της Κωνσταντινούπολης οδήγησαν τον Ιωάννη Η΄ σε διαπραγματεύσεις με τη Δύση για την Ένωση των Εκκλησιών. Μετά από συνομιλίες συμφωνήθηκε να συκληθεί Σύνοδος στην Ιταλία για να συζητηθεί το ζήτημα

της Ένωσης των Εκκλησιών. Ο Ιωάννης Η΄ και τα μέλη της συνοδείας του αναχώρησαν με πλοία από την Κωνσταντινούπολη το Νοέμβριο του 1437 και έφτασαν στην Ιταλία το Μάρτιο του επομένου έτους. Η Σύνοδος ξεκίνησε στις 9 Απριλίου 1438 στη Φεράρα, αλλά οι εργασίες της συνεχίστηκαν τον Ιανουάριο του 1439 στη Φλωρεντία, όπου και υπέγραψε ο Βυζαντινός αυτοκράτορας την Ένωση των Εκκλησιών στις 6 Ιουλίου 1439. Οι Βυζαντινοί όμως στη συντριπτική τους πλειοψηφία δεν αποδέχτηκαν την Ένωση των Εκκλησιών, όπως το 1274 και το 1369.

Από την άλλη πλευρά, οι προσπάθειες των ευρωπαϊκών δυνάμεων να εμποδίσουν την προέλαση των Οθωμανών απέτυχαν. Ο βασιλιάς της Ουγγαρίας και της Πολωνίας Λαδίσλαος Γ΄, ο ηγεμόνας της Σερβίας Γεώργιος Βράνκοβιτς και ο βοεβόδας της Τρανσυλβανίας Ιωάννης Ουνιάδης ένωσαν τις δυνάμεις τους, αλλά ο συμμαχικός στρατός ηττήθηκε από τους Οθωμανούς στη Βάρνα στις 10 Νοεμβρίου 1444. Παρά την ήττα των συμμάχων ο Ουνιάδης συνέχισε τον αγώνα και συγκέντρωσε νέες στρατιωτικές δυνάμεις, αλλά οι Οθωμανοί τον νίκησαν και πάλι στο Κοσσυφοπέδιο τον Οκτώβριο του 1448.

Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος 1448-1453

Τον Ιωάννη Η΄ διαδέχτηκε ο αδελφός του, ο *δεσπότης* Κωνσταντίνος (1448-1453). Στις 6 Ιανουαρίου του 1449 ο Κωνσταντίνος αναγορεύτηκε αυτοκράτορας στο Μυστρά και έφτασε στην Κωνσταντινούπολη στις 12 Μαρτίου. Ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ ανέλαβε να υπερασπίσει τη βυζαντινή πρωτεύουσα και παραχώρησε στους αδελφούς του τα βυζαντινά εδάφη στην Πελοπόννησο, στον *δεσπότη* Θωμά τη βορειοδυτική Πελοπόννησο και στον *δεσπότη* Δημήτριο την περιοχή του Μυστρά. Το 1452 όμως ο διάδοχος του Μουράτ Β΄ στο σουλτανικό θρόνο Μωάμεθ Β΄

(1451-1481), έκτισε ένα φρούριο, το Ρούμελη Χισάρ, στην ευρωπαϊκή πλευρά του Βοσπόρου και ολοκλήρωσε τον αποκλεισμό της βυζαντινής πρωτεύουσας, καθώς στην ασιατική πλευρά του Βοσπόρου ήταν κτισμένο ένα άλλο φρούριο, το Ανατολού Χισάρ, το οποίο είχε κτίσει ο Βαγιαζήτ Α΄ το 1396 κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης 1394-1402. Λόγω του οθωμανικού κινδύνου ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ αναγκάστηκε να ζητήσει βοήθεια από τη Δύση και να δεχτεί την κήρυξη της Ένωσης των Εκκλησιών στην Αγία Σοφία στις 12 Δεκεμβρίου 1452. Η Ένωση των Εκκλησιών όμως δεν έγινε αποδεκτή από την πλειοψηφία των Βυζαντινών, αν και οι Οθωμανοί απειλούσαν την πρωτεύουσά τους.

Η πολιορκία της Κωνσταντινούπολης άρχισε στις 5 Απριλίου 1453. Οι Οθωμανοί έχοντας αριθμητική υπεροχή και ισχυρότερο πυροβολικό επιτέθηκαν αρχικά στα χερσαία τείχη, επειδή ο Κεράτιος κόλπος είχε κλειστεί με αλυσίδα. Από τις 22 Απριλίου 1453 όμως το μέτωπο της άμυνας διευρύνθηκε και προς τα θαλάσσια τείχη του κόλπου, επειδή οι πολιορκητές μετέφεραν στα νερά του πλοία μέσω ξηράς. Στις 29 Μαΐου 1453 κατά τη διάρκεια της τελικής επίθεσης των Οθωμανών ο τραυματισμός του αρχηγού των Γενουατών Giustiniani δημιούργησε σύγχυση στις τάξεις των πολιορκημένων και έτσι οι Οθωμανοί κατάφεραν να καταλάβουν αρχικά τμήμα των τειχών και στη συνέχεια την πόλη.

Βυζαντινοί αυτοκράτορες της Κωνσταντινούπολης 1261-1453

- 1261-1282 Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος
1282-1328 Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος
(1294-1320 με Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγο,
1321-1328 με Ανδρόνικο Γ΄ Παλαιολόγο)
1328-1341 Ανδρόνικος Γ΄ Παλαιολόγος
1341-1347 Άννα Παλαιολογίνα – Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος
1347-1353 Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός –
Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος
1353-1354 Ιωάννης Στ΄ Καντακουζηνός
(1354 με Ματθαίο Καντακουζηνό)
1354-1376 Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος
1376-1379 Ανδρόνικος Δ΄ Παλαιολόγος
1379-1391 Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος
1391-1399 Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος
1399-1402 Ιωάννης Ζ΄ Παλαιολόγος
1402-1425 Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγος
1425-1448 Ιωάννης Η΄ Παλαιολόγος
1448-1453 Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Τα νομίσματα της παλαιολόγιας περιόδου αποτέλεσαν μέσο οικονομικών συναλλαγών και προπαγάνδας της βυζαντινής αυτοκρατορικής ιδεολογίας και πολιτικής, επομένως και βασικό δεδομένο ιστορικής πληροφόρησης. Αναζητώντας τον ιδιαίτερο χαρακτήρα τους, αν συγκρίνουμε τα εικονογραφικά στοιχεία των βυζαντινών νομισμάτων πριν και μετά το 1259, διαπιστώνουμε ότι στα παλαιολόγια νομίσματα κυριαρχούν επίταση της θρησκευτικότητας, ενίσχυση της αυτοκρατορικής ιδεολογίας και επιδράσεις από τη σύγχρονη βυζαντινή και τη δυτική τέχνη. Πρέπει να τονιστεί ότι μόνον κατά την παλαιολόγια περίοδο οι αυτοκράτορες απεικονίστηκαν στα νομίσματα να προσκυνούν ή να γονατίζουν μπροστά στον Χριστό ή/και την Παναγία.

Μετά την ανακατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Βυζαντινούς το 1261 και μέχρι τα τέλη του 13ου αιώνα, το νομισματικό σύστημα της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας ακολούθησε αρχικά το νομισματικό σύστημα της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας (1204-1261): εκδόθηκαν χρυσά *υπέρπυρα*, αργυρά και από κράμα *τραχέα* και *χάλκινα τεταρτηρά*. Από τις αρχές του 14ου αιώνα όμως μέχρι το 1453 εκδόθηκαν νέοι νομισματικοί τύποι: το *βασιλικόν*, το μισό *βασιλικόν*, το *τουρνέσιον*, το *πολιτικόν*, το *ασσάριον*, το βυζαντινό χρυσό «φιορίνι», το *σταυράτον*, το μισό *σταυράτον*, το 1/8 του *σταυράτου* και το *folaro*, με αποτέλεσμα να αλλάξουν τα ονόματα των νομισμάτων και η δομή του βυζαντινού νομισματικού συστήματος.

Η ύστερη βυζαντινή ή παλαιολόγια νομισματική περίοδος, σε σχέση με τις δύο προηγούμενες, είναι περισσότερο πλούσια στην εικονογραφία θρησκευτικών μορφών και παραστάσεων.

Σε παλαιολόγια νομίσματα απεικονίστηκαν:

- το Χέρι του Θεού,
- ο Χριστός (Εμμανουήλ, μόνος, με την Παναγία ή με τον Αρχάγγελο Μιχαήλ, να ευλογεί αυτοκράτορα που προσκυνά ή αυτοκράτορες που γονατίζουν, όρθιος σε υποπόδιο ή ένθρονος στην περίοδο 1261-1367, Παντοκράτορας στα αργυρά νομίσματα της περιόδου 1367-1453, μέσα σε ελλειπτική δόξα και ρόμβο –Μεταμόρφωση του Σωτήρος),
- η Παναγία [Βλαχερνίτισσα –δεομένη (προτομή) μέσα στα τείχη της Κωνσταντινούπολης–, δεομένη όρθια, ένθρονη, προτομή, Νικοποιός –ένθρονη κρατά μετάλλιο με τον Χριστό–, στον τύπο της Επίσκεψης –δεομένη κρατά μετάλλιο με τον Χριστό–, Αγιοσορίτισσα –δεομένη 3/4 προς τα αριστερά ή τα δεξιά– και Οδηγήτρια –κρατά το Θείο Βρέφος στα χέρια–, αλλά και μαζί με τον Χριστό και με τον γονυπετή Ανδρόνικο Β΄, μαζί με τον Άγιο Δημήτριο, με γονυπετή αυτοκράτορα (Ανδρόνικος Γ΄) ή αυτοκράτειρα (Άννα Παλαιολογίνα)],
- η Ετοιμασία του Θρόνου,
- ο Άγιος Ανδρόνικος,
- ο Άγιος Γεώργιος,
- ο Άγιος Δημήτριος,
- οι Άγιοι Θεόδωροι, ο Στρατηλάτης και ο Τήρων,
- ο Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος,
- ο Άγιος Κωνσταντίνος και η Αγία Ελένη,
- ο Αρχάγγελος Μιχαήλ,
- ο Άγιος Νικόλαος,
- ο Άγιος Τρύφωνας,
- ο Προφήτης Αχιά,
- Σεραφείμ και
- Χερουβείμ.

Κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο απεικονίστηκαν σε νομίσματα επίσης:

- θρησκευτικές παραστάσεις –η Ετοιμασία του Θρόνου, η Μεταμόρφωση του Σωτήρος και το Μαρτύριο του Αγίου Δημητρίου– αλλά και σύμβολα –τύποι σταυρού (σε μέταλλο, τετράφυλλο ή τετράγωνο, πατριαρχικός –απλός, διπλός, με φτερούγες ή φυλλοφόρο βάση–, σλαβικός, ισοσκελής, Μαρτυρίου –τον κρατούν ο Άγιος Ανδρόνικος, ο Άγιος Δημήτριος ή ο Άγιος Τρύφωνας–, αγκυρωτός και φυλλοφόρος),
- αυτοκράτορες να γονατίζουν και να προσκυνούν τον Χριστό ή/και την Παναγία, αυτοκράτορες να φέρουν φωτοστέφανο και φτερούγες ή να κρατούν ομοίωμα εκκλησίας ή πόλης, μόνοι, όρθιοι, ένθρονοι, μαζί με συναυτοκράτορες, με φτερούγες, γονατίζοντας ή προσκυνώντας τον Χριστό από το 1261 μέχρι το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα και προτομή τους, μερικές φορές έφιπποι, κατά περίπτωση μέσα σε πύλη των τειχών της Θεσσαλονίκης ή με φωτοστέφανο από το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα μέχρι το 1453, ευλογούνται από το Χέρι του Θεού, τον Χριστό, την Παναγία ή τον Αρχάγγελο Μιχαήλ, εμφανίζονται φορώντας *στέμμα, γλαμύδα, λώρο και διβητήσιον* κατά την περίοδο 1261-1367 ή *μανιάκιον* στα αργυρά νομίσματα της περιόδου 1367-1453 και κρατούν σταυροφόρο σκήπτρο, *λάβαρρον*, σταυροφόρο σφαίρα, *ακακία*, σπαθί, φοινικόφυλλο ή ομοίωμα πόλης,
- άστρο μικρού ή μεγάλου μεγέθους,
- κλειδιά,
- κρίνο μικρού ή μεγάλου μεγέθους,
- το κιβώριο του Αγίου Δημητρίου,
- ο δικέφαλος αετός,
- φοινικόφυλλο,
- τείχη και πύλη κάστρου και
- το μονόγραμμα της δυναστείας των Παλαιολόγων.

Η εικονογραφική θεματική των βυζαντινών νομισμάτων ανανεώθηκε και εμπλουτίστηκε κατά την παλαιολόγεια περίοδο, γεγονός το οποίο πρέπει να συνδεθεί με την πνευματική και καλλιτεχνική αναγέννηση που εμφανίστηκε κατά το 13ο αιώνα αλλά και στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα. Κατά την περίοδο αυτή παρατηρήθηκε ανάπτυξη των επιστημών και της λογοτεχνίας και οι Βυζαντινοί λόγιοι (Γεώργιος Παχυμέρης, Μάξιμος Πλανούδης, Νικηφόρος Χούμνος, Θεόδωρος Μετοχίτης) μελετούσαν θεολογικά και φιλοσοφικά κείμενα αλλά και έδειχναν ενδιαφέρον για τα μαθηματικά και την αστρονομία. Επίσης, και στον τομέα της τέχνης παρατηρήθηκε διάθεση αναζήτησης στην τεχντροπία και τη θεματική, πιθανόν λόγω και των δυτικών επιρροών. Τότε ακριβώς παρουσιάζεται και η εικονογραφική ποικιλία στους νομισματικούς τύπους, παράλληλα με την πνευματική αναγέννηση και τις καλλιτεχνικές αναζητήσεις. Η πολυμορφία της παλαιολόγειας νομισματικής εικονογραφίας μπορεί να αιτιολογηθεί επίσης και μέσα στα πλαίσια των ευρύτερων ιστορικών συνθηκών και ειδικότερα των επιδράσεων της σύγχρονης βυζαντινής και της δυτικής τέχνης· αρχικά, νέα εικονογραφικά χαρακτηριστικά εμφανίστηκαν στη Βυζαντινή Νομισματική μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Λατίνους το 1204 αλλά και κατά τη διάρκεια της παλαιολόγειας περιόδου.

Το νομισματοκοπέιο της Κωνσταντινούπολης ονομαζόταν κατά την ύστερη βυζαντινή περίοδο:

- *χρυσεπητείον* το 13ο αιώνα (Γεώργιος Ακροπολίτης),–
- χωνεία* το 14ο αιώνα (Νικηφόρος Γρηγοράς) και
- *zecha* το 15ο αιώνα (Giacomo Badoer).

Τα νομισματοκοπεία στη βυζαντινή επικράτεια κατά την περίοδο 1204-1453 λειτουργούσαν σε:

- Κωνσταντινούπολη-Λατινική Αυτοκρατορία (λατινικές απομιμήσεις βυζαντινών από κράμα *τραχέων*, 1204-1261),
- Θεσσαλονίκη-Λατινικό Βασίλειο (λατινικές απομιμήσεις βυζαντινών από κράμα *τραχέων* και μισών *τεταρτηρών*, 1204-1224),
- Νίκαια, Μαγνησία (1204-1261) και Θεσσαλονίκη (1224-1261)-Αυτοκρατορία της Νίκαιας (χρυσά *υπέρπυρα*, αργυρά, από ήλεκτρον και από κράμα *τραχέα* και χάλκινα *τεταρτηρά* και μισά *τεταρτηρά*),
- Άρτα-Δεσποτάτο της Ηπείρου (από ήλεκτρον και από κράμα *τραχέα*, 1204-1268),
- Τραπεζούντα-Αυτοκρατορία της Τραπεζούντας (αργυρά – *άσπρα*– και χάλκινα –*τραχέα* και *φόλλεις*– νομίσματα, 1204-1461),
- Μαγνησία (χρυσά *υπέρπυρα*, αργυρά *τραχέα*, από κράμα *τραχέα* και χάλκινα *τεταρτηρά*, 1259-1261),
- απομονωμένες πόλεις της Μικράς Ασίας, Φιλαδέλφεια (χρυσό *υπέρπυρον*, αργυρά *τραχέα*, από κράμα *τραχέα*), κατά το 13ο αιώνα,
- Κωνσταντινούπολη (χρυσά *υπέρπυρα* και «φιορίνι», αργυρά *τραχέα*, *βασιλικά*, μισά *βασιλικά*, *σταυράτα*, μισά *σταυράτα* και 1/8 του *σταυράτου*, από κράμα *τραχέα*, *τουρνέσια* και *πολιτικά*, χάλκινα *τραχέα*, *τεταρτηρά*, *ασσάρια*, *τουρνέσια* και *folari*, 1261-1453),
- Διδυμότειχο (αργυρά *βασιλικά*, από κράμα *τουρνέσιον*, δεκαετία 1350),
- Αδριανούπολη (αργυρό μισό *βασιλικόν* και χάλκινο *τραχύ*, δεκαετία 1350),
- Σηλυβρία (αργυρά 1/8 του *σταυράτου*, 1382-1385) και
- Θεσσαλονίκη (χρυσά *υπέρπυρα*, αργυρό *βασιλικόν*, από κράμα *τραχέα* και χάλκινα *τραχέα*, *στάμενα* και *ασσάρια*, μέχρι το 1387).

*Περιεκτικότητα σε χρυσό βυζαντινών νομισμάτων
1090-1258*

	<i>κεράτια</i>	<i>περιεκτικότητα</i>
Αλέξιος Α΄ Κομνηνός	20,5	85,00%
Ισαάκιος Β΄ Άγγελος	20	83,00%
Αλέξιος Γ΄ Άγγελος	20	83,00%
Θεόδωρος Α΄ Λάσκαρης	18	75,00%
Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης	16	66,70%
Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης	16	66,70%

*Περιεκτικότητα σε χρυσό βυζαντινών νομισμάτων
1259-1350*

Μιχαήλ Η΄ (1259-1272), ο Χριστός με ειλητήριο	15 ½-15 <i>κεράτια</i>
Μιχαήλ Η΄ (1272-1282), ο Χριστός με Ευαγγέλιο	14 ½-14 <i>κεράτια</i>
Ανδρόνικος Β΄ (1282-1294)	14 ¾-14 <i>κεράτια</i>
Ανδρόνικος Β΄-Μιχαήλ Θ΄ (1294-1320) 6 πύργοι τειχών	13 ½ <i>κεράτια</i>
Ανδρόνικος Β΄-Μιχαήλ Θ΄ (1294-1320) 4 πύργοι τειχών	12 <i>κεράτια</i>
Ανδρόνικος Β΄-Ανδρόνικος Γ΄ (1325-1328)	11 <i>κεράτια</i>
Άννα-Ιωάννης Ε΄ (1341-1347)	11 <i>κεράτια</i>
Ιωάννης Στ΄-Ιωάννης Ε΄ (1347-1353)	11 <i>κεράτια</i>
Ιωάννης Ε΄ (μέσα δεκαετίας 1350) «φιορίνι»	23 ½ <i>κεράτια</i>

*Ισοτιμίες βυζαντινών νομισμάτων
1259-1304*

<i>χρυσό υπέρπυρον</i>	<i>αργυρά τραχέα</i>	<i>κεράτια</i>	<i>χάλκινα στάμενα</i>	<i>χάλκινα τεταρτηρά</i>
1	12	24	192	384

*Ισοτιμίες βυζαντινών νομισμάτων
1304-1367*

<i>χρυσό υπέρ- πυρον</i>	<i>αργυρά βασι- λικά</i>	<i>αργυρά μισά βασι- λικά</i>	<i>από κράμα τουρ- νέσια</i>	<i>χάλκ. στά- μενα</i>	<i>χάλκ. ασσά- ρια</i>
1	12	24	96	384	768

*Ισοτιμίες βυζαντινών νομισμάτων
1367-1453*

<i>χρυσό υπέρ- πυρον</i>	<i>αργυρά σταυράτα</i>	<i>αργυρά μισά σταυράτα</i>	<i>αργυρά 1/8 του σταυράτου</i>	<i>χάλκ. τουρ- νέσια</i>	<i>χάλκ. folari</i>
1	2	4	16	192	576

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΗΣ ΥΣΤΕΡΗΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ

Η σταδιακή πληθυσμιακή και εδαφική συρρίκνωση αλλά και η οικονομική παρακμή της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας επηρέασαν την έκδοση, την κυκλοφορία και τη μεταλλική περιεκτικότητα των παλαιολόγειων νομισμάτων, σε σημείο ώστε η βαθμιαία μείωση της περιεκτικότητας σε ευγενή μέταλλα να είναι κύριο χαρακτηριστικό των νομισμάτων αυτών. Συγκεκριμένα, η μετανάστευση από την Κωνσταντινούπολη προς την Ιταλία, τις περιοχές των Τούρκων ή τα νησιά του Αιγαίου και του Ιονίου από το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα οδήγησε στη μείωση του πληθυσμού της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας. Η πληθυσμιακή μείωση οδήγησε στην έκδοση μικρότερου αριθμού βυζαντινών νομισμάτων και στον περιορισμό, σε συνδυασμό και με την εδαφική συρρίκνωση της Αυτοκρατορίας, της περιοχής της νομισματικής κυκλοφορίας. Παράλληλα, η οικονομική παρακμή – η μείωση των εσόδων – του βυζαντινού κράτους και η εξάντληση των αποθεμάτων χρυσού είχαν συνέπεια τη μείωση της περιεκτικότητας σε χρυσό και της αγοραστικής αξίας του χρυσού *υπέρπυρου*.

Παράγοντες οι οποίοι παρατηρήθηκαν και σε προηγούμενες περιόδους αλλά οδήγησαν σε μεγαλύτερη μείωση των εσόδων του βυζαντινού κράτους κατά την παλαιολόγεια περίοδο ήταν:

- οι καταχρήσεις των εφοριακών υπαλλήλων,
- οι *προνοιακές* εκχωρήσεις,
- η παραχώρηση εμπορικών προνομίων στους Βενετούς και τους Γενουάτες,
- η φοροαπαλλαγή των μεγάλων γαιοκτημόνων και η απορρόφηση από αυτούς της φορολογούμενης γαιοκτησίας των αγροτών και της κατώτερης αριστοκρατίας.

Τα έσοδα του βυζαντινού κράτους μειώνονταν λόγω της εκχώρησης των προσόδων, των φόρων και των εξαρτημένων καλλιεργητών κρατικών γαιών σε ιδιώτες για την παροχή στρατιωτικών υπηρεσιών σύμφωνα με το θεσμό της *πρόνοιας* αλλά και εξαιτίας της παραχώρησης φορολογικών ατελειών στους μεγάλους γαιοκτήμονες. Επίσης, η πληρωμή των μισθοφορικών στρατευμάτων, καταλανικών και τουρκικών, αλλά και ο φόρος υποτελείας στους Τούρκους οδήγησαν στη σταδιακή αύξηση των κρατικών εξόδων κατά την παλαιολόγεια περίοδο.

Η παραχώρηση εμπορικών προνομίων στους Γενουάτες και τους Βενετούς από τον Μιχαήλ Η΄ έπληξε το βυζαντινό εμπόριο, επειδή οι Ιταλοί ήλεγχαν το εξωτερικό και –σε μικρότερο βαθμό– το εσωτερικό εμπόριο. Με τη συνθήκη του Νυμφαίου στις 13 Μαρτίου 1261 οι Γενουάτες προσέφεραν πολεμική βοήθεια στον Μιχαήλ Η΄, ενώ τους δόθηκαν φορολογικές παραχωρήσεις και εμπορικές περιοχές στην Αυτοκρατορία –εγκαταστάθηκαν στο Γαλατά το 1267. Ο Μιχαήλ Η΄ αναγκάστηκε όμως να παραχωρήσει εμπορικά προνόμια και στους Βενετούς με τις συνθήκες της 18ης Ιουνίου 1265 και της 4ης Απριλίου 1268.

Επίσης, η πολυέξοδη πολιτική του Μιχαήλ Η΄ προκάλεσε συνεχή υποτίμηση του χρυσού *υπέρπυρον* και κρίση στη βυζαντινή οικονομία. Οι δαπάνες για την ανοικοδόμηση της Κωνσταντινούπολης το 1261 και για τη χρηματοδότηση της εξέγερσης των Σικελών το 1282 οδήγησαν σε δύο υποτιμήσεις το χρυσό *υπέρπυρον*. Από τη μία πλευρά, η ανοικοδόμηση της Κωνσταντινούπολης – αποκατάσταση εκκλησιών, ανοικοδόμηση δημόσιων κτιρίων και επισκευή των χερσαίων και των θαλάσσιων τειχών– μετά το 1261 απορρόφησε τεράστια ποσά τα οποία κλήθηκαν να πληρώσουν οι επαρχίες. Έτσι, οι δημόσιες δαπάνες για την ανοικοδόμηση της Κωνσταντινούπολης οδήγησαν στην πρώτη υποτίμηση του χρυσού *υπέρπυρον*, στη μείωση της μεταλλικής του περιεκτικότητας από τα 16

στα 15 *κεράτια*. Από την άλλη πλευρά, η δεύτερη υποτίμηση του *υπέρπυρου* –η μεταλλική του περιεκτικότητα μειώθηκε από τα 15 στα 14 *κεράτια*– οφείλεται στη χρηματοδότηση της εξέγερσης των Σικελών από τον Μιχαήλ Η΄.

Μία από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης της Αυτοκρατορίας ήταν και η κατάρρευση της άμυνας της Μικράς Ασίας. Η μη πληρωμή του μισθού τους στους ακρίτες των συνόρων με τους Τούρκους κατά τη βασιλεία του Μιχαήλ Η΄, η μεταφορά στρατευμάτων των συνόρων της Μικράς Ασίας στην Ευρώπη και η επικράτηση των μεγάλων γαιοκτημόνων φεουδαρχών, γεγονός το οποίο συνέβαλε στην παρακμή των στρατιωτικών κτημάτων των ακριτικών περιοχών, οδήγησαν στην υπονόμευση του αμυντικού συστήματος της Μικράς Ασίας. Άλλες συνέπειες της κρίσης της βυζαντινής οικονομίας ήταν η παρακμή της βιοτεχνίας και του εμπορίου –χερσαίου και θαλάσσιου–, η εγκατάλειψη των λιμανιών στους Ιταλούς, η ερήμωση της γης και η πτώχευση του κρατικού ταμείου.

Η εξάντληση των χρηματικών αποθεμάτων της Αυτοκρατορίας είχε αρχίσει ήδη από τη βασιλεία του Μιχαήλ Η΄ και συνεχίστηκε και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρόνικου Β΄. Η οικονομική κατάσταση του κράτους επιδεινώθηκε στις αρχές του 14ου αιώνα λόγω της πληρωμής αποζημιώσεων προς τους Βενετούς αλλά και της μισθοδοσίας και των ληλασιών των Καταλανών μισθοφόρων. Το φθινόπωρο του 1302 οι Βυζαντινοί αναγκάστηκαν να καταβάλουν αποζημιώσεις για την κατάσχεση 80.000 χρυσών *υπέρπυρων* από τους Βενετούς της Κωνσταντινούπολης λόγω των βενετικών επιθέσεων κατά της βυζαντινής πρωτεύουσας και του Γαλατά. Άμεση συνέπεια της πληρωμής των αποζημιώσεων ήταν η μεγαλύτερη υποτίμηση του βυζαντινού χρυσού νομίσματος, η μεταλλική περιεκτικότητα του οποίου μειώθηκε στα 12 *κεράτια* το 1303. Συνέπειες της υποτίμησης του χρυσού νομίσματος της Αυτοκρατορίας ήταν η αύξηση των τιμών

και η συνεπόμενη εξάπλωση της φτώχειας και της πείνας στα ευρύτερα λαϊκά στρώματα της βυζαντινής κοινωνίας. Λόγω της αύξησης των τιμών και του πληθωρισμού έπρεπε να εκδοθούν περισσότερα νομίσματα, γεγονός το οποίο οδηγούσε σε συνεχή υποτίμηση το χρυσό *υπέρπυρον*. Επίσης, η μισθοδοσία των Καταλανών μισθοφόρων και οι λεηλασίες τους στη βυζαντινή ύπαιθρο κατά την πρώτη δεκαετία του 14ου αιώνα έπληξαν την οικονομία της Αυτοκρατορίας. Ο Roger de Flor απαίτησε 300.000 χρυσά *υπέρπυρα* τον Οκτώβριο του 1304, ενώ ο Ανδρόνικος Β΄ κατέβαλε περίπου 1.000.000 χρυσά *υπέρπυρα* συνολικά για την πληρωμή του μισθού των Καταλανών. Παράλληλα, ο Ανδρόνικος Β΄ επέβαλε το 1304 φόρο στους αγρότες, το *σιτόκριθον*, παρακρατώντας 6 *μόδιους* από το σιτάρι και 4 *μόδιους* από το κριθάρι ανά *ζευγάριον*, ενώ τα έσοδα του κράτους μειώθηκαν και λόγω της κατάληψης της Χίου από τους Γενουάτες το 1305, καθώς οι ετήσιες πρόσοδοι του νησιού ήταν 120.000 χρυσά *υπέρπυρα*.

Η οικονομική κρίση και η έλλειψη χρημάτων οδήγησε τον Ανδρόνικο Β΄ στη λήψη μέτρων για την ενίσχυση της βυζαντινής οικονομίας και την περιστολή των δαπανών του κράτους το 1321. Ο Ανδρόνικος Β΄ είχε διαλύσει το βυζαντινό πολεμικό στόλο το 1285 λόγω των δαπανών συντήρησης, ενώ με τα έσοδα από τον περιορισμό των φορολογικών απαλλαγών και την αύξηση των φόρων το 1321 σχεδίαζε να διατηρήσει 2.000 *ιπείς* στην Ευρώπη, 1.000 *ιπείς* στη Μικρά Ασία και 20 πολεμικά πλοία. Συγκεκριμένα, τα ετήσια έσοδα από τα φορολογικά μέτρα του Ανδρόνικου Β΄ το 1321 ήταν 1.000.000 υποτιμημένα χρυσά *υπέρπυρα*, ενώ τα έσοδα του βυζαντινού κράτους στον πρώιμο Μεσαίωνα ανέρχονταν σε 7.000.000-8.000.000 χρυσά νομίσματα πλήρους αξίας. Στα φορολογικά μέτρα του Ανδρόνικου Β΄ πιθανόν εντάσσονται και οι ρυθμίσεις για τα προνόμια και τις φοροαπαλλαγές της Εκκλησίας και της πόλης των Ιωαννίνων σε έγγραφο του Φεβρουαρίου του

1319 όπου αναφέρεται ότι: *ἔτι ἵνα ἐὰν γένηται εὐρεσις θησαυροῦ ἐκεῖσε παρὰ τινος, εἰ μὲν κατὰ ἀλήθειαν ἔνι τοῦτο, ἀναλαμβάνηται αὐτὸ τὸ μέλλον εὐρεθῆναι καὶ εἰσκομίζεται εἰς τὸ θεοφρούρητον βεσιάριον.*

Ο εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στον Ανδρόνικο Β΄ και τον Ανδρόνικο Γ΄ (1321-1328) παρέλυσε την οικονομική ζωή της Αυτοκρατορίας και προκάλεσε μεγαλύτερη υποτίμηση του χρυσού *υπέρπυρον*, τη μείωση της μεταλλικής του περιεκτικότητας από τα 12 στα 11 *κεράτια*. Η γη έμεινε ακαλλιέργητη για μεγάλα χρονικά διαστήματα ή καταστράφηκε από τις δύο παρατάξεις, ενώ παράλληλα, η παροχή ατελειών-προνομίων στους υποστηριχτές του Ανδρόνικου Γ΄ και οι τουρκικές λεηλασίες προκάλεσαν μείωση στα κρατικά έσοδα και έλλειψη χρημάτων στα *βασιλικά ταμεία*. Συνέπεια της μείωσης των κρατικών εσόδων και της έλλειψης χρημάτων στα *βασιλικά ταμεία* ήταν η εκποίηση παλιών βασιλικών κειμηλίων.

Η έλλειψη πόρων και η κρίση της βυζαντινής οικονομίας συνεχίστηκε και στη δεκαετία του 1330 αλλά και του 1340 λόγω του δεύτερου εμφυλίου πολέμου του πρώτου μισού του 14ου αιώνα. Για τη ναυπήγηση στόλου το χειμώνα του 1335/6 ο Ανδρόνικος Γ΄ επέβαλε φόρους στους κατοίκους της Θράκης και της Μακεδονίας, επειδή δεν επαρκούσαν τα κρατικά έσοδα. Επίσης, ο Ιωάννης Καντακουζηνός συγκέντρωσε χρήματα (100.000 χρυσά *υπέρπυρα*, έπιπλα και σκεύη αξίας 40.000 χρυσών *υπέρπυρων*) το καλοκαίρι του 1341 για να πολεμήσει τους Βουλγάρους.

Ο δεύτερος βυζαντινός εμφύλιος πόλεμος του πρώτου μισού του 14ου αιώνα (1341-1347) ήταν καταστρεπτικός για τη βυζαντινή οικονομία. Το βυζαντινό εμπόριο κατέρρευσε, η ύπαιθρος λεηλατήθηκε από τα τουρκικά μισθοφορικά στρατεύματα, τα ταμεία του κράτους άδειασαν επειδή δεν υπήρχαν έσοδα από φόρους ούτε χρηματικά αποθέματα, ο στρατός έμεινε χωρίς τρόφιμα και

τα βασιλικά κειμήλια ξοδεύτηκαν. Η έλλειψη χρημάτων ανάγκασε την Άννα να στείλει το 1345 στο νομισματοκοπείο τη μεταλλική επένδυση ιερών εικόνων, ενώ στις 21 Αυγούστου 1343 είχε υποθηκεύσει στη Βενετία τα κοσμήματα του στέμματος και τα πολύτιμα σκεύη των ανακτόρων για ένα δάνειο 30.000 χρυσών δουκάτων.

Η οικονομική κρίση του βυζαντινού κράτους συνεχίστηκε και μετά τον εμφύλιο πόλεμο της περιόδου 1341-1347. Τα έσοδα του αυτοκρατορικού ταμείου το 1347 δεν ανέρχονταν ούτε στο 1/10 του ποσού των προηγούμενων ετών. Απόδειξη της έλλειψης πολύτιμων μετάλλων και βασιλικών κειμηλίων αποτελεί το γεγονός ότι τα επιτραπέζια σκεύη και τα ενδύματα της στέψης του Ιωάννη Στ' το 1347 δεν ήταν πλέον από χρυσό ή άργυρο αλλά από κασσίτερο και πηλό τα σκεύη και από γυαλί τα στέμματα. Επίσης, επειδή το 1348 τα ετήσια τελωνειακά έσοδα των Γενουατών στο Γαλατά ήταν 200.000 χρυσά *υπέρπυρα* ενώ των Βυζαντινών στην Κωνσταντινούπολη μόνον 30.000 χρυσά *υπέρπυρα*, ο Ιωάννης Στ' επιχείρησε να αυξήσει τα έσοδα του κράτους με μία φορολογική μεταρρύθμιση. Τα μέτρα για την αύξηση των κρατικών εσόδων ήταν:

- η καταβολή μισού χρυσού *υπέρπυρου* για κάθε *μέδιμνο* και ανάλογα και για τα άλλα εμπορεύματα κάθε *ολκάδας* με σίτο από το εξωτερικό,
- η πληρωμή φόρου από τους οινοπαραγωγούς ενός χρυσού *υπέρπυρου* για 50 *χόες* και από τους μεταπράτες δύο χρυσών *υπέρπυρων* και
- η μείωση του φόρου των εμπορών από 10% σε 2% για να σταθμεύουν τα εμπορικά πλοία στο λιμάνι της Κωνσταντινούπολης και όχι στο λιμάνι του Γαλατά. Οι Γενουάτες όμως, επειδή φοβήθηκαν τη μείωση των εσόδων τους και την αύξηση της δύναμης του βυζαντινού στόλου, κατέλαβαν τα βυζαντινά πολεμικά πλοία το 1349, πληρώνοντας αποζημίωση περίπου 100.000 χρυσά *υπέρπυρα*.

Η υποτίμηση του χρυσού *υπέρπυρου*, η μείωση του εσόδων του κράτους και η έλλειψη χρημάτων στα κρατικά ταμεία συνεχίστηκαν και στις αρχές της δεκαετίας του 1350. Η αγοραστική αξία του βυζαντινού χρυσού νομίσματος μειωνόταν από μέρα σε μέρα μετά το 1351, με συνέπειες την άνοδο των τιμών, την εκδήλωση πληθωριστικών τάσεων και την αύξηση της ζήτησης και της παραγωγής χρυσών *υπέρπυρων*, οπότε και την εξάντληση των μεταλλικών αποθεμάτων. Για να πληρωθούν Τούρκοι μισθοφόροι, ο Ιωάννης Στ΄ εκποίησε το 1352 εκκλησιαστικά κειμήλια, ενώ διέθεσε και τα χρήματα που έστειλε ο *μέγας δουξ* της Μόσχας Συμεών για να ανακαινιστεί η Αγία Σοφία –η ανακαίνιση έγινε το 1353 με έρανο των Βυζαντινών.

Παράλληλα με την προϊούσα αποκέντρωση και την αποδυνάμωση της κεντρικής εξουσίας ενισχύθηκε ο φεουδαλικός χαρακτήρας της βυζαντινής αγροτικής κοινωνίας κατά τους 14ο και 15ο αιώνες. Στο πρώτο μισό του 14ου αιώνα η βυζαντινή αριστοκρατία ήταν ακόμη ισχυρή και κατοικούσε κυρίως στις πόλεις, όπου μεταφερόταν ο πλούτος που παρήγαγε η ύπαιθρος. Η αστική τάξη (έμποροι, ναυτικοί και τραπεζίτες) κατοικούσε στις παράκτιες πόλεις αλλά και στις πόλεις της ενδοχώρας από τις οποίες περνούσαν εμπορικοί δρόμοι. Μετά τους εμφυλίους πολέμους 1321-1328 και 1341-1347 όμως και κατά το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα η βυζαντινή αριστοκρατία έχασε τα έσοδά της από τα κτήματα αλλά και από τα κρατικά ταμεία. Η μεγάλη αριστοκρατία αποδυναμώθηκε, αλλά ενισχύθηκε η τοπική αριστοκρατία λόγω της εδαφικής συρρίκνωσης του κράτους και της καταστροφής των μεγάλων περιουσιών.

Η βυζαντινή οικονομική και νομισματική πολιτική κατά το δεύτερο μισό του 14ου αιώνα και το πρώτο μισό του 15ου αιώνα επηρεάστηκε από την προέλαση των Τούρκων και την περιορισμένη έκταση της Αυτοκρατορίας. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1350 οι Τούρκοι ξεκίνησαν την

προέλασή τους στην Ευρώπη καταλαμβάνοντας βυζαντινά εδάφη. Συνέπεια της προέλασης και της μόνιμης εγκατάστασης των Τούρκων σε βυζαντινές περιοχές ήταν ο περιορισμός της παραγωγής και της περιοχής κυκλοφορίας των βυζαντινών νομισμάτων. Έλλειψη βυζαντινών νομισμάτων παρατηρήθηκε στην Κωνσταντινούπολη κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού της από τους Τούρκους στις αρχές της δεκαετίας του 1360 και κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της (1394-1402) από τον Βαγιαζήτ Α΄ αλλά και στο Μυστρά κατά το πρώτο μισό του 15ου αιώνα ήταν συνηθισμένη η χρήση φθαρμένου ξένου χρήματος και υποδιαρέσεων. Η έλλειψη νομισμάτων, κυρίως στις επαρχίες, οφειλόταν στην περιορισμένη έκδοση νομισμάτων λόγω έλλειψης κρατικών εσόδων και μεταλλικών αποθεμάτων. Επίσης, η περιοχή της νομισματικής κυκλοφορίας συρρικνωνόταν συνεχώς λόγω της τουρκικής προέλασης. Απαραίτητη προϋπόθεση για τη σταθεροποίηση του χρυσού συναλλακτικού νομίσματος ήταν η σταθερή κρατική εξουσία στις επαρχίες, η οποία όμως επλήγη από την εδαφική ασυνέχεια των βυζαντινών εδαφών λόγω της εισβολής των Τούρκων στη Θράκη και από την πολιτική αποσύνθεση λόγω της αυτονόμησης περιοχών της Αυτοκρατορίας (Αδριανούπολη, Θεσσαλονίκη, Μυστράς).

Συνέπεια της συνεχιζόμενης κρίσης της βυζαντινής οικονομίας ήταν και η αλλαγή της βασικής νομισματικής μονάδας της Αυτοκρατορίας από χρυσό –*υπέρπυρον*– σε αργυρό –*σταυράτον*– νόμισμα το 1367. Η αλλαγή αυτή οφειλόταν στην εκροή χρυσού προς την Ιταλία και στην υποτίμηση του χρυσού *υπέρπυρον*. Η εκροή χρυσού προς την Ιταλία, με την αποστολή *υπέρπυρων* για την υποκίνηση εξέγερσης στη Σικελία στις αρχές της δεκαετίας του 1280, οδήγησε στην έλλειψη μεταλλικών αποθεμάτων και συνεπόμενα στην κατάρρευση, λόγω υποτίμησης, του χρυσού *υπέρπυρον*. Από την άλλη πλευρά, η υποτίμηση του χρυσού *υπέρπυρον* και η μείωση της ονομαστικής αξίας

αλλά και της αξιοπιστίας του επέβαλαν την έκδοση ενός νέου νομισματικού τύπου. Επίσης, ένας άλλος παράγοντας για τη μετάβαση από το χρυσό νόμισμα στο αργυρό ήταν και το γεγονός ότι στην περιοχή της νοτιοανατολικής Ευρώπης τα αργυρά νομίσματα ήταν η βάση της νομισματικής πολιτικής του οθωμανικού κράτους και της Αυτοκρατορίας της Τραπεζούντας. Η έκδοση αργυρών νομισμάτων από τη Βυζαντινή Αυτοκρατορία ήταν επιβεβλημένη όχι μόνον επειδή δεν υπήρχαν αποθέματα χρυσού αλλά και επειδή οι Βυζαντινοί πλήρωναν φόρο υποτέλειας στους Οθωμανούς από τη δεκαετία του 1370.

Συμπερασματικά, η οικονομία του κράτους των Παλαιολόγων επηρεάστηκε από τις πολιτικές συνθήκες της περιόδου με επακόλουθα στην έκδοση νομισμάτων. Η μείωση των κρατικών εσόδων οφείλεται στην παρακμή του εμπορίου, στην εδαφική συρρίκνωση και στη μείωση του εισοδήματος όλων των κοινωνικών στρωμάτων της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Το εμπόριο βρισκόταν στα χέρια των Βενετών και των Γενουατών, ενώ εξωτερικοί παράγοντες –προέλαση Σέρβων και Τούρκων– και εσωτερικοί παράγοντες –εμφύλιοι πόλεμοι 1321-1328 και 1341-1347– οδήγησαν στον περιορισμό της επικράτειας και στην επιτάχυνση της οικονομικής παρακμής της Αυτοκρατορίας. Ακολούθησε μείωση των κρατικών εσόδων με συνέπεια τη συνεχή υποτίμηση του βυζαντινού χρυσού νομίσματος, η οποία, σε συνδυασμό με την εξάντληση των αποθεμάτων χρυσού, οδήγησε στο σημείο να αποτελεί το αργυρό νόμισμα –το *στανράτον* (από το 1367)– και όχι το χρυσό *υπέρπυρον*, τη βάση του βυζαντινού νομισματικού συστήματος.

**ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ Β΄-ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ Γ΄
ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ
(1321-1328)**

Το 1320 ο Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος (1282-1328) αποκλήρωσε τον αγαπημένο του εγγονό Ανδρόνικο Γ΄ Παλαιολόγο, ο οποίος προοριζόταν για διάδοχός του (είχε αναγορευτεί συναυτοκράτορας το 1316), και όρισε διάδοχό του τον γιο του Κωνσταντίνο, από την πρώτη σύζυγό του Άννα της Ουγγαρίας, και τον γιο αυτού Μιχαήλ Καθαρό. Αιτία αυτής της ενέργειας ήταν η συμπεριφορά του Ανδρόνικου Γ΄ αλλά και η δολοφονία του αδελφού του Μανουήλ από στρατιώτες του. Έγινε γνωστό στον αυτοκράτορα ότι ο Ανδρόνικος Γ΄ έστειλε στρατιώτες να σκοτώσουν τον εραστή της ερωμένης του Άδωνη, αλλά αντί για αυτόν σκότωσαν με βέλη τον Μανουήλ Παλαιολόγο, επειδή δεν τον αναγνώρισαν. Η είδηση της δολοφονίας του Μανουήλ από τους στρατιώτες του Ανδρόνικου Γ΄ αποτέλεσε μεγάλο πλήγμα για τον πατέρα τους Μιχαήλ Θ΄ Παλαιολόγο στη Θεσσαλονίκη και τότε ο Ανδρόνικος Β΄ αποφάσισε αποκληρώσει τον εγγονό του.

Ο αυτοκράτορας διέταξε τον Συργιάννη (ο πατέρας του ήταν Κουμάνος και η μητέρα του Ευγενία ήταν ξαδέλφη του Ανδρόνικου Β΄) να επιτηρεί τον εγγονό του για να μην διαφύγει και ζητήσει ναυτική βοήθεια από τους Λατίνους. Ο Συργιάννης όμως αποκάλυψε στον Ανδρόνικο Γ΄ τα σχέδια του παππού του διαβεβαιώνοντάς τον ότι θα τον στηρίξει. Στη συνέχεια ο Ανδρόνικος Γ΄ έστειλε επιστολές στον φίλο του τον *μέγα δομέστικο* Ιωάννη Καντακουζηνό στη Θράκη, ο οποίος συμφώνησε με τον Συργιάννη ότι έπρεπε να υποστηρίξουν τον Ανδρόνικο Γ΄ και να φροντίσουν για την ασφάλειά του. Προτάθηκε μάλιστα να καταφύγουν είτε στην Αδριανούπολη, όπου διέμενε πολύ συχνά ο Μιχαήλ Θ΄ και υπήρχαν πολλοί φίλοι που θα υποστήριζαν τον νεαρό

πρίγκιπα, είτε στη Χριστούπολη, όπου θα μπορούσαν να προστατευθούν καλύτερα, επειδή υπήρχε το στράτευμα των δυτικών περιοχών της Αυτοκρατορίας και θα μπορούσαν να δεχτούν βοήθεια διά θαλάσσης, αν ο αυτοκράτορας επέλεγε να τους επιτεθεί. Ενώ ο Συργιάννης παρέμεινε στη Θράκη, ο Καντακουζηνός άφησε τη σύζυγό του στην Καλλίπολη, πήγε στην Κωνσταντινούπολη για να ανακοινώσει στον Ανδρόνικο Γ΄ τις προθέσεις του και στρατολόγησε και τον υπεύθυνο για τη διακίνηση του αλατιού του δημοσίου Αλέξιο Απόκαυκο. Μετά την ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ του αυτοκράτορα και του εγγονού του, υπήρξε η πρόταση να καταλάβουν οι υποστηρικτές του νεαρού πρίγκιπα την Αδριανούπολη, αλλά επειδή υπήρχε ο κίνδυνος να τους επιτεθούν στρατιώτες του αυτοκράτορα, αποφάσισαν τελικά να καταφύγουν στη Χριστούπολη.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ επιχείρησε να διευρύνει τον κύκλο των υποστηρικτών του και στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας σύναψε συμφωνία με τον *κράλη* της Σερβίας Στέφανο Β΄ Μιλούτιν (1282-1321) μέσω του Σέρβου πρέσβη Καλλίνικου, ενώ επίσης πέτυχε την υποστήριξη και του *πρωτοστράτορα-επιτρόπου* Πριλάπου και Κάτω Μακεδονίας Θεόδωρου Συναδηνού, ο οποίος βρισκόταν τότε στην Κωνσταντινούπολη. Οι συνεργάτες του Ανδρόνικου Γ΄ (Καντακουζηνός, Συναδηνός και οι Γενουάτες Ράφων ντε Όρια, Φρερίγος Σπίνουλα και Ράφων Ντεμάρ) συμφώνησαν να μην αποκαλύψουν τα σχέδιά τους και να ετοιμάσουν 10 τριήρεις για να καταφύγουν στη Χριστούπολη σε περίπτωση ανάγκης. Οι προτάσεις που κατατέθηκαν ήταν δύο: να καταλάβουν ή τη Χριστούπολη, επειδή βρισκόταν πιο κοντά στον σύμμαχό τους Μιλούτιν, ή την Αδριανούπολη, επειδή είχε μεγάλο πληθυσμό, ισχυρό στρατό και πολλούς υποστηρικτές του Ανδρόνικου Γ΄. Τελικά συμφώνησαν να καταλάβουν την Αδριανούπολη και να διεξάγουν επιχειρήσεις στη Θράκη, όπου παρέμεναν οι σύζυγοι του Συργιάννη και του Καντακουζηνού.

Η ένταση στις σχέσεις των δύο Ανδρόνικων είχε συνέπεια να μην επευφημούν πλέον τον Ανδρόνικο Γ΄ στο παλάτι. Οι συνεργάτες όμως του νεαρού πρίγκιπα ειδοποίησαν τον Συργιάννη να έλθει στην πρωτεύουσα, όπου και πληροφορήθηκε τη στρατολόγηση του Συναδηνού. Σε συμβούλιο λοιπόν ο Συναδηνός πρότεινε επιθετική πολιτική και κατάληψη της εξουσίας, αλλά ο Συργιάννης επισήμανε τις δυσκολίες της επικράτησής τους, επειδή ο αυτοκράτορας υποστηριζόταν από συγκλητικούς, μισθοφόρους και αυλικούς. Η άποψη του Καντακουζηνού ήταν να εμμείνουν στις αρχικές τους θέσεις, δηλαδή να μην κινηθούν κατά του αυτοκράτορα, αλλά να υπερασπίζονται την τιμή και τη ζωή του νεαρού πρίγκιπα. Λαμβάνοντας πάλι το λόγο ο Συργιάννης υποστήριξε ότι έπρεπε να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα και να μην εμμείνουν στις αρχικές τους θέσεις. Ο Καντακουζηνός όμως τότε του ανταπάντησε ότι αρχικά δεν ήθελαν να εκθρονίσουν τον νόμιμο αυτοκράτορα και να ενθρονίσουν τον εγγονό του, αλλά να τον προστατέψουν, επειδή αδικήθηκε και κινδύνευσε η ζωή του. Πρόσθεσε επίσης ότι δεν έπρεπε να σκοτώσουν τον αυτοκράτορα και ότι ήταν υποτιμητικό να τον θέσουν υπό περιορισμό, ενώ πρότεινε να υπερασπίζονται τον πρίγκιπα και να απαντήσουν δυναμικά μόνον αν ο αυτοκράτορας ενεργούσε επίθεση εναντίον τους. Ο Ανδρόνικος Γ΄ παίρνοντας το λόγο δήλωσε ότι δεν επιθυμούσε να τεθεί σε κίνδυνο η ζωή του παππού του και ο Καντακουζηνός υποστήριξε ότι δεν έπρεπε να απομακρυνθούν από την πρωτεύουσα. Τελικά αποφασίστηκε να στείλουν στη Θράκη μόνον τον Συργιάννη, ενώ οι υπόλοιποι παρέμειναν στην Κωνσταντινούπολη.

Και ενώ ο Ανδρόνικος Γ΄ ανέμενε τις πολιτικές εξελίξεις, ο Ανδρόνικος Β΄ είχε τη πρωτοβουλία των κινήσεων και πληροφορούμενος από τον μέγα κοντόσταυλο Μιχαήλ Τορνίκη τα σχέδια του εγγονού του, σχεδίαζε να τον φυλακίσει. Ο μέγας λογοθέτης Θεόδωρος Μετοχίτης όμως συνέστησε ψυχραιμία και διαλλακτικότητα, υποστηρίζοντας

ότι τότε –Απόκριες του 1321– δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή. Την Κυριακή των Ε΄ Νηστειών, 5 Απριλίου 1321, μία βδομάδα πριν την Κυριακή των Βαΐων, ο αυτοκράτορας κάλεσε σε απολογία τον εγγονό του, ο οποίος αποδέχτηκε την πρόσκληση, αν και ο Συναδηνός τον προειδοποίησε ότι η δίκη αυτή θα ήταν παρωδία και η καταδίκη του βέβαιη. Ο Ανδρόνικος Γ΄ πίστευε ότι με την παρουσία του στο δικαστήριο θα διασκέδαζε τις υποψίες για τα σχέδιά τους, αλλά οι συνεργάτες του επιθυμούσαν τη χρονική παράταση της δίκης για να καταφέρουν να εξοπλίσουν μέχρι και 300 οπαδούς τους, επειδή ο Καντακουζηνός και ο Συναδηνός είχαν συγκεντρώσει μόνον 100 οπαδούς μέχρι τότε. Οι Γενουάτες πάντως ετοίμασαν 23 τριήρεις μέσα σε λίγες ώρες για να υποστηρίξουν τον Ανδρόνικο Γ΄.

Στη δίκη αυτή συμμετείχαν ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος, ο πατριάρχης Γεράσιμος, ο μητροπολίτης Φιλαδελφείας Θεόληπτος και από τους συγκλητικούς ο μέγας λογοθέτης Θεόδωρος Μετοχίτης, ο *επί του κανικλείου* Νικηφόρος Χούμνος και ο μέγας λογοθέτης Κωνσταντίνος Ακροπολίτης. Ο αυτοκράτορας κατηγορήσε τον εγγονό του για σκληρότητα, αυθάδεια και απειθεία, αλλά εκείνος στην απολογία του υποστήριξε ότι δεν ίσχυαν οι κατηγορίες αυτές και ότι δεν μίλησε εναντίον του παρά την αποκλήρωσή του. Έξω από την αίθουσα του δικαστηρίου βρίσκονταν ο Καντακουζηνός και ο Συναδηνός από την πλευρά του Ανδρόνικου Γ΄ αλλά και οι συνεργάτες του αυτοκράτορα: Ιωάννης Μελιτηνιώτης, Ανδρόνικος Εξώτροχος και Βάρδας. Ο Μελιτηνιώτης αφού εισήλθε στην αίθουσα του δικαστηρίου, πληροφόρησε τον αυτοκράτορα για την παρουσία οπαδών του Ανδρόνικου Γ΄ στο παλάτι. Τότε ο Ανδρόνικος Β΄ αποχώρησε από την αίθουσα καλώντας τον Θεόδωρο Μετοχίτη να διαβιβάσει στον Ανδρόνικο Γ΄ την πρόθεσή του να παραβλέψει τη συμπεριφορά του αν ορκιζόταν πίστη στον Χριστό, ότι δεν θα τον επιβουλεύεται, αν αποκάλυπτε τους συνεργάτες του

και αν ορκιζόταν ότι δεν θα ενεργήσει εις βάρος του. Και ενώ ο Ανδρόνικος Γ΄ δήλωσε ότι είναι χριστιανός ορθόδοξος και ότι δεν θα σκεφτεί ούτε σκέφτηκε και ούτε θα ενεργήσει εναντίον του παππού του, δεν δέχτηκε όμως να αποκαλύψει τους υποστηρικτές του. Παρά την απάντηση του Ανδρόνικου Β΄ ότι είναι σκληρός, αυθάδης και αλαζόνας, ο Ανδρόνικος Γ΄ τον διαβεβαίωσε ότι δεν είναι άξιος τέτοιας οργής και φίλησε τα πόδια του παππού του. Ο ασπασμός των δύο ανδρών θεωρήθηκε από τους παρισταμένους απόδειξη συμφιλίωσης και ειρήνης.

Αλλά και οι συνεργάτες του Ανδρόνικου Γ΄ χάρηκαν για την έκβαση της δίκης και ενημέρωσαν σχετικά και τον Συργιάννη στη Θράκη. Η απόφαση όμως του αυτοκράτορα δύο μέρες μετά τη δίκη να στείλει διοικητή στην Πελοπόννησο τον Καντακουζηνό, έβαλε σε υποψίες τον Ανδρόνικο Γ΄ ότι θα ακολουθούσε η αποστολή και του Συναδηνού σε επαρχία, επίσης σε μεγάλη απόσταση από την Κωνσταντινούπολη, με σκοπό να τον απομονώσει από τους συνεργάτες του και να τον φυλακίσει. Υποστήριξε λοιπόν ότι θα απειλείτο η ασφάλειά του αν έμενε απομονωμένος, επειδή και κατά τη διάρκεια της δίκης, όταν οι υπερασπιστές του βρίσκονταν στο παλάτι, ο παππούς του δεν πτοήθηκε παρά το γεγονός ότι ενημερώθηκε για την παρουσία τους. Ο Καντακουζηνός και ο Συναδηνός συμφώνησαν με την πρότασή του να στείλουν πρεσβεία στον αυτοκράτορα ζητώντας από αυτόν να εγγυηθεί την ασφάλεια των υποστηρικτών τους, για να διακριβώσουν αν σχεδίαζε ενέργειες εις βάρος τους. Όταν όμως ο Ανδρόνικος Γ΄ ανακοίνωσε στον Θεόδωρο Μετοχίτη το μήνυμα προς τον Ανδρόνικο Β΄ για την εγγύηση της ασφάλειας της δικής του και των οπαδών του, ο μέγας λογοθέτης προσπάθησε να τον πείσει ότι δεν έπρεπε να στείλει αυτό το μήνυμα στον παππού του. Ο Ανδρόνικος Γ΄ όμως του υπενθύμισε ότι ανάλογη ενέργεια για την εγγύηση της ασφάλειάς του είχε ζητήσει και ο πρόγονός του Μιχαήλ Παλαιολόγος από τον

Ιωάννη Γ΄ Βατάτζη (1222-1254), όταν είχε καταφύγει στους Τούρκους, και τότε ο αυτοκράτορας της Νίκαιας δέχτηκε την πρεσβεία του. Παρά ταύτα ο Μετοχίτης δεν δέχτηκε να μεταφέρει το μήνυμα αυτό και μάλιστα αργότερα, σε περίοδο ειρήνης, ο Ανδρόνικος Β΄ υποστήριξε ότι θα έδινε εγγυήσεις για την ασφάλεια του Ανδρόνικου Γ΄ και των υποστηρικτών του, αν του διαβίβαζε το μήνυμα ο Μετοχίτης, επιρρίπτοντας σε αυτόν την ευθύνη για την έναρξη του εμφυλίου πολέμου.

Όταν ο Ανδρόνικος Β΄ ζήτησε την απάντηση του Καντακουζηνού για τη μετάθεσή του στην Πελοπόννησο, εκείνος απάντησε ότι δεν επιθυμούσε να πάει εκεί όπου ήταν διοικητής ο πατέρας του. Τότε ο αυτοκράτορας τον διέταξε να αναλάβει τη θέση του διοικητή της Θεσσαλίας, επειδή οι Καταλανοί δημιουργούσαν προβλήματα. Ο Καντακουζηνός αναγκάστηκε να αποδεχτεί το διορισμό του, αλλά ζήτησε χρόνο για να προετοιμάσει στρατό υποσχόμενος να αναχωρήσει τη Μεγάλη Δευτέρα. Παράλληλα, ο Ανδρόνικος Β΄ διέταξε τον Συναδηνό να επιστρέψει στον Πρίλαπο, αλλά και ο *πρωτοστράτωρ* ζήτησε χρόνο υποσχόμενος να αναχωρήσει τη Μεγάλη Παρασκευή. Ο Ανδρόνικος Γ΄ όμως και οι συνεργάτες του συμφώνησαν να ετοιμαστούν για να αναχωρήσουν από την Κωνσταντινούπολη την Κυριακή του Πάσχα και ειδοποίησαν τον Συργιάννη στη Θράκη. Ο Καντακουζηνός πάντως πέτυχε να αναβάλει την αναχώρησή του για τη Μεγάλη Δευτέρα, αλλά όταν ειδοποιήθηκε τη Μεγάλη Τρίτη από τον αυτοκράτορα να επιστρέψει την αναχώρησή του, απάντησε ότι δεν μπορούσε να αναχωρήσει επειδή δεν του είχαν δοθεί χρήματα για την αποστολή του. Παρά το γεγονός ότι του δόθηκαν 50.000 χρυσά *υπέρπυρα*, οι ταμίες του τα άφησαν στο *βασιλικό ταμείο*, για να μην κατηγορηθούν ότι πήραν χρήματα ενώ σχεδίαζαν ενέργειες κατά του αυτοκράτορα, με την πρόφαση ότι ένα τάγμα του στρατού θα παρέμενε στην Κωνσταντινούπολη, επειδή είχε επιστρέψει πρόσφατα από μία εκστρατεία, και θα

συναντούσε τον Καντακουζηνό μεταφέροντας τα χρήματα μετά την Κυριακή του Πάσχα. Αν και τη Μεγάλη Τετάρτη ο Καντακουζηνός αναχώρησε, παρέμενε κοντά στην πρωτεύουσα, ενώ ο Συναδηνός τη Μεγάλη Παρασκευή υποστήριξε ότι δεν μπορούσε να αναχωρήσει παρά μόνον μετά από τρεις ημέρες.

Μετά τα μεσάνυκτα της 19ης –Κυριακή του Πάσχα– προς την 20ή –Δευτέρα του Πάσχα– Απριλίου του 1321 ο Ανδρόνικος Γ΄ και λίγοι *οικέτες* του βγήκαν από τη Γυρολίμνη πύλη με την πρόφαση ότι θα κληρονομήσουν, ενέργεια που δεν κίνησε υποψίες γιατί συχνά πήγαινε για κινήγι. Αφού συναντήθηκε με τους οπαδούς του που είχε διατάξει να αναχωρήσουν από όλες τις πύλες της Κωνσταντινούπολης πριν τη Δευτέρα του Πάσχα, προχώρησε προς την Αδριανούπολη μαζί με τον Συναδηνό. Μετά το Μέλανα ποταμό έγινε η συνάντηση με τον Καντακουζηνό και τον Συργιάννη και όλοι μαζί έφτασαν την Τρίτη μετά το Πάσχα στην Αδριανούπολη, όπου τους υποδέχτηκαν οι υποστηρικτές τους.

Όταν ο αυτοκράτορας πληροφορήθηκε την ενέργεια αυτή του εγγονού του, διέταξε τον *μέγα στρατοπεδάρχη* Μανουήλ Τάγαρη, που είχε διαπρέψει στη Φιλαδέλφεια κατά των Τούρκων, να συλλάβει τον Ανδρόνικο Γ΄ και τους οπαδούς του. Ο Τάγαρης όμως υποστήριξε ότι η σύλληψή τους δεν θα ήταν εύκολη, επειδή γνώριζαν ότι αν συλλαμβάνονταν, οι συνέπειες θα ήταν δυσάρεστες, και τόνισε επίσης ότι ούτε το πλήθος των οπαδών του Ανδρόνικου Γ΄ γνώριζαν αλλά ούτε και τις διαθέσεις του αυτοκρατορικού στρατού και πρότεινε να μην ενεργήσουν βιαστικά. Ο αυτοκράτορας δέχτηκε την άποψη του Τάγαρη και των παριστάμενων συγκλητικών και διέταξε να ορκιστούν ότι δεν θα υποστηρίξουν τον εγγονό του και ότι τον θεωρούν εχθρό, επειδή κινήθηκε εναντίον του. Παρόλα αυτά, συγκλητικοί και στρατιωτικοί από την Κωνσταντινούπολη αλλά και από τις επαρχίες άρχισαν να

αυτομολούν προς την παράταξη του Ανδρόνικου Γ΄ καθιστώντας το στρατό του αξιόμαχο. Επίσης, η εξαγορά των *επιτρόπων* των πόλεων και των χωριών της Θράκης από τους συνεργάτες του αλλά και η κήρυξη ελευθερίας και ατέλειας σε ολόκληρη τη Θράκη από τον ίδιο τον Ανδρόνικο Γ΄ οδήγησαν στην υποστήριξη των κατοίκων μέχρι τη Χριστούπολη και σε επιθέσεις των φορολογουμένων κατά των φοροεισπρακτόρων, οι οποίοι είτε τους παρέδωσαν τα έσοδα από τους φόρους είτε τα απέκρυψαν από αυτούς είτε δεν τα απέδωσαν στον αυτοκράτορα.

Η επόμενη ενέργεια του Ανδρόνικου Β΄ ήταν να στείλει δύο πρέσβεις στον εγγονό του, τον μητροπολίτη Φιλαδελφείας Θεόληπτο και τον *προκαθήμενο του κοιτώνος* Καλλικρηνίτη. Όταν όμως οι πρέσβεις του έφτασαν στην Αδριανούπολη, περικυκλώθηκαν από άνδρες με γυμνά σπαθιά και από φόβο ο Καλλικρηνίτης προσκύνησε τον Ανδρόνικο Γ΄ αλλά όχι και ο μητροπολίτης Θεόληπτος. Μέσω των πρέσβων ο Ανδρόνικος Γ΄ διαμήνυσε στον παππού του την επιθυμία του για διαπραγματεύσεις και για ομαλοποίηση των σχέσεών τους. Πράγματι, οι πρέσβεις ενημέρωσαν τον αυτοκράτορα για τις προθέσεις του εγγονού του και για τις στρατιωτικές του δυνάμεις, αλλά οι πληροφορίες τους προκάλεσαν ταραχή στο παλάτι λόγω και της αυξανόμενης επιρροής του νεαρού πρίγκιπα στην Κωνσταντινούπολη.

Στο στρατόπεδο όμως του των κινηματιών έπρεπε να αποφασίσουν την πορεία τους και για το λόγο αυτό συγκλήθηκαν αλληπάλληλα συμβούλια. Στο πρώτο συμβούλιο οι ευγενείς και οι στρατιωτικοί αρχηγοί υποστήριξαν ότι έπρεπε να αναλάβει τη διακυβέρνηση του κράτους ο νεαρός πρίγκιπας και αν δεν γινόταν αυτό αποδεκτό από τον παππού του, τότε να βιάζαν προς την Κωνσταντινούπολη. Μετά από τρεις ημέρες συνεκλήθη νέο συμβούλιο στο οποίο ο Συργιάννης και ο Συναδηνός επανέλαβαν την πρόθεση του στρατού να προχωρήσουν προς

την πρωτεύουσα και να καταλάβουν την εξουσία. Το ίδιο βράδυ ο Ανδρόνικος Γ΄ και ο Καντακουζηνός συμφώνησαν ότι έπρεπε να λάβουν υπόψη τους τις προθέσεις του στρατού, αλλά προτάθηκε να βαδίσουν προς τη Θεσσαλονίκη για να μην έλθουν σε ανοικτή ρήξη με τον αυτοκράτορα, γιατί αν βάδιζαν προς την Κωνσταντινούπολη, θα έθεταν σε κίνδυνο τη ζωή του.

Την άλλη ημέρα συνήλθε το τρίτο συμβούλιο στο οποίο ο Ανδρόνικος Γ΄ διατύπωσε την άποψη ότι επειδή είχαν προσχωρήσει στην παράταξή τους μόνον οι πόλεις ανάμεσα στην Αδριανούπολη και τη Χριστούπολη, έπρεπε να προσχωρήσουν και οι πόλεις μετά τη Χριστούπολη και μέχρι την Ακαρνανία και τις δαλματικές ακτές για να μπορέσουν να βαδίσουν με διπλάσια δύναμη και με εξασφαλισμένα τα νώτα τους προς την Κωνσταντινούπολη. Οι συνεργάτες του όμως ήταν αποφασισμένοι για την πορεία προς την πρωτεύουσα και επέμεναν. Τότε ο Καντακουζηνός επιχείρησε να τους πείσει ότι όχι μόνον δεν έπρεπε να θεωρούν δεδομένη την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης λόγω του μεγάλου πληθυσμού της, των οικονομικών και στρατιωτικών δυνατοτήτων της και της παρουσίας του νόμιμου αυτοκράτορα αλλά και ότι ήταν πολύ δύσκολη η κατάληψή της. Τόνισε ιδιαίτερα ότι πιθανή αποτυχία τους θα ενθάρρυνε τους υποστηρικτές του αυτοκράτορα, οι ίδιοι θα αναγκάζονταν να πολεμούν σε δύο μέτωπα, προς την Κωνσταντινούπολη και προς τις πόλεις στα μετόπισθέν τους, θα άρχιζαν λιποταξίες στο στρατόπεδό τους και θα χρειάζονταν όπλα και χρήματα. Υπενθύμισε επίσης ότι ο Σέρβος *κράλης* Μιλούτιν (1282-1321) και ο Βούλγαρος *τσάρος* Θεόδωρος Σβετοσλάβος (1300-1322) θα βοηθούσαν τον Ανδρόνικο Β΄ Παλαιολόγο, επειδή ήταν συγγενείς του. Από την άλλη πλευρά, η επέκταση της επιρροής του Ανδρόνικου Γ΄ και σε άλλες πόλεις και επαρχίες της Αυτοκρατορίας θα του πρόσφερε χρήματα, στρατό και την υποστήριξη των μετριοπαθών, ενώ θα απέτρεπαν τις εις

βάρος τους ενέργειες των γειτονικών κρατών ή θα συμμαχούσαν με αυτά. Από τη μία πλευρά, ο Ανδρόνικος Γ΄ και ο Καντακουζηνός επέλεξαν να προτείνουν να μην βαδίσουν προς την Κωνσταντινούπολη, αν και γνώριζαν ότι οι πόλεις της βόρειας Θράκης και των ακτών του Εύξεινου Πόντου ήταν ευνοϊκά διατεθειμένες προς τον νεαρό πρίγκιπα. Από την άλλη πλευρά, οι αξιωματούχοι του στρατού του, αν και δέχονταν ότι η προχώρηση και άλλων πόλεων θα ήταν εφικτή και ωφέλιμη, επέμεναν στην πρότασή τους να βαδίσουν προς την πρωτεύουσα. Μπροστά λοιπόν στην αποφασιστικότητά τους ο Ανδρόνικος Γ΄ συμφώνησε μαζί τους, αλλά πριν αναχωρήσει με χιλιάδες ιππείς, έστειλε στον Ανδρόνικο Β΄ κρυφά επιστολή γραμμένη από τον Καντακουζηνό, στην οποία τον διαβεβαίωνε ότι δεν είναι εχθρός του παρά μόνον προστάτευε τη ζωή του, τον πληροφορούσε ότι επιχειρήσει να πείσει τους συνεργάτες του να κατευθυνθούν προς άλλες πόλεις, αλλά δεν τους έπεισε και θα βάδιζαν προς την Κωνσταντινούπολη.

Στον εμφύλιο πόλεμο των δύο Ανδρόνικων επιχειρήσει να συμμετάσχει και ο Βούλγαρος τσάρος Θεόδωρος Σβετοσλάβος στέλνοντας στον Ανδρόνικο Γ΄ τον πρέσβη Μαρτίνο μαζί με 300 ιππείς, με την πρόφαση ότι ζητά συμμαχία για να τον βοηθήσει. Ο Μαρτίνος ουσιαστικά είχε αποστολή να εξακριβώσει τη δύναμη του στρατού του νεαρού πρίγκιπα και να τον συλλάβει, αλλά όταν είδε τις στρατιωτικές του δυνάμεις επέστρεψε στη Βουλγαρία. Την ημέρα πριν την Πεντηκοστή ο Ανδρόνικος Γ΄ στρατοπέδευσε στο Μέλανα ποταμό, όπου τον συνάντησε η μοναχή Ευγενία Παλαιολογίνα, μητέρα του Συργιάννη και ξαδέλφη του Ανδρόνικου Β΄, με μήνυμα από την Κωνσταντινούπολη (ο Γρηγοράς αναφέρει ότι η πρεσβεία συναντήθηκε με τον Συργιάννη στη Σηλυβρία και ότι μετά πήγε αυτός στον Ανδρόνικο Γ΄ στην Ορεστιάδα). Με το μήνυμα ο αυτοκράτορας αναγνώριζε την ενέργεια του εγγονού του να

τον προειδοποιήσει για την πορεία του και του ζητούσε να παραμείνει εκεί όπου βρισκόταν, γιατί αν ακουγόταν ότι προχωρούσε, θα τον έθετε σε κίνδυνο, ενώ υποσχόταν ότι αν διασφαλιζόταν η ζωή του, θα του παρέδιδε την πρωτεύουσα. Ο Ανδρόνικος Γ΄ πληροφόρησε για την πρεσβεία μόνον τον Καντακουζηνό και συγκάλεσε συμβούλιο όπου υποστήριξε ότι δεν έπρεπε να θέσει σε κίνδυνο τη ζωή και την εξουσία του παππού του, αφού ήταν πλέον ασφαλής και θα τον διαδεχόταν στο μέλλον, αλλά και ότι θα ήταν άσκοπο να βαδίσουν προς την Κωνσταντινούπολη, αφού είχαν πετύχει τους στόχους τους. Την πρότασή του για την αποδοχή της ειρήνης υποστήριξαν ο Καντακουζηνός, ο Συργιάννης και ο Συναδηνός και στη συνέχεια οι υπόλοιποι οπαδοί του.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ έστειλε λοιπόν την Ευγενία Παλαιολογίνα στην Κωνσταντινούπολη διαμηνύοντας στον παππού του ότι του είναι πιστός και ότι επιθυμεί να τον διαδεχτεί. Παράλληλα, ζήτησε να του παραχωρηθεί η διοίκηση της περιοχής από τη Σηλυβρία μέχρι και τη Χριστούπολη, επειδή κράτησε ευνοϊκή στάση προς τον παππού του και επειδή έπρεπε να αποκτήσει εξουσία για να δεχτούν την ειρήνη και οι συνεργάτες του. Επίσης, πρότεινε να διοικεί ο αυτοκράτορας την περιοχή από την Κωνσταντινούπολη μέχρι τη Σηλυβρία και από τη Χριστούπολη μέχρι τις πόλεις της Αδριατικής και όλα τα νησιά της Αυτοκρατορίας. Η συμφωνία προέβλεπε ότι ο αυτοκράτορας θα ασκούσε την εξωτερική πολιτική και ο νεαρός πρίγκιπας θα δεχόταν τους ξένους πρέσβεις. Ο Ανδρόνικος Γ΄ λοιπόν απέστειλε στον παππού του αυτές τις προτάσεις καθώς και δύο έγγραφα στα οποία αναφέρονταν ποιες πόλεις θα διοικούσε ο αυτοκράτορας και ποιες ο ίδιος, ενώ ο Καντακουζηνός έστειλε και τον Απόκαυκο. Ο Ανδρόνικος Β΄ αποδέχτηκε με ευχαρίστηση τους όρους της ειρήνης και αποκατέστησε τον εγγονό του απονέμοντάς του πάλι τον τίτλο του βασιλέως. Έστειλε μάλιστα μέσω της Ευγενίας Παλαιολογίνας, την οποία συνόδευαν ο

πρωτοασηκρήτης Βάρδας και ο προκαθήμενος του κοιτώνος Καλλικερνήτης, μήνυμα στον Ανδρόνικο Γ΄, με το οποίο του εξέφραζε την ικανοποίησή του για τη στάση του, αλλά ταυτόχρονα παραπονιόταν για το γεγονός ότι δεν στάλθηκε ένας ευγενής ή συγγενής τους αλλά ο άσημος Απόκαυκος, ο οποίος είχε υπεξαιρέσει τα έσοδα από τη διακίνηση των ποσοτήτων αλατιού του δημοσίου. Τότε ο Ανδρόνικος Γ΄ τον πληροφόρησε ότι ο Καντακουζηνός έστειλε τον Απόκαυκο και ότι αποδέχεται τους όρκους της ειρήνης. Έτσι, με τη συμφωνία του Ρηγίου στις 6 Ιουνίου 1321 έκλεισε η πρώτη φάση του εμφυλίου πολέμου των δύο Ανδρόνικων.

Μετά την Πεντηκοστή ο Ανδρόνικος Γ΄ επέστρεψε στην Αδριανούπολη και κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού επισκέφτηκε τις πόλεις που διοικούσε και απένειμε στους συνεργάτες του δώρα, τιμές και την επιτροπεία επαρχιών και πόλεων. Στις αρχές όμως του Αυγούστου του 1321 φίλοι του από την Κωνσταντινούπολη τον προειδοποίησαν ότι ο Συργιάννης ήλθε σε διαπραγματεύσεις με τον αυτοκράτορα, καθώς έβλεπε την επιρροή του Καντακουζηνού στη λήψη των αποφάσεών του. Ο Ανδρόνικος Γ΄ και ο Καντακουζηνός αποφάσισαν να μην δημοσιοποιήσουν την πληροφορία αυτή και όταν επιβεβαιώθηκε η εγκυρότητά της, ο Ανδρόνικος Γ΄ αποκάλυψε στον Συργιάννη ότι γνώριζε τις επαφές για την προσχώρησή του στο στρατόπεδο του αυτοκράτορα. Του ανακοίνωσε μάλιστα τη λύπη του αν αποστατούσε και του υπενθύμισε τις τιμές και τα δώρα που του είχε προσφέρει, αλλά και τα λόγια του με τα οποία τον προέτρεπε να συνεχίσει, όταν συζητούσαν την πορεία του κινήματός τους. Από την πλευρά του ο Συργιάννης υποστήριξε ότι η πληροφορία ήταν συκοφαντική, αλλά δεν απέδειξε το αβάσιμο της εις βάρος του κατηγορίας. Μετά όμως από συνεχείς προειδοποιήσεις ότι ο Συργιάννης συνωμοτεί με τον αυτοκράτορα για να του κηρύξουν πόλεμο, ο Ανδρόνικος Γ΄ αποκάλυψε στον Συργιάννη στις 5 Οκτωβρίου 1321 και αυτές τις προειδοποιήσεις και τον διαβεβαίωσε ότι δεν θα

τον απειλήσει. Εκείνος και πάλι δεν αποδέχτηκε τις κατηγορίες, αναχώρησε για τις πόλεις όπου ήταν *επίτροπος* και αφού προετοίμασε τον Άπρο και τη Γαρέλλα για να αντέξουν πιθανή πολιορκία, αποστάτησε προς τον Ανδρόνικο Β΄ το Νοέμβριο του 1321.

Η μετάβαση του Συργιάννη στην Κωνσταντινούπολη σήμανε την έναρξη της δεύτερης φάσης του εμφυλίου πολέμου. Τότε πλέον ο Ανδρόνικος Γ΄ συγκέντρωσε το στρατό του και υποστήριξε ότι ο παππούς του αθέτησε τους όρκους της ειρήνης. Αφού έλαβε την προφορική υποστήριξη των στρατιωτών του, συμφώνησε με τον Καντακουζηνό και τον Συναδινό για την ανάληψη δράσης. Την επόμενη ημέρα ο Συναδινός πήγε στην Αδριανούπολη για το γάμο της κόρης του Άννας με τον Μανουήλ Ασάνη, αδελφό της συζύγου του Καντακουζηνού, ενώ ο Ανδρόνικος Γ΄ άρχισε τις πολεμικές ετοιμασίες. Εγκατέστησε μάλιστα στην Αδριανούπολη τη σύζυγό του και τη Θεοδώρα Παλαιολογίνα, τη θεία του και μητέρα του Καντακουζηνού, στην οποία διέταξε να υπακούουν οι διοικητές και οι άρχοντες των πόλεων του. Μετά από προετοιμασία οκτώ ημερών αναχώρησε για το Τζουρούλόν, όπου και στρατοπέδευσε μερικές ημέρες του Δεκεμβρίου του 1321 για να συναντήσει και το υπόλοιπο τμήμα του στρατού του, αλλά και επειδή μετά την αποστασία της Ηράκλειας προς τον αυτοκράτορα, ο Συργιάννης παρέμενε στην πόλη επικεφαλής κυβερνητικού στρατεύματος.

Αν και αρχικά αποφάσισαν να επιτεθούν στην Ηράκλεια, οι ευγενείς και οι αξιωματούχοι του στρατού του Ανδρόνικου Γ΄ πρότειναν να στείλουν πρεσβεία στον αυτοκράτορα ζητώντας ειρήνη. Στις επιστολές που έστειλαν με τον στρατιώτη Καλοχαιρέτη στον Ανδρόνικο Β΄ οι συνεργάτες του Ανδρόνικου Γ΄ ανέφεραν ότι θεωρούσαν την κατάλυση των όρκων και της ειρήνης αρχή συμφορών και του υπενθύμιζαν ότι ο πρίγκιπας είχε προτείνει την ειρήνη, αν και βρισκόταν σε πλεονεκτικότερη θέση. Επίσης,

καλούσαν τον αυτοκράτορα να σταματήσει τον πόλεμο και τον προειδοποιούσαν ότι θα τον πολεμήσουν, αν επιλέξει τη σύγκρουση, δηλώνοντάς του ότι δεν θα αποστατήσουν προς αυτόν. Όταν λοιπόν ο Καλοχαιρέτης επέδωσε τις επιστολές αυτές στον αυτοκράτορα, προσπάθησε να τον πείσει να δεχτεί την πρόταση ειρήνης, αλλά εκείνος του είπε ότι θα απαντήσει μόνον αν έχουν πιο συνετές απόψεις.

Στη συνέχεια, ο Ανδρόνικος Β΄ έστειλε τον γιο του *δεσπότη* Κωνσταντίνο με πλοία στη Θεσσαλονίκη για να γίνει *επίτροπος* της περιοχής και να στείλει τη χήρα του Μιχαήλ Θ΄ και μητέρα του Ανδρόνικου Γ΄, Μαρία Ξένη, παρά τη θέλησή της, στην Κωνσταντινούπολη. Ο Ανδρόνικος Γ΄ όμως προχώρησε από το Τζουρουλόν στην Ηράκλεια και πολιόρκησε τον Συργιάννη επί μία ημέρα. Από εκεί βάδισε προς την Κωνσταντινούπολη και κοντά στο Ρήγιον συνάντησε τον Καλοχαιρέτη που επέστρεφε άπρακτος. Τότε ο Ανδρόνικος Γ΄ αποφάσισε να στείλει τη δική του πρόταση ειρήνης στον Ανδρόνικο Β΄ με τον *μέγα κοντόσταυλο* Ιωάννη Παλαιολόγο και με τον Ιωάννη Απλησφάρη προστάζοντάς τους να επιστρέψουν μέσα σε οκτώ ημέρες. Όταν πέρασαν δώδεκα ημέρες από την αναχώρηση των δύο πρέσβων, ο Ανδρόνικος Γ΄ έφυγε από το Ρήγιον και έφτασε σε απόσταση ασφαλείας από τα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Έπειτα έστειλε μέλη της ακολουθίας του να ρωτήσουν γιατί δεν επέστρεψαν οι πρέσβεις του, αλλά οι υποστηρικτές των τειχών τους έτρεψαν σε φυγή με βέλη. Τελικά ο στρατός του Ανδρόνικου Γ΄ παρέμεινε τρεις ημέρες κοντά στο Κοσμίδιον, αλλά λόγω του χειμώνα επέστρεψε στο Διδυμότειχο, όπου και διαλύθηκε. Ενώ ο Ανδρόνικος Γ΄ ήταν άρρωστος στο Διδυμότειχο επί 40 ημέρες, προς τον Ανδρόνικο Β΄ αυτομόλησε ο αδελφός του Βούλγαρου *τσάρου* Βοητίλας.

Ο αυτοκράτορας έστειλε άπρακτους τους πρέσβεις με τις προτάσεις ειρήνης και επέλεξε τον πόλεμο μετά την άφιξη του Συργιάννη στην Κωνσταντινούπολη, επειδή ο

μέγας στρατοπεδάρχης Ανδρόνικος Παλαιολόγος πέτυχε να προσχωρήσουν στην παράταξή του οι πόλεις και τα φρούρια των επαρχιών Στενημάχου και Τζεπαίνης στη Ροδόπη. Την περίοδο όμως που ο Ανδρόνικος Γ΄ παρέμενε στο Διδυμότειχο, ο Συργιάννης εκστράτευσε κατά των πόλεων του πρώην συνεργάτη του και εγκατέστησε φρουρά πεζικού και ιππικού στον Άπρο και τη Γαρέλλα για να μην αποστατήσουν και για να αντέξουν τις εφόδους από το Διδυμότειχο. Μετά την προσχώρηση της Ραιδεστού, προχώρησε προς τη Βιζύη και έφτασε στο Σεργέντζιον που προσχώρησε στην παράταξη του αυτοκράτορα. Στη συνέχεια, επέστρεψε στην πρωτεύουσα, όπου παρέμεινε μερικές ημέρες, και αφού κατευθύνθηκε προς τη Σηλυβρία χωρίς όμως να καταφέρει την προσχώρησή της, κατέλαβε το φρούριο Σάκκοι και επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη.

Στις αρχές Μαρτίου του 1322 ο Ανδρόνικος Γ΄ έστειλε επιστολές στις επαρχίες που διοικούσε για να συγκεντρωθεί στράτευμα στο Διδυμότειχο μέχρι τις 15 Μαρτίου. Επειδή όμως δεν υπήρχαν χρήματα για την πληρωμή μισθοφόρων, λόγω της μη συλλογής των φόρων αλλά και της λεηλασίας των κυβερνητικών στρατευμάτων, ο Καντακουζηνός προσφέρθηκε να τον βοηθήσει οικονομικά, με τη σύμφωνη γνώμη και της μητέρας του Θεοδώρας Παλαιολογίνας. Ο Ανδρόνικος Γ΄ αφού τους ευχαρίστησε, σκεφτόταν αν έπρεπε να βαδίσει κατά του Άπρου και της Γαρέλλας ή να στραφεί προς τις μακρινές πόλεις που είχαν αποστατήσει. Αποφάσισε να αρχίσει τις επιχειρήσεις του με την κατάληψη του Άπρου, πλήρωσε τους μισθοφόρους και στρατοπέδευσε έξω από την πόλη. Οι κάτοικοί της δεν παραδόθηκαν, επειδή τα τείχη της ήταν ισχυρά αλλά και εξαιτίας του μεγάλου αριθμού των υπερασπιστών της, καθώς εκτός από τη φρουρά της υπήρχαν και στρατιώτες από την Κωνσταντινούπολη. Το κάστρο όμως του Άπρου καταλήφθηκε και αφού πέρασαν έξι ημέρες, την έβδομη ημέρα βάδισαν κατά της Γαρέλλας, οι κάτοικοι της οποίας,

είτε επειδή ήταν ευνοϊκά διατεθειμένοι προς τον Ανδρόνικο Γ΄ είτε επειδή γνώριζαν την κατάληψη του Άπρου, προσχώρησαν σε αυτόν, ενώ ακολούθησαν η Ραιδεστός και το Σεργέντζιον. Στη συνέχεια, ο Ανδρόνικος Γ΄ προχώρησε προς τη Σηλυβρία για να καταλάβει τους Σάκκους, αλλά οι υπερασπιστές του φρουρίου δεν παραδόθηκαν. Επειδή προκλήθηκε όμως μεγάλη πυρκαγιά στο φρούριο, πήγε στη Σηλυβρία και στη Χαριούπολη, όπου κράτησε 1.000 στρατιώτες, ενώ διέταξε τους υπόλοιπους να αποχωρήσουν.

Οι εξελίξεις όμως εννόησαν τον Ανδρόνικο Γ΄ και στη Ροδόπη, τις επαρχίες της οποίας είχε προσαρτήσει στην παράταξη του αυτοκράτορα ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος. Μάλιστα βασάνισε και φυλάκισε τον νομάδα δακικής καταγωγής Συρμπάνο, επειδή δεν αποστάτησε. Μετά την απόδρασή του ο Συρμπάνος πέτυχε να προσχωρήσουν οι περιοχές αυτές στον Ανδρόνικο Γ΄ και επειδή οι κάτοικοι των πόλεων φοβήθηκαν τους υποστηρικτές του Συρμπάνου και τους στρατιώτες που έστειλε ο Ανδρόνικος Γ΄, συνέλαβαν τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο. Ο νεαρός πρίγκιπας έδωσε αμνηστία στους αποστάτες και τίμησε με δώρα όσους του έμειναν πιστοί. Ο *δομέστικος* Ταρχανειώτης έφυγε προς τον αυτοκράτορα μεταφέροντας δέσμιο τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο, αλλά ο Συρμπάνος ζήτησε από τον Ανδρόνικο Γ΄ να συγχωρέσει τον *μέγα στρατοπεδάρχη*, πρόταση που έγινε αποδεκτή.

Την ίδια ημέρα πληροφορήθηκε ο Ανδρόνικος Γ΄ ότι στη Θεσσαλονίκη υπερίσχυσαν οι υποστηρικτές του και ότι ο *δεσπότης* Κωνσταντίνος, ο οποίος διέφυγε στο μοναστήρι του Χορτιάτη, βρισκόταν στα χέρια τους. Στις αρχές της άνοιξης του 1322 ο αυτοκράτορας έστειλε κρυφά επιστολές στον Κωνσταντίνο για να του στείλει τα 25 άτομα που έπεισαν το λαό της πόλης να εξεγερθεί, αλλά με αυτή την ενέργεια επέσπευσε την εξέγερση. Ο Κωνσταντίνος αφού περιεβλήθη το μοναχικό σχήμα στη Θεσσαλονίκη, οδηγήθηκε στο Διδυμότειχο.

Την περίοδο αυτή αποστάτησε προς τον Ανδρόνικο Γ΄ και η Λήμνος, ενώ παράλληλα φίλοι του από τη Σηλυβρία τον ειδοποίησαν ότι έρχονταν Τούρκοι σύμμαχοι του παππού του. Πράγματι, οι κυβερνητικοί στρατιώτες μαζί με τους Τούρκους συμμάχους τους συναντήθηκαν με τους στρατιώτες του Ανδρόνικου Γ΄ ανάμεσα στο Τζουρουλόν και τη Σηλυβρία. Όταν όμως οι υποστηρικτές του αυτοκράτορα αντίκρισαν το στρατό του Ανδρόνικου Γ΄ τράπηκαν σε φυγή, χωριστά οι Τούρκοι από τους Βυζαντινούς. Ο Ανδρόνικος Γ΄ τότε χώρισε το στρατό του σε δύο τμήματα και διέταξε να τους κυνηγήσουν και στη συνέχεια στρατοπέδευσε κοντά στη Σηλυβρία. Οι Βυζαντινοί και οι Τούρκοι στρατιώτες του αυτοκράτορα επέστρεψαν στην Κωνσταντινούπολη και του ανήγγειλαν την ήττα τους. Οι Τούρκοι μάλιστα αποφάσισαν να φύγουν, αν και επιχειρήθηκε να μεταπειστούν.

Υπό την πίεση της ήττας του στρατού του και της αποστασίας της Λήμνου και πολλών ευρωπαϊκών πόλεων ο Ανδρόνικος Β΄ έστειλε στον εγγονό του τον *πρώτο* του Αγίου Όρους Ισαάκ, ισχυριζόμενος ότι άρχισε τον πόλεμο επειδή τον έπεισαν συκοφάντες και ζήτησε ειρήνη. Ο Ανδρόνικος Γ΄ και ο Καντακουζηνός αποφάσισαν να συνάψουν ειρήνη και να αφήσουν στον αυτοκράτορα τη διοίκηση του στρατού και όλων των πόλεων και να είναι υπήκοοί του. Την επόμενη ημέρα ο Ανδρόνικος Γ΄ συγκάλεσε συμβούλιο των διοικητών του στρατού του και υποστήριξε ότι ο εμφύλιος πόλεμος προκάλεσε συμφορές και πρότεινε την αποδοχή της ειρήνης, αφού και η παράταξή του ζητούσε από την αρχή την ειρήνη, πρόταση με την οποία συμφώνησαν ο Καντακουζηνός και ο Συναδηνός. Ο Ανδρόνικος Γ΄ μάλιστα πρότεινε να παραχωρηθούν τα έσοδα και οι πόλεις του στον αυτοκράτορα για να μην υπάρχει υπόνοια ότι θα κινηθεί εναντίον του. Τελικά πέρασαν επτά ημέρες για να καταφέρουν να πείσουν και τους υπόλοιπους αξιωματούχους και το στρατό ο Ανδρόνικος Γ΄, ο Καντακουζηνός και ο Συναδηνός.

Μετά την ομόφωνη αποδοχή της πρότασής του ο Ανδρόνικος Γ΄ έστειλε μήνυμα στον παππού του με τον *πρώτο* του Αγίου Όρους Ισαάκ ότι του παραδίδει τα έσοδα και τη διοίκηση των πόλεών του για να μην ξεσπάσει νέος εμφύλιος πόλεμος. Του πρότεινε επίσης να αφήσει να διατηρήσουν οι στρατιώτες του όσα κτήματα τους παραχώρησε και τον ενημέρωσε ότι ο θεός του Κωνσταντίνος θα παραμείνει προσωρινά φυλακισμένος. Όταν ο Ανδρόνικος Β΄ άκουσε τις προτάσεις του εγγονού του εξεπλάγη, επειδή περίμενε ότι θα ζητούσε αυξημένες εξουσίες. Παράλληλα, έδωσε εντολή και ετοιμάστηκαν δύο τριήρεις για να σταλεί η Μαρία Ξένη στον γιο της και να επικυρωθεί η ειρήνη και έτσι ο Ανδρόνικος Γ΄ συνάντησε στους Επιβάτες τη μητέρα του και θρήνησαν τον Μιχαήλ Θ΄. Οι όροι της ειρήνης προέβλεπαν τη διατήρηση της εξουσίας του Ανδρόνικου Β΄, τη διοίκηση από τον Ανδρόνικο Γ΄ των μισθοφόρων του και τη χορήγηση στην οικογένεια του Ανδρόνικου Γ΄ 36.000 χρυσών *υπέργυρων* από το βασιλικό ταμείο. Μετά τη συμφωνία ο Ανδρόνικος Γ΄ προχώρησε προς την πρωτεύουσα και συναντώντας τον παππού του στους Επιβάτες στις 17 Ιουλίου 1322, τον προσκύνησε, τον φίλησε και τον συνόδεψε μέχρι τη *Μέση Οδό*. Την επόμενη ημέρα πήγε στο ναό της Οδηγήτριας για να ευχαριστήσει τον Χριστό και την Παναγία για τη σύναψη της ειρήνης και μετά συνάντησε τον αυτοκράτορα στο παλάτι. Αφού παρέμεινε 15 ημέρες στην πρωτεύουσα, ο Ανδρόνικος Γ΄ επέστρεψε τον Αύγουστο του 1322 στο Διδυμότειχο, ενώ ο Ανδρόνικος Β΄ ανέλαβε τη διοίκηση των πόλεων διορίζοντας έμπιστους του *επιτρόπους*, φοροεισπράκτορες και *απογραφείς*.

Τα σπουδαιότερα γεγονότα ανάμεσα στη δεύτερη και την τρίτη φάση του εμφυλίου πολέμου ήταν η στέψη του Ανδρόνικου Γ΄ –συναυτοκράτορας στην Αγία Σοφία από τον πατριάρχη Ησαΐα στις 2 Φεβρουαρίου του 1325–, ο γάμος του με την Άννα της Σαβοΐας τον Οκτώβριο του 1326 και η συμμαχία του με τον Μιχαήλ Σισμάν το Μάιο του 1327.

Ο μέγας λογοθέτης Θεόδωρος Μετοχίτης και ο πρωτοβεστιάριος Ανδρόνικος Παλαιολόγος ήταν οι αίτιοι της έναρξης της τρίτης φάσης του εμφυλίου πολέμου. Ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος βρισκόταν σε σύγκρουση με τον Θεόδωρο Μετοχίτη και ο αυτοκράτορας ζήτησε από τον εγγονό του να φυλακίσει τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο, αλλά εκείνος τον έπεισε να μην ενεργήσει κατά του πρωτοβεστιάριου. Τελικά οι δύο αξιωματούχοι αφού συμφιλιώθηκαν προέτρεψαν τον αυτοκράτορα να αρχίσουν τον πόλεμο κατά του Ανδρόνικου Γ΄. Τότε ο αυτοκράτορας διόρισε τον Ανδρόνικο Παλαιολόγο διοικητή Βελεγράδων και του διέταξε να περιμένει μήνυμά του για να επιτεθεί. Ήδη το φθινόπωρο του 1327 φίλοι του Ανδρόνικου Γ΄ τον προειδοποίησαν ότι ετοιμάζεται επίθεση εναντίον του, αλλά εκείνος συμφώνησε με τους συνεργάτες του να περιμένουν.

Μετά από λίγες ημέρες όμως, στις αρχές του Οκτωβρίου του 1327, ο Ανδρόνικος Γ΄ και οι συνεργάτες του μαζί με αρκετούς οπαδούς αναχώρησαν από το Διδυμότειχο με προορισμό τη Σηλυβρία. Πληροφορούμενος την εξέλιξη αυτή ο αυτοκράτορας του έστειλε τον επίσκοπο Μογλαίνων Νήφωνα και τον δικαιοφύλακα Γρηγόριο Κλειδά διατάζοντάς τον να μην έλθει στην Κωνσταντινούπολη, γιατί δεν θα τον άφηνε να εισέλθει, επειδή παραβίασε τη συμφωνία ειρήνης. Ο Ανδρόνικος Γ΄ του διαμήνυσε ότι ούτε πριν αλλά ούτε και τότε προέβη σε εχθρική ενέργεια και πρότεινε να απολογηθεί σε δίκη και αν βρεθεί ένοχος, να τιμωρηθεί. Και ενώ οι πρέσβεις θεώρησαν ότι δεν θα ξεσπάσει νέος εμφύλιος πόλεμος, επειδή ο Ανδρόνικος Γ΄ υποστήριξε ότι δεν κατέλυσε τους όρκους της ειρήνης, ο αυτοκράτορας συνέχισε να είναι οργισμένος και διέταξε τον πατριάρχη Ησαΐα να μην μνημονεύει το όνομα του εγγονού του στις λειτουργίες. Όταν ο πατριάρχης ρώτησε το λόγο και αν πήρε αυτή την απόφαση επειδή ο Ανδρόνικος Γ΄ δεν ακολουθεί το Δόγμα της Εκκλησίας, ο αυτοκράτορας του απάντησε ότι ο εγγονός του αθέτησε τους όρκους της

ειρήνης, ότι είναι αυθάδης και απειθής και ότι αυτή η απόφαση είχε παιδαγωγικό χαρακτήρα. Ο πατριάρχης επιχείρησε ανεπιτυχώς να μεταπείσει τον αυτοκράτορα, με συνέπεια στους ναούς του παλατιού να μην μνημονεύεται το όνομα του Ανδρόνικου Γ', παρά το γεγονός ότι τα ονόματα και των δύο συναυτοκρατόρων μνημονεύονταν στους υπόλοιπους ναούς της πρωτεύουσας και στην Αγία Σοφία. Παράλληλα, ο Ανδρόνικος Β' συμάχησε με τον Σέρβο *κράλη* Στέφανο Γ' Ντετσάνσκι (1321-1331).

Ο Ανδρόνικος Γ' διακήρυξε ατέλεια και ελευθερία φόρων στο λαό των πόλεων και έσοδα στους στρατιώτες από μισθούς. Παραμένοντας στο χωριό Εννιακόσια, κοντά στο Ρήγιον, από τις αρχές του Οκτωβρίου μέχρι και το Δεκέμβριο του 1327 υπενθύμισε με πρέσβεις τη βοήθειά του στους κατοίκους της Προύσας, όταν οι Οθωμανοί πολιορκούσαν την πόλη, για να αποδείξει στον αυτοκράτορα ότι ενδιαφερόταν για την ασφάλεια ολόκληρης της Αυτοκρατορίας και ότι έπρεπε να πολεμούν τους εχθρούς της και όχι μεταξύ τους. Του πρότεινε μάλιστα ειρήνη και να δικαστεί ενώπιόν του ή ερήμην αλλά έστειλε επιστολή και στον πατριάρχη ζητώντας από αυτόν να βοηθήσει στη σύναψη ειρήνης ή να πείσει τον αυτοκράτορα να δεχτεί την απολογία του. Όταν ο πατριάρχης και οι αρχιερείς διάβασαν την επιστολή του, έκριναν δίκαιη την πρότασή του για δίκη και επέδωσαν την επιστολή στον αυτοκράτορα λέγοντάς του ότι συμφωνούν με το περιεχόμενό της και του πρότειναν ή να δεχτεί τον εγγονό του στην Κωνσταντινούπολη ή να πάει ο πατριάρχης να τον συναντήσει. Ο αυτοκράτορας αν και δεν δέχτηκε τις προτάσεις τους, έστειλε στον εγγονό του από έξι αρχιερείς, συγκλητικούς, ηγέτες της Εκκλησίας και αρχιμανδρίτες, μαζί με τους προηγούμενους πρέσβεις, τον επίσκοπο Μογλαίνων Νήφωνα και τον *δικαιοφύλακα* Γρηγόριο Κλειδά, αλλά επίσης και τον αρχιεπίσκοπο Βουλγαρίας Γρηγόριο και τον Θεόδωρο Ξανθόπουλο, για να εξετάσουν τις μεταξύ τους διαφορές.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ δέχτηκε την πρεσβεία αυτή και συγκάλεσε συμβούλιο στο οποίο συμμετείχαν οι πρέσβεις και οι συνεργάτες του. Ο αρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας ανέφερε ότι ήλθαν για να ακούσουν την απολογία του και ο Ανδρόνικος Γ΄ υποστήριξε ότι συκοφαντείται άδικα, επειδή έδειχνε τον πρέποντα σεβασμό και ότι ήταν έτοιμος να απολογηθεί, αφού βέβαια πρώτα ακούσει τις κατηγορίες. Αφού ο *δικαιοφύλαξ* Γρηγόριος Κλειδάς και ο επίσκοπος Νήφων παρουσίασαν τις κατηγορίες –πεξείαυση των χρημάτων όλων των φόρων, αλλαγή των εφόρων και των διοικητών των πόλεων που διόρισε ο αυτοκράτορας με δικούς του ανθρώπους και άπρεπη συμπεριφορά του προς τη θεία του Σιμωνίδα–, ο Ανδρόνικος Γ΄ απολογήθηκε και οι δικαστές δεν πείστηκαν για την ενοχή του. Επειδή μάλιστα κατάλαβαν ότι δεν υπήρχαν αποδείξεις, ανέφεραν ότι χωρίς να το επιτρέψει ή να το γνωρίζει ο αυτοκράτορας απέσπασε 4.000 χρυσά *υπέρπυρα* από τους φοροεισπράκτορες. Ο Ανδρόνικος Γ΄ παρότι δεν αρνήθηκε αυτή την πράξη, υποστήριξε ότι δεν κατέλυσε τους όρκους. Οι δικαστές απάντησαν ότι ήταν οξύμωρο να υποστηρίζει ότι δεν παρέβη τους όρκους αν και απέσπασε χρήματα χωρίς τη θέληση του αυτοκράτορα, γιατί ή δεν συμφωνήθηκε να διαχειρίζεται όλα τα έσοδα ο αυτοκράτορας, οπότε δεν είναι επίορκος, ή υπήρχε συμφωνία και την καταπάτησε. Ο Ανδρόνικος Γ΄, αφού υποστήριξε ότι αποδείχτηκε συνετός για τη σύναψη της ειρήνης και ότι επιθύμησε αυτή τη δίκη, δήλωσε ότι οι όρκοι της ειρήνης δόθηκαν και από τους δύο και αν ο ένας τους παραβεί, δεν μπορεί να κατηγορεί τον άλλο.

Επικαλέστηκε μάλιστα τις επιστολές του παππού του προς τον *πρωτοβεστιάριο* Ανδρόνικο Παλαιολόγο από τις οποίες προέκυπτε ότι σχεδίαζαν να τον πολεμήσουν. Η πρώτη επιστολή (Ιούλιος 1327) ανέφερε ότι ο αυτοκράτορας έλαβε το μήνυμα του *πρωτοβεστιάρου* ότι έπεισε τον Σέρβο κράλη να εκστρατεύσει με το στρατό του για να τους βοηθήσει. Με τη δεύτερη επιστολή (Σεπτέμβριος 1327) ο

αυτοκράτορας παραπονιόταν ότι από τον Ιούλιο δεν είχε νέα του *πρωτοβεστιάριου* για την υπόθεση της πολεμικής ετοιμασίας. Με την τρίτη επιστολή (Οκτώβριος 1327) ο αυτοκράτορας πληροφορούσε τον *πρωτοβεστιάριο* ότι αυτός και οι συνεργάτες του θα έπαιρναν εντολές από τον Μιχαήλ Ασάνη και για να μην αργήσει να φτάσει το μήνυμα διά θαλάσσης, του μίηνε διά ξηράς ότι ήταν αρκετός για να αρχίσουν τον πόλεμο κατά του εγγονού του ο στρατός που είχαν συγκεντρώσει. Στη συνέχεια, ο Ανδρόνικος Γ΄ ανέφερε και δύο επιστολές του *μεγάλου λογαριαστή* Κωκαλά προς τον *πρωτοβεστιάριο*, από τις οποίες προέκυπτε το συμπέρασμα ότι συνωμοτούσαν εναντίον του. Επίσης, υποστήριξε ότι ο παππός του καταπάτησε τους όρκους της ειρήνης, αλλά και ότι δεν έπρεπε να τιμωρηθεί για την ενέργειά του να πάρει μέρος των οφειλομένων σε αυτόν χρημάτων, επειδή στους όρκους αναφερόταν ότι θα έπαιρνε χρήματα για την οικογένειά του και τους μισθοφόρους, αναφέροντας ότι του οφείλονταν 350.000 χρυσά *υπέρπυρα* αν και είχαν περάσει 4 χρόνια και 4 μήνες από τη συμφωνία. Στο τέλος όμως δήλωσε ότι επιθυμούσε την ειρήνη.

Μετά την απολογία του ο Ανδρόνικος Γ΄ στράφηκε κατά του Κωκαλά σχολιάζοντας τις πράξεις του και ζήτησε την ετυμηγορία των αρχιερέων, οι οποίοι απάντησαν ότι δεν μπορούσαν να τον καταδικάσουν. Εκείνος επανέλαβε ότι δεν επιθυμούσε τον πόλεμο και πρότεινε να του αποδοθεί το ήμισυ των οφειλομένων προς αυτόν χρημάτων, αλλά τελικά αρκέστηκε στο 1/4 του ποσού. Οι αρχιερείς θεωρώντας ότι η ειρήνη ήταν βέβαιη, αναχώρησαν για την πρωτεύουσα μεταφέροντας μήνυμά του στον αυτοκράτορα. Στο μήνυμα αυτό ο Ανδρόνικος Γ΄ ανέφερε ότι δεν επιθυμούσε τον πόλεμο και ότι επιχείρησε να κατοχυρώσει την ειρήνη, ζητούσε απάντηση μέσα σε οκτώ ημέρες και προκαλούσε τον παππού του να τον χτυπήσει με όλες του τις δυνάμεις, αν αποφάσιζε τον πόλεμο, επειδή ο στρατός του ήταν αξιόμαχος.

Μετά την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη ο Κωκαλάς ανέφερε στον αυτοκράτορα όσα ειπώθηκαν, την απολογία και το μήνυμα του εγγονού του και όταν ήλθαν να τον συναντήσουν και οι άλλοι πρέσβεις, δεν μπόρεσαν να του ανακοινώσουν τις προτάσεις του. Μετά από έξι ημέρες ο πατριάρχης μίλησε στον αυτοκράτορα ότι έπρεπε να ακούσει τους πρέσβεις και εκείνος απάντησε ότι θα τους δεχτεί. Επειδή όμως πέρασαν άλλες τόσες ημέρες χωρίς να γίνουν δεχτοί οι πρέσβεις, ο πατριάρχης έστειλε νέο μήνυμα για να κληθούν οι αρχιερείς, αλλά έλαβε τη σύσταση να ασχολείται με τα εκκλησιαστικά θέματα. Ο πατριάρχης τότε του διαμήνυσε με τον *χαρτοφύλακα* Γρηγόριο Κουτάλη και τον *άρχοντα των μοναστηριών* Κυβεριώτη ότι είχε το δικαίωμα έκφρασης άποψης, υπενθύμισε τη συμπεριφορά του Ανδρόνικου Γ΄ στη σύναψη της προηγούμενης ειρήνης και του πρότεινε να συνάψει νέα ειρήνη. Ο αυτοκράτορας όμως διέταξε να φυλακιστούν οι δύο πρέσβεις και ο μητροπολίτης Σερρών Μακάριος και έθεσε υπό περιορισμό τον πατριάρχη στη Μονή των Μαγγάνων. Μετά από δύο μέρες οι στασιαστές έφτασαν στα τείχη της πρωτεύουσας, αλλά οι φρουροί τη νύκτα έβαλαν με τόξα κατά των Ανδρόνικου Γ΄, Καντακουζηνού και Συναδηνού που βρίσκονταν σε ακάτιο και τους έτρεψαν σε φυγή.

Αφού πέρασαν 15 ημέρες από την αναχώρηση των πρέσβεων χωρίς να υπάρξει απάντηση στις προτάσεις του, ο Ανδρόνικος Γ΄ ζήτησε από τον Καντακουζηνό και τον Συναδηνό τη γνώμη τους για τις περαιτέρω ενέργειές τους. Ο Καντακουζηνός πρότεινε να μην παραμένουν άπρακτοι, αλλά να ενεργήσουν, επειδή η μη απάντηση ήταν απόδειξη ότι η επιλογή του αυτοκράτορα ήταν ο πόλεμος και έπρεπε να ετοιμάζονται για να αμυνθούν. Μαζί του συμφώνησαν ο Συναδηνός και ο Ανδρόνικος Γ΄, ο οποίος πρότεινε να ζητήσουν ειρήνη στην πρωτεύουσα. Αποφάσισαν λοιπόν να βαδίσουν από το Ρήγιο προς την Κωνσταντινούπολη με 1.300 στρατιώτες. Στην πορεία συνάντησαν έναν

απεσταλμένο με επιστολές φίλων του Ανδρόνικου Γ΄ από την πρωτεύουσα και πληροφορήθηκαν τη συμπεριφορά του αυτοκράτορα προς τον πατριάρχη και τους πρέσβεις. Πλησίασαν τα τείχη της πρωτεύουσας και ο Ανδρόνικος Γ΄ μαζί με τον Καντακουζηνό, τον Συναδηνό και 30 στρατιώτες προχώρησαν προς τη Γυρολίμνη πύλη, όπου συναντήθηκαν με τον *δομέστικο της βασιλικής τραπέζης* Φωκά Μαρούλη, ο οποίος προσκύνησε σιωπηλός τον Ανδρόνικο Γ΄ φοβούμενος όμως να τον προσαγορεύσει *βασιλέα* ή *δεσπότη*. Ο Ανδρόνικος Γ΄ μήνυσε στον παππού του ή να τον δεχτεί ή να έλθει ο ίδιος σε κάποιο πύργο ή να του στείλει πρέσβη τον μαρκήσιο Θεόδωρο Παλαιολόγο, τον γιο του Ανδρόνικου Β΄ και της Ειρήνης Παλαιολογίνας. Ο αυτοκράτορας δεν δέχτηκε τις προτάσεις και του μήνυσε να αναχωρήσει, ενώ εκείνος του απάντησε ότι αν και του ήταν πιστός, θα αναγκαζόταν να τον πολεμήσει.

Ο νεαρός συναυτοκράτορας αναχώρησε και φτάνοντας στη Σηλυβρία διόρισε διοικητή αφήνοντας όμως και τον Απόκαυκο για να τον πληροφορήσει αν υπήρχε ανάγκη βοήθειας. Στη συνέχεια έφτασε στο Διδυμότειχο, όπου σε λίγες ημέρες ήλθε ο Απόκαυκος, και έδωσε διαταγή να συγκεντρωθεί εκεί το στράτευμα. Ύστερα από λίγες ημέρες συγκεντρώθηκαν όλοι, πλην των Κουμάνων που ήταν περίπου 2.000 και τους εγκατέστησαν με διαταγή του αυτοκράτορα στη Λήμνο, τη Θάσο και τη Λέσβο ο Ανδρόνικος Τορνίκης και ο Μανουήλ Λάσκαρης.

Ο Ανδρόνικος Γ΄ διόρισε τον Συναδηνό *επίτροπο* της Θράκης και του έδωσε τμήμα του στρατεύματος, ενώ άφησε στο Διδυμότειχο τη σύζυγό του Άννα και τη Θεοδώρα Καντακουζηνή. Μαζί με τον Καντακουζηνό και το υπόλοιπο στράτευμα προχώρησε προς τη Μακεδονία για να πολεμήσει τους στρατηγούς του αυτοκράτορα που είχαν συγκεντρώσει σημαντική στρατιωτική δύναμη συμμαχώντας με τους Σέρβους. Στη Γρατιανούπολη συνάντησε τη μητέρα του Μαρία Ξένη, η οποία φοβήθηκε να γυρίσει στη

Θεσσαλονίκη, επειδή είχαν φυλακιστεί οι οπαδοί του γιου της. Αφού πέρασε λίγες ημέρες με τη μητέρα του, ο νεαρός συναυτοκράτορας τοποθέτησε στη σημαία του τους όρκους της ειρήνης και βάδισε κατά των κυβερνητικών δυνάμεων. Οι στρατηγοί του αυτοκράτορα, ο ανεπιός του Μιχαήλ Ασάνης, ο *έπαρχος* Μονομάχος, ο *πρωτοβεσιτάριος* Ανδρόνικος Παλαιολόγος, ο γιος του και *επίτροπος* Θεσσαλονίκης *δεσπότης* Δημήτριος Παλαιολόγος και ο Σέρβος Χρέλης με 12 τάγματα Σέρβων που είχαν στρατοπεδεύσει κοντά στη Δράμα και στους Φιλίππους, οπισθοχώρησαν προς τις Σέρρες, επειδή η πόλη ήταν καλά οχυρωμένη, αλλά και επειδή θεωρούσαν ότι δεν θα τολμούσε να τους επιτεθεί. Η απόφασή τους αυτή λήφθηκε μετά την προειδοποίηση του Ανδρόνικου Γ΄ ότι θα τους πολεμήσει και αφότου έμαθαν ότι ο στρατός του έφτασε στην Ξάνθη.

Φτάνοντας στη Χριστούπολη και πληροφορούμενος ότι πήγαν στις Σέρρες, τον Ιανουάριο του 1328 ο Ανδρόνικος Γ΄ στρατοπέδευσε στη Ζίχνη. Οι κάτοικοί της που είχαν αποστατήσει και προηγουμένως προς τον Ανδρόνικο Γ΄ με πρόταση του *μεγάλου παπία* Αλέξιου Τζαμπλάκωνα, προσχώρησαν και πάλι σε αυτόν. Μετά από παραμονή δύο ημερών στη Ζίχνη ο Ανδρόνικος Γ΄ αναχώρησε την τρίτη ημέρα για τις Σέρρες και στρατοπέδευσε κοντά στον ποταμό Λιβοβιστό. Την άλλη ημέρα παρέταξε το στρατό του, αλλά δεν βγήκαν από τα τείχη για να πολεμήσουν, επειδή σε συμβούλιο των αρχηγών του κυβερνητικού στρατού είχε αποφασιστεί να παραμείνουν στην πόλη εκτιμώντας ότι οι στασιαστές θα έφευγαν σύντομα. Ο Ανδρόνικος Γ΄ όμως τους μίλησε μέσω πρέσβη ή να τον δεχτούν στην πόλη ή να βγουν να πολεμήσουν, αλλά και να στείλουν μήνυμα στον αυτοκράτορα για τις εξελίξεις και αν δεν δεχτεί ειρήνη, θα τους πολεμήσει. Μετά από σύσκεψη εκείνοι απάντησαν ότι δεν μπορούσαν να πράξουν όσα τους μίλησε, ότι θα απαντήσουν αν τους χτυπήσει και ότι δεν θα στείλουν μήνυμα στον αυτοκράτορα. Ακούγοντας την απάντησή τους

ο Ανδρόνικος Γ΄ συγκάλεσε συμβούλιο στο οποίο ο Καντακουζηνός υποστήριξε ότι έπρεπε να αναχωρήσουν, επειδή δεν ήταν δυνατόν να καταλάβουν τις Σέρρες και ούτε έπρεπε να χρονοτριβούν λόγω του χειμώνα.

Ο νεαρός συναυτοκράτορας στρατοπέδευσε πάλι στη Ζίχνη, όπου ήρθε από τη Θεσσαλονίκη ο οπαδός του Φιλομάτης και του πρότεινε να προχωρήσει προς την πόλη για να του την παραδώσουν. Αφού άφησε τμήμα του στρατού του στη Ζίχνη, ο Ανδρόνικος Γ΄ μαζί με το υπόλοιπο στράτευμα κινήθηκε για να καταλάβει τη Δράμα, αλλά τη νύχτα άλλαξε πορεία και κατευθύνθηκε προς τη Θεσσαλονίκη. Αφού πέρασε τον Στρυμόνα, διέταξε τους στρατιώτες του να αναπαυθούν στο Μικρό Μαρμάριο και την τρίτη ημέρα έφτασε στο Χορτιάτη. Την προηγούμενη ημέρα όμως στη Θεσσαλονίκη υπήρχε η φήμη ότι οι στασιαστές κατέλαβαν τη Ζίχνη και πολιορκήσαν τις Σέρρες. Ο Ανδρόνικος Γ΄ έστειλε πρέσβεις στη Θεσσαλονίκη τον Αλέξιο Απόκαυκο και τον Αλέξιο Παλαιολόγο για να διαπραγματευτούν την προσχώρηση της πόλης, και τότε ο *επίτροπος* της πόλης, ο *μέγας στρατοπεδάρχης* Χούμνος, μαζί με τους στρατιώτες του βγήκαν από την πύλη των Ασωμάτων, ενώ ο μητροπολίτης Θεσσαλονίκης προχώρησε προς το Χορτιάτη.

Μετά τη συνάντησή του με τον μητροπολίτη ο Ανδρόνικος Γ΄ στράφηκε προς τη Θεσσαλονίκη, αλλά οι οπαδοί του αυτοκράτορα με αρχηγό τον Γεώργιο Λαζικό από τη Βέροια κατέφυγαν στην ακρόπολή της, επειδή είδαν το στρατό του Ανδρόνικου Γ΄, αλλά και επειδή και οι ντόπιοι οπαδοί του τους χτυπούσαν από τα τείχη. Η Θεσσαλονίκη τελικά προσχώρησε, αλλά ο Ανδρόνικος Γ΄ φοβήθηκε ότι οι κυβερνητικοί θα έστελναν βοήθεια από τις Σέρρες στην ακρόπολη της Θεσσαλονίκης και έδωσε διαταγή να την αποκλείσουν. Πράγματι, από τις Σέρρες στάλθηκαν 300 κυβερνητικοί στρατιώτες, αλλά ηττήθηκαν και τράπηκαν σε φυγή. Ο Ανδρόνικος Γ΄ εισήλθε στη Θεσσαλονίκη και

προσκύνησε τα λείψανα του Αγίου Δημητρίου για την προσάρτησή της, ενώ με το μύρο του Αγίου Δημητρίου θεραπεύτηκε ένα τραύμα του στο πόδι, από μάχη με Τούρκους, το οποίο δεν γιατρευόταν επί 14 μήνες. Την επόμενη ημέρα ο νεαρός συναυτοκράτορας και οι Θεσσαλονικείς προχώρησαν προς την ακρόπολη και αφού οι πολιορκημένοι δεν δέχτηκαν να παραδοθούν, άρχισε μάχη λίγων ωρών. Όταν οι κάτοικοι της ακρόπολης και όσοι Θεσσαλονικείς δεν ήταν πιστοί στον αυτοκράτορα ζήτησαν ανακωχή αναγκάζοντας τον Λαζικό και τους πιστούς στην κυβέρνηση να ζητήσουν αμνηστία και να παραδοθούν.

Μετά την παράδοση και της ακρόπολης της Θεσσαλονίκης, ο Ανδρόνικος Γ΄ συγκάλεσε συμβούλιο για να λάβουν αποφάσεις για τη συνέχιση του πολέμου. Και ενώ οι άλλοι συνεργάτες του υποστήριζαν την πορεία προς τη Βέροια, ο Καντακουζηνός πρότεινε να προχωρήσουν προς την Έδεσσα και την Καστοριά, υποστηρίζοντας ότι ο *δεσπότης* Δημήτριος Παλαιολόγος, ο *έπαρχος* Μονομάχος και ο Ραούλ Ισαάκιος άφησαν τις συζύγους και τα παιδιά τους στη μικρή αλλά τειχισμένη Έδεσσα. Επίσης, στην Καστοριά, πόλη και αυτή πολύ καλά οχυρωμένη, ήταν διοικητής ο γαμπρός του *πρωτοβεστιάριου* Ανδρόνικου Παλαιολόγου Άγγελος, τον οποίο ο Καντακουζηνός υποστήριξε ότι μπορούσε να τον πείσει να παραδώσει την πόλη, γεγονός που θα ανάγκαζε και τους κατοίκους της Βέροιας να παραδοθούν. Συμφώνησαν να προχωρήσουν προς την Έδεσσα και την Καστοριά, προς τις οποίες έστειλε επιστολές ο Καντακουζηνός.

Πράγματι, ο *επίτροπος* της Καστοριάς Άγγελος ήταν πρόθυμος να παραδώσει την πόλη, ενώ οι άρχοντες της Έδεσσας, οι τρεις αδελφοί Ραδίποροι και ο Λάσκαρης, έθεσαν υπό περιορισμό τις συζύγους του *δεσπότη* Δημητρίου, του *έπαρχου* Μονομάχου και του Ραούλ Ισαάκιου. Οι κυβερνητικοί στρατηγοί πληροφορούμενοι την ήττα των 300 στρατιωτών που είχαν στείλει και την

προσχώρηση της Θεσσαλονίκης, αναχώρησαν από τις Σέρρες για να συναντήσουν τις συζύγους και τα παιδιά τους. Οι Θεσσαλονικείς οπαδοί τους όμως πληροφορούμενοι την προσχώρηση της πόλης τους, αποστάτησαν προς τον Ανδρόνικο Γ', όπως και οι οπαδοί τους από τη Βέροια, λόγω των γεγονότων στην Έδεσσα, αλλά και οι Βούλγαροι που τους ακολουθούσαν. Τότε ο *πρωτοβεστιάριος* Ανδρόνικος Παλαιολόγος φοβήθηκε να έλθει στην Αχρίδα, όπου βρίσκονταν η σύζυγος και τα παιδιά του, και μαζί με τον *δεσπότη* Δημήτριο Παλαιολόγο και άλλους 150 στράφηκαν προς τον Σέρβο *κράλη* Στέφανο Γ' Ντετσάνσκι. Οι Σερραίοι συνέλαβαν τους οπαδούς του Δημήτριου Παλαιολόγου και κατέσχεσαν τις περιουσίες τους. Επίσης, οι Έδεσσαίοι προσκύνησαν τον Ανδρόνικο Γ' παραδίνοντάς του την πόλη τους, ενώ οι τρεις συζύγους των κυβερνητικών στρατηγών στάλθηκαν στη Θεσσαλονίκη και από εκεί στο Διδυμότειχο, στην αυτοκράτειρα Άννα.

Την επόμενη ημέρα ο Ανδρόνικος Γ' αναχώρησε από την Έδεσσα και φτάνοντας στην Καστοριά, ο *επίτροπος* Άγγελος του παρέδωσε την πόλη. Στην πορεία του προς την Καστοριά συνάντησε τον Βούλγαρο Βοητίλα, τον *μέγα δρουγγάριο* Βρυέννιο και τον *μέγα εταιρειάρχη* Εξώτροχο μαζί με 2.000 ιππείς και τους διέταξε να προχωρήσουν προς την Αχρίδα, όπου οι κάτοικοι τους δέχτηκαν προσχωρώντας. Παράλληλα, ο *πρωτοβεστιάριος* Ανδρόνικος Παλαιολόγος κατέφυγε με οπαδούς του προς τον Σέρβο *κράλη* και τον έπεισε να έλθει στη συνοριακή γραμμή Σερβίας-Βυζαντινής Αυτοκρατορίας για να εκστρατεύσει κατά του Ανδρόνικου Γ', ο οποίος ήλθε στην Αχρίδα και διέταξε τη σύζυγο του *πρωτοβεστιάριου* να πάρει τα χρήματά της και να πάει στο Διδυμότειχο μέσω Θεσσαλονίκης. Επειδή όμως εκείνη φοβήθηκε ότι θα της έπαιρναν τα χρήματά της, τα άφησε σε φίλους και μαζί με άλλες γυναίκες πήγε στη Θεσσαλονίκη. Έτσι, μετά από λίγο βρέθηκαν γυναικεία κοσμήματα αξίας 20.000 χρυσών *υπέρπυρων* και λίγες ημέρες αργότερα

κάποιος αποκάλυψε στον Καντακουζηνό πού βρίσκονταν πολλά από τα χρήματα του *πρωτοβεστιάριου*. Εκείνος τότε έστειλε ένα άτομο και μετέφερε τα χρήματα με δύο κιβώτια, μέσα στα οποία υπήρχαν ένα χάλκινο αγγείο με 12.000 χρυσά *υπέρπυρα*, ζώνες και ποτήρια από χρυσό, άσημος άργυρος και γυναικεία κοσμήματα συνολικής αξίας 40.000 χρυσών *υπέρπυρων*. Το ποσό μοιράστηκε στους στρατιώτες, ενώ τα έπιπλα και κάποια σκεύη μοιράστηκαν και τα υπόλοιπα παρέμειναν στο *βασιλικό ταμείο*. Τελικά ο Ανδρόνικος Γ΄ παρέμεινε οκτώ ημέρες στην Αχρίδα, από όπου έστειλε επιστολές στους κατοίκους των μακρινών επαρχιών για να τον προσκυνήσουν στη Θεσσαλονίκη.

Ο Σέρβος *κράλης* Στέφανος Γ΄ Ντετσάνσκι περίμενε τον Χρέλη από τις Σέρρες για να πολεμήσουν τον Ανδρόνικο Γ΄, αλλά συμφώνησαν να μην επιτεθούν, επειδή στο στράτευμα του Ανδρόνικου Γ΄ είχαν προσχωρήσει και οπαδοί του αυτοκράτορα από τη Μακεδονία. Μετά από οκτώ ημέρες παραμονής στην Αχρίδα ο Ανδρόνικος Γ΄ κατευθύνθηκε προς την Πελαγονία για να την προσαρτήσει, αλλά και επειδή πληροφορήθηκε τις κινήσεις του Σέρβου *κράλη* που πιεζόταν από τους Βυζαντινούς φυγάδες να συγκρουστεί μαζί του, παρά την αντίθετη άποψη των αρχόντων των Σέρβων. Ο Στέφανος Γ΄ Ντετσάνσκι πρότεινε στους Βυζαντινούς φυγάδες να στείλει πρεσβεία γι' αυτούς στον Ανδρόνικο Γ΄ ή να τους στείλει μέσω του *τσάρου* της Βουλγαρίας Μιχαήλ Σισμάν στην Κωνσταντινούπολη ή μέσω Βενετίας ή να παραμείνουν στα φρούρια Προύσακο, Πρίλαπο και Στρώμνιτσα μέχρι να λήξει ο εμφύλιος πόλεμος. Τότε εκείνοι αποφάσισαν να παραμείνουν και έτσι ο *πρωτοβεστιάριος* κατείχε τον Πρίλαπο, ο Μιχαήλ Ασάνης τον Προύσακο και οι υπόλοιποι τη Στρώμνιτσα, ενώ ο *επίτροπος* του Μελένικου Νικηφόρος Βασιλικός αποφάσισε να κρατήσει ουδέτερη στάση. Τελικά η Στρώμνιτσα και το Μελένικο δεν προσχώρησαν, ο Πρίλαπος προσχώρησε στον Ανδρόνικο Γ΄ και οι Σέρβοι κατέλαβαν τον Προύσακο.

Μετά την προσχώρηση της Μακεδονίας ο βασικός στόχος των κινηματιών ήταν η Κωνσταντινούπολη. Ο Ανδρόνικος Γ΄ επιστρέφοντας στη Θεσσαλονίκη πληροφορήθηκε από μήνυμα του Συναδηνού ότι σε μάχη κοντά στο Μέλανα ποταμό οι οπαδοί του έτρεψαν σε φυγή τον κυβερνητικό στρατό και συνέλαβαν τον στρατηγό Κωνσταντίνο Ασάνη. Τότε λοιπόν έστειλε ευχαριστήριες επιστολές στον Συναδηνό και έδωσε τιμές στους συγκλητικούς του και χρήματα στους στρατιώτες του. Ενώ *απογραφείς* του κατάρτιζαν καταλόγους για να γίνει μεγαλύτερο το στράτευμά του στη Θεσσαλονίκη, ήρθαν πάλι επιστολές από τον Συναδηνό στις οποίες αναφερόταν ότι ο Βούλγαρος *τσάρος* Μιχαήλ Σισμάν ήρθε σε συνεννόηση με τον αυτοκράτορα, αν και ήταν σύμμαχός τους. Ο στρατός του Ανδρόνικου Γ΄ παρέμεινε στη Μακεδονία, αλλά λίγες ημέρες αργότερα όταν πληροφορήθηκαν ότι ο Βούλγαρος *τσάρος* και ο Βυζαντινός αυτοκράτορας συμάχησαν, αποφασίστηκε σε συμβούλιο να αναχωρήσουν για την Κωνσταντινούπολη. Ο Ανδρόνικος Γ΄ διόρισε στρατηγό της Μακεδονίας τον Συργή ντε Λεζιάνο και προχώρησε προς το Διδυμότειχο και μετά από παραμονή λίγων ημερών εκεί έφτασε στην Κωνσταντινούπολη. Στη Γυρολίμνη πύλη συνάντησε τον *προκαθήμενο* του παλατιού των Βλαχερνών Πεπανό και με αυτόν έστειλε μήνυμα στον αυτοκράτορα ζητώντας ειρήνη, ο οποίος όμως του απάντησε ότι έπρεπε να αναχωρήσει. Ο νεαρός συναυτοκράτορας διανυκτέρευσε κοντά στη γέφυρα της Καμήλου και την επόμενη ημέρα ήρθε κοντά στα τείχη καλώντας τον αυτοκράτορα να δεχτεί την ειρήνη, επειδή όμως δεν εισακούστηκαν οι προτάσεις του, γύρισε στο Μέλανα ποταμό όπου συνάντησε τον Συναδηνό.

Εφόσον οι προτάσεις του Ανδρόνικου Γ΄ δεν έγιναν δεκτές, η Κωνσταντινούπολη θα μπορούσε να παραδοθεί από τους πολίτες της. Έτσι, ο Καντακουζηνός δέχτηκε τους πολίτες Κάμαρη και Καστελιάνο, οι οποίοι δήλωσαν ότι θα τους παραδώσουν την πρωτεύουσα ανεβάζοντάς τους στα

τείχη με σκάλες, όταν θα εκτελούσαν υπηρεσία φύλαξης οι φίλοι τους. Ο Ανδρόνικος Γ΄ τους απάντησε ότι έπρεπε να καταλάβει την πρωτεύουσα και τις επαρχίες για να λήξει ο εμφύλιος πόλεμος και εκείνοι τον διαβεβαίωσαν ότι μπορούσαν να του παραδώσουν την πόλη, αλλά ζητούσαν έκταση γης είκοσι *πλέθρων*. Τότε ήρθε μήνυμα ότι ο Μιχαήλ Σισμάν πλησίασε τα βυζαντινο-βουλγαρικά σύνορα και στρατοπέδευσε στη Διάμπολη, ενώ οι Τάταροι σύμμαχοί του στρατοπέδευσαν στο Ρουσόκαστρο. Έτσι, αποφάσισαν να στρατοπεδεύσουν στους Λόγους και τους ακολούθησε ο Κάμαρης, ενώ έστειλαν τον Καστελιάνο στην πρωτεύουσα. Αφού έφτασαν στο Μέλανα ποταμό, πληροφόρησαν τον Συναδηγό για την επιχείρηση κατάληψης της πρωτεύουσας και για τις κινήσεις του Μιχαήλ Σισμάν.

Την επόμενη ημέρα πληροφορήθηκαν ότι το στράτευμα του Μιχαήλ Σισμάν –3.000 ιππείς με αρχηγό τον Ρώσο Ιβάνη– έφτασε στην Κωνσταντινούπολη. Η είδηση προκάλεσε ταραχή στον Ανδρόνικο Γ΄, επειδή υποψιάστηκε ότι ο Βούλγαρος *τσάρος* δέχτηκε να βοηθήσει τον Ανδρόνικο Β΄ για να καταλάβει τη βυζαντινή πρωτεύουσα. Έστειλε λοιπόν πρεσβεία στον Ιβάνη ζητώντας του να αναχωρήσει και μήνυμα με τον Γεώργιο Πεπαγωμένο στον παππού του να προσέχει τους Βούλγαρους συμμάχους του, επειδή θα επιχειρούσαν να καταλάβουν την εξουσία –εκείνος αν και του απάντησε να ασχολείται με τις δικές του υποθέσεις του, τελικά έλαβε μέτρα ασφαλείας. Παράλληλα, ο Ανδρόνικος Γ΄ έστειλε τον Ιωάννη Ρουντζέριο στον Μιχαήλ Σισμάν για να ρωτήσει αν λύθηκε η συμμαχία τους, επειδή είχε έλθει στα βυζαντινο-βουλγαρικά σύνορα, και για την αποστολή 3.000 στρατιωτών στον Ανδρόνικο Β΄. Ο Βούλγαρος *τσάρος* έδωσε ένα σταυρό στον πρεσβευτή του Ανδρόνικου Γ΄, απάντησε ότι δεν έλυσε τη συμμαχία και διέταξε τους στρατιώτες του να επιστρέψουν. Παράλληλα, τις ημέρες αυτές ετοιμάστηκε η επιχείρηση εισόδου του Ανδρόνικου Γ΄ στην Κωνσταντινούπολη, από όπου επέστρεψε ο Κάμαρης.

Την Πεντηκοστή ξεκίνησε η επιχείρηση της κατάληψης της βυζαντινής πρωτεύουσας. Οι στασιαστές αναχώρησαν από τους Λόγους και φτάνοντας στο χωριό Κλέπτα παρέμειναν τη νύκτα και μετά έφτασαν στο χωριό Αμβλύωπος όπου οργάνωσαν την επιχείρηση κατάληψης. Ο Ανδρόνικος Γ΄ και ο Καντακουζηνός πήραν μία σκάλα και 12 στρατιώτες ο καθένας, αλλά επειδή από τους στρατιώτες αυτούς οι 4 ήταν Γερμανοί (οι άλλοι 8 ήταν Βυζαντινοί), ο Ανδρόνικος Γ΄ έδωσε διαταγή να αντικατασταθούν από Βυζαντινούς. Ο Ανδρόνικος Γ΄ και ο Καντακουζηνός λοιπόν βάδισαν προς την πρωτεύουσα με 100 στρατιώτες, τους ακολουθούσαν άλλοι 500 στρατιώτες, ενώ ο Συναδηνός παρέμεινε με το υπόλοιπο στράτευμα στο χωριό Αμβλύωπος. Οι στρατιώτες αυτοί μετέφεραν τις σκάλες και με τη βοήθεια των φίλων του Κάμαρη άρχισαν να τις ανεβαίνουν γρήγορα, όταν οι φρουροί τους αντιλήφθηκαν. Μετά τη σύλληψη του επιτετραμμένου για την επιμέλεια των φυλάκων Συναδηνού Μαρούλη, οι φύλακες των τειχών παραδόθηκαν και επευφήμησαν τον Ανδρόνικο Γ΄, ανοίχτηκαν οι πόλες και εισήλθε στην Κωνσταντινούπολη ο Συναδηνός με ολόκληρο το στράτευμα. Τότε πλέον ο Ανδρόνικος Β΄ έστειλε στον Ανδρόνικο Γ΄ μήνυμα ότι του παραδίδει την εξουσία παρακαλώντας τον να μην τον σκοτώσει. Ο Ανδρόνικος Γ΄ συνάντησε τον αυτοκράτορα και τον προσκύνησε και εκείνος αναγνώρισε ότι έπρεπε να πειστεί στις προτάσεις του εγγονού του. Τελικά ο Ανδρόνικος Γ΄ πήγε στο ναό της Οδηγήτριας για να ευχαριστήσει την Παναγία και μετά προσκύνησε στη Μονή των Μαγγάνων, όπου ευχαρίστησε τον πατριάρχη Ησαΐα για τη στάση του και τον έστειλε έφιππο στο Πατριαρχείο. Στη συνέχεια κατέλυσε στο παλάτι του Πορφυρογέννητου, ένα τμήμα του στρατεύματός του παρέμεινε στην πρωτεύουσα, ενώ οι περισσότεροι στρατιώτες στρατοπέδευαν κοντά στη γέφυρα της Καμήλου και λεηλατήθηκε μόνον το σπίτι του Θεόδωρου Μετοχίτη, ο οποίος στάλθηκε στο Διδυμότειχο.

Την επόμενη ημέρα ο Ανδρόνικος Γ΄ ανέλαβε την εξουσία, δίνοντας όμως διαταγή να προσκυνούν και να αποδίδουν τιμές στον Ανδρόνικο Β΄, ο οποίος διατήρησε τα βασιλικά σύμβολα, μπορούσε να διαμένει στα βασιλικά διαμερίσματα και δέχτηκε ετήσια οικονομική βοήθεια 12.000 περίπου χρυσών *υπέργυρων*.

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ ΤΟΥ ΕΜΦΥΛΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ
ΙΩΑΝΝΗ Ε΄ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ-
ΙΩΑΝΝΗ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ
(1341-1347)

Η διαδοχή του Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου προκάλεσε το δεύτερο βυζαντινό εμφύλιο πόλεμο του 14ου αιώνα ανάμεσα στον ανήλικο (9 ετών το 1341) γιο του Ιωάννη Παλαιολόγο και στον στενό του συνεργάτη Ιωάννη Καντακουζηνό. Αρχικά ο Ιωάννης Καντακουζηνός ασκούσε την εξουσία, εγκατέστησε 500 στρατιώτες για να φρουρούν το παλάτι, ενώ έστειλε στους διοικητές των επαρχιών επιστολές για να μην αποστατήσουν. Μόνον οι Αλβανοί νομάδες της Θεσσαλίας λεηλάτησαν λίγες πόλεις, αλλά όταν ο Καντακουζηνός τους απείλησε, παρέδωσαν τη λεία τους.

Στο παλάτι όμως διεξάγονταν συζητήσεις για το πρόβλημα της άσκησης της εξουσίας. Ο πατριάρχης Ιωάννης ΙΔ΄ Καλέκας που επιθυμούσε να γίνει επίτροπος του ανήλικου Ιωάννη, παρουσίασε έγγραφα του Ανδρόνικου Γ΄ για την επιτροπεία του γιου του όταν εκστράτευσε κατά του Σέρβου *κράλη* Στέφανου Δουσάν (1331-1355) και του Συργιάννη, αλλά ο Καντακουζηνός είπε ότι αυτά ίσχυαν μόνον σε εκείνη την περίπτωση και προσπαθούσε να πείσει τους συγκλητικούς να συμφωνήσουν να αναλάβει την εξουσία. Όταν ο Βούλγαρος *τσάρος* Ιβάν Αλέξανδρος (1331-1371) ζήτησε από τους Βυζαντινούς τον Μιχαήλ Σισμάν, συγκλήθηκε συμβούλιο στο οποίο ο *επί της τραπέζης* Γεώργιος Χούμνος προκάλεσε έμμεσα τον Καντακουζηνό, αλλά εκείνος δεν απάντησε. Μετά από αυτό το επεισόδιο ο Καντακουζηνός ανέφερε στον πατριάρχη την πρόθεσή του να μην αναμειχτεί στην εξουσία και του αποκάλυψε το παράπονό του, επειδή ούτε ο πατριάρχης αλλά ούτε και η Άννα δεν αναφέρθηκαν στην πρόκληση του Γεώργιου Χούμνου. Τότε ο πατριάρχης πληροφόρησε την Άννα για τη συζήτησή τους και εκείνη στεναχωρημένη του μήνυσε ότι

αυτά τα λόγια δεν ήταν άξια της προσωπικότητάς του αλλά και της φιλίας του προς τον σύζυγό της. Ο Καντακουζηνός όμως της απάντησε υπενθυμίζοντάς της τη βοήθειά του προς τον Ανδρόνικο Γ΄ στον εμφύλιο πόλεμο της περιόδου 1321-1328 και την προστασία που παρείχε στα παιδιά της, ενώ επέμεινε στη θέση του να μην πάρει μέρος στην άσκηση της εξουσίας. Η Άννα λυπήθηκε για την εμμονή του και τον παρακάλεσε μέσω του πατριάρχη να μην εγκαταλείψει αυτή και τα παιδιά της μόνους. Ο Καντακουζηνός τελικά πήγε μαζί με τον πατριάρχη στην Άννα και της είπε ότι ήρθε για να της μιλήσει ειλικρινά διαβεβαιώνοντάς τη ότι δεν θα ενεργήσει κατά της ίδιας και των παιδιών της και συμβουλευοντάς τη να θεωρεί συκοφάντες και κοινούς τους εχθρούς όσους τον κατηγορήσαν. Η Άννα τότε του απάντησε ότι θα τηρήσει τη φιλία του συζύγου της προς αυτόν.

Στη συνέχεια και μετά τον όρκο του πατριάρχη στο ναό του Αγίου Δημητρίου ότι δεν θα επιτρέψει να τον συκοφαντούν, ο Καντακουζηνός συμμετείχε ενεργά στην άσκηση της εξουσίας και στους πρέσβεις του Ιβάν Αλέξανδρου απάντησε ότι δεν πρόκειται να παραδώσουν τον Μιχαήλ Σισμάν και απείλησε με πόλεμο, στάση που ευχαρίστησε την αυτοκράτειρα και τη σύγκλητο. Ακολούθως ετοίμασε το βυζαντινό στρατό και συγκέντρωσε χρήματα (100.000 χρυσά *υπέρπυρα* και έπιπλα αξίας 40.000 χρυσών *υπέρπυρων*) για να πολεμήσει τους Βουλγάρους.

Αν και ο Καντακουζηνός πρότεινε να τελεστεί η στέψη του Ιωάννη, η Άννα την ανέβαλε, επειδή ορισμένοι, ανάμεσα στους οποίους και ο Αλέξιος Απόκαυκος, υποστήριζαν ότι η στέψη έπρεπε να γίνει αργότερα. Λίγο μετά την πρότασή του αυτή πληροφορήθηκαν ότι οι εμίρηδες της Λυδίας Σαρουχάν και του Καρασί Γιαξής ετοιμάζονταν να διαπεραιωθούν στη Θράκη για να τη λεηλατήσουν. Τότε ο Καντακουζηνός ετοίμασε τον πολεμικό στόλο, διόρισε ναύαρχο τον Αλέξιο Απόκαυκο και πρότεινε ειρήνη στον Σαρουχάν. Πριν να αναχωρήσει από την Κωνσταντινούπολη

για το Διδυμότειχο και την Αδριανούπολη, πήγε στο ναό του Αγίου Δημητρίου και είπε στον πατριάρχη ότι ήταν έτοιμος να παραιτηθεί από τα καθήκοντά του αν αυτή ήταν η επιθυμία της Άννας αλλά και να ενεργήσει για το συμφέρον της Αυτοκρατορίας. Ο πατριάρχης τότε του απάντησε ότι η αυτοκράτειρα τηρεί τις συμφωνίες και ότι τον θεωρεί αυτοκράτορα. Στη συνέχεια ο Καντακουζηνός συναντήθηκε με την Άννα που τον ευχαρίστησε επειδή έκανε πράξη τις υποσχέσεις του για την υπεράσπιση της Αυτοκρατορίας και για τη χρηματική του προσφορά. Αφού βεβαίωσε την αυτοκράτειρα ότι στις πολεμικές επιχειρήσεις θα νικήσουν οι Βυζαντινοί, αναχώρησε με στρατό για το Διδυμότειχο.

Πράγματι, ο Καντακουζηνός πέτυχε να αποκρούσει τη βουλγαρική και την τουρκική απειλή. Μετά την άφιξή του με στρατό στο Διδυμότειχο, ανάγκασε τον Ιβάν Αλέξανδρο να δεχτεί ειρήνη. Επίσης, νίκησε τους Τούρκους του Γιαξή στη Χερσόνησο αναγκάζοντάς τον να δεχτεί ειρήνη πριν επιστρέψει στο Διδυμότειχο. Παράλληλα, ο Απόκαυκος σχεδίαζε να μεταφέρει τον ανήλικο Ιωάννη με τριήρη στο φρούριό του Επιβάτες, όπου συγκέντρωσε χρήματα και τρόφιμα για να αντέξει πολιορκία, και να τον κρατήσει όμηρο για να του δώσει σύζυγο μία κόρη του με σκοπό να συμμετέχει και αυτός στην άσκηση εξουσίας. Ο Καντακουζηνός όμως πληροφορήθηκε τα σχέδιά του και έστειλε τον Μανουήλ Ταρχανειώτη και τον Κουρτίκη για να στρατοπεδεύσουν και να τον αποκλείσουν στους Επιβάτες, όπου ο Απόκαυκος είχε καταφύγει από τις 28 Αυγούστου 1341. Παρά την απάντηση του Απόκαυκου στους πρέσβεις ότι είναι συκοφαντίες όσα ακούστηκαν και ότι ήταν ευνοϊκά διατεθειμένος προς αυτόν, ο Καντακουζηνός συνέχισε να τον πολιορκεί και να τον κρατά έγκλειστο στους Επιβάτες.

Όσο παρέμενε στο Διδυμότειχο, ο Καντακουζηνός δέχτηκε πρέσβεις από την Πελοπόννησο, τον επίσκοπο Κορώνης και τον Σιδηρό Ντζιουάν, οι οποίοι του πρότειναν να ενταχτούν οι λατινικές πόλεις της Πελοποννήσου στη

Βυζαντινή Αυτοκρατορία και να εκστρατεύσει για να τις ενσωματώσει. Αν και δέχτηκε την πρότασή τους, απάντησε ότι δεν μπορούσε να εκστρατεύσει επειδή ήταν φθινόπωρο, τους τίμησε όμως με δώρα και απέστειλε μαζί τους έναν πολύ έμπιστο οπαδό του, τον Ιάκωβο Βρουλά. Παράλληλα, ο βυζαντινός στόλος απομάκρυνε την απειλή εισβολής από τον Σαρουχάν και λεηλάτησε την επικράτειά του, τη Λυδία.

Στη Μακεδονία ο Σέρβος *κράλης* Στέφανος Δουσάν άρχισε τις λεηλασίες και την κατάληψη εδαφών, ενώ οι *επίτροποι* των πόλεων της επαρχίας έμειναν πιστοί στην Αυτοκρατορία. Ο Καντακουζηνός υποστήριξε ότι έπρεπε να στραφούν προς το Νότο και την άνοιξη να αναγκάσουν με ναυτική δύναμη σε προσχώρηση όχι μόνον την επαρχία της Πελοποννήσου αλλά και την Αττική και τη Βοιωτία για να εκτεινείται ενιαία η επικράτεια της Αυτοκρατορίας από την Κωνσταντινούπολη μέχρι την Πελοπόννησο και πρότεινε σύναψη ειρήνης με τους Σέρβους. Πρότεινε επίσης αφού τιμωρήσει τους Αλβανούς που λεηλατούσαν την Ήπειρο, να επιστρέψει τα Χριστούγεννα στην Κωνσταντινούπολη για τη στέψη του Ιωάννη και να προετοιμαστεί για την προσάρτηση της Πελοποννήσου. Τελικά, οι πρέσβεις του αποκατέστησαν την ειρήνη με τους Σέρβους και ο Καντακουζηνός επέστρεψε στην πρωτεύουσα για να πληροφορήσει την αυτοκράτειρα για τα εαρινά του σχέδια.

Λίγες ημέρες αργότερα, καθώς συζητούσαν η Άννα και ο Καντακουζηνός για τις επόμενες ενέργειές τους, άκουσαν θόρυβο και φωνές. Αιτία αυτής της ταραχής ήταν η απαίτηση ορισμένων στρατιωτικών και ευγενών να μην εισέρχεται στο παλάτι ο Καντακουζηνός πεζός, επειδή ουσιαστικά αυτός κυβερνούσε την Αυτοκρατορία. Παράλληλα, την αυτοκράτειρα και τον Καντακουζηνό απασχολούσαν η απόπειρα του Απόκαυκου και η εκστρατεία στην Πελοπόννησο. Ο Καντακουζηνός υποστήριξε ότι πριν αναχωρήσει για την εκστρατεία έπρεπε να εξασφαλίσει τα μετόπισθεν, συνάπτοντας ειρήνη με τους Τούρκους και τους

Βουλγάρους, αλλά και να ζητήσει συγγνώμη ο Απόκαυκος. Η Άννα του θύμισε τις ενέργειες του Απόκαυκου εις βάρος τους, αλλά ο Καντακουζηνός την έπεισε να δεχτούν τη συγγνώμη του χωρίς όμως να του επιτρέψουν να παραμείνει στην Κωνσταντινούπολη. Οι πρέσβεις οι οποίοι στάλθηκαν στον Απόκαυκο –από την Άννα και τον πατριάρχη ο Φωκάς, ο Δεξιός και ο Άμπαρ και από τον Καντακουζηνό ο Δημήτριος Κασανδρηνός– επέστρεψαν άπρακτοι επειδή ο Απόκαυκος απάντησε ότι ο ίδιος θα τακτοποιήσει τις υποθέσεις του. Ο Καντακουζηνός όμως επειδή έπρεπε να αναχωρήσει, έλαβε την υποστήριξη του πατριάρχη, απείλησε με τιμωρία τα άτομα που διαφωνούσαν για το αν έπρεπε να εισέρχεται στο παλάτι έφιππος και ανέβαλε το γάμο της κόρης του με τον Ιωάννη για να τελεστεί όταν επέστρεφε.

Αναχωρώντας από την Κωνσταντινούπολη στις 22 Σεπτεμβρίου 1341 και κατευθυνόμενος προς το Διδυμότειχο ο Καντακουζηνός συνάντησε τον Απόκαυκο και τον έπεισε να ζητήσει συγγνώμη. Αν και οι συνεργάτες του ήθελαν να τον φυλακίσει στο Διδυμότειχο, εκείνος του επέτρεψε να επιστρέψει στην Κωνσταντινούπολη. Τότε ο Απόκαυκος προσκύνησε και ζήτησε συγγνώμη από την Άννα, ενώ στη μητέρα του Καντακουζηνού είπε ότι αναγνώριζε τις ευεργεσίες του γιου της και ότι δεν θα ενεργήσει εις βάρος του. Μετά επισκέφτηκε τον πατριάρχη και τον ευχαρίστησε για τη στάση του, τον προειδοποίησε όμως ότι ο Καντακουζηνός θα τον καθαιρέσει για να ανεβάσει στον πατριαρχικό θρόνο τον Γρηγόριο Παλαμά. Όταν ο πατριάρχης ζήτησε αποδείξεις για την αλήθεια των λόγων του, ο Απόκαυκος ορκίστηκε ότι έλεγε αλήθεια, γεγονός που θορύβησε τον πατριάρχη και τον έκανε να πειστεί στα λόγια του. Επίσης, δέχτηκε την πρότασή του να πείσουν την Άννα να στραφούν κατά του Καντακουζηνού, επειδή μόνοι τους δεν θα μπορούσαν να τον νικήσουν, αλλά και να κατηγορήσει ο πατριάρχης τον Καντακουζηνό στην αυτοκράτειρα ότι σχεδίαζε να σκοτώσει την ίδια και τα

παιδιά της. Έτσι, μέσα σε τέσσερις ημέρες από την επιστροφή του στην Κωνσταντινούπολη ο Απόκαυκος έπεισε αρκετούς για να στραφούν κατά του Καντακουζηνού· μετά τον πατριάρχη έπεισε τον Ανδρόνικο Ασάνη, τον πεθερό του Καντακουζηνού, λέγοντάς του ότι ο γαμπρός του δεν θα αποφυλάκιζε τους γιους του Ιωάννη και Μανουήλ και ότι έπρεπε να αναλάβει αυτός την κυβέρνηση· τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Ισαάκιο Ασάνη, τον *μέγα δούκα*, υποστηρίζοντας ότι ο Καντακουζηνός σχεδίαζε να καταλάβει την εξουσία· τον *μέγα δρουγγάριο* Ιωάννη Γαβαλά, ισχυριζόμενος ότι ο Καντακουζηνός είπε ότι φανέρωσε μυστικά των Βυζαντινών στους Σέρβους· τον Γεώργιο Χούμνο, προειδοποιώντας τον ότι ο Καντακουζηνός θα τον τιμωρούσε για τα προκλητικά του λόγια· τον γιο της Ζαμπέας Αρτώτο λέγοντάς του ότι ο Καντακουζηνός είπε ότι δεν έπρεπε να είχαν εξουσία ξένοι και προτείνοντάς του να πείσει τη μητέρα του και εκείνη την αυτοκράτειρα για να πολεμήσουν τον Καντακουζηνό.

Αφού έπεισε αυτούς τους αξιωματούχους, ο Απόκαυκος συνάντησε τον πατριάρχη και πρότεινε να μην προσέλθουν στην αυτοκράτειρα όλοι μαζί. Στην αρχή οι αδελφοί Ισαάκιος και Κωνσταντίνος Ασάνης ανακοίνωσαν στην Άννα τους φόβους τους ότι ο Καντακουζηνός συνωμοτούσε κατά της ίδιας και των παιδιών της, αλλά δεν την έπεισαν. Ακολούθησαν ο Αρτώτος και η μητέρα του, αλλά η Άννα τους έδιωξε οργισμένη. Την επόμενη ημέρα προσήλθαν ο Χούμνος με τον γιο του και τον συγγενή του *στρατηγόπουλο* Μανουήλ Καντακουζηνό και ο Γαβαλάς, αλλά η αυτοκράτειρα και πάλι απάντησε ότι οι κατηγορίες ήταν συκοφαντικές. Μετά προσήλθαν ο πατριάρχης και ο Ανδρόνικος Ασάνης και όταν ο πατριάρχης είπε στην Άννα ότι έπρεπε να πειστεί για τα σχέδια του Καντακουζηνού, εκείνη δεν πίστευε ότι θα ενεργούσε κατά της ίδιας και των παιδιών της. Τελικά ο πατριάρχης τη συμβούλεψε να αρχίσει τον πόλεμο πριν επιστρέψει ο Καντακουζηνός με το

στράτευμά του και καταλάβει την εξουσία. Επίσης, ο Ανδρόνικος Ασάνης της είπε ότι γνώριζε ότι οι κατηγορίες ήταν αληθινές και υποστήριξε ότι ο Καντακουζηνός ανέβαλε το γάμο της κόρης του με τον Ιωάννη επειδή ήθελε να πραγματοποιήσει τα σχέδιά του. Η Άννα τότε ξέσπασε σε κλάματα, επειδή δεν μπορούσε να μην πιστέψει τόσα άτομα, και δέχτηκε τη βοήθειά τους. Την ίδια ημέρα μάλιστα έθεσαν υπό περιορισμό τη μητέρα του Καντακουζηνού, το γιο του Ανδρόνικο και τη σύζυγο του γιου του Ματθαίου και διόρισαν τον Απόκαυκο *έπαρχο* της Κωνσταντινούπολης παρακινώντας τον να αρχίσει τον πόλεμο.

Ο εμφύλιος πόλεμος ανάμεσα στον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγο και στον Ιωάννη Καντακουζηνό άρχισε στις αρχές Οκτωβρίου του 1341. Ο Απόκαυκος συνάθροισε φτωχούς και τους προέτρεψε να λεηλατήσουν και να καταστρέψουν την οικία του Καντακουζηνού. Όταν έφτασαν εκεί, παρέμειναν στην αυλή, επειδή φοβούνταν τη δύναμη του Καντακουζηνού και αναχώρησαν. Ο πατριάρχης και οι συνεργάτες του όμως άρχισαν τη δίωξη των φίλων του Καντακουζηνού, θέτοντάς τους υπό κράτηση και λεηλατώντας τις περιουσίες τους, αν και 42 φίλοι του με αρχηγό τον Απελμενέ διέφυγαν από την πυλίδα του Πορφυρογέννητου. Οι φυγάδες αυτοί έστειλαν στην Άννα πρεσβεία τον Νικηφόρο Καντακουζηνό και τον Γαβαλά, ο οποίος μέχρι τότε φαινόταν ότι ανήκε στους φίλους του Καντακουζηνού, για να εξηγήσουν ότι έφυγαν επειδή φοβήθηκαν. Ο Γαβαλάς όμως αποκάλυψε τις προθέσεις του, κατηγορώντας τον Καντακουζηνό και έλαβε το αξίωμα του *πρωτοσεβαστού* και λίγο αργότερα του *μεγάλου λογοθέτη*, ενώ ο Νικηφόρος Καντακουζηνός φυλακίστηκε.

Πληροφορούμενοι την εξέλιξη αυτή οι φυγάδες, πήγαν στο Διδυμότειχο και ενημέρωσαν τον Καντακουζηνό, ο οποίος δεν πίστευε ότι η Άννα θα άλλαζε συμπεριφορά σε τόσο μικρό χρονικό διάστημα. Σκεφτόταν μάλιστα να τους στείλει να δικαστούν στην Κωνσταντινούπολη, αν είχαν

ενεργήσει κατά της Άννας, ενώ προετοιμαζόταν για την εκστρατεία της Πελοποννήσου. Επειδή όμως πέρασαν δύο ημέρες και έρχονταν πολλοί από την πρωτεύουσα με τις ίδιες πληροφορίες, αποφάσισε να στείλει πρεσβεία στην Άννα τον ηγούμενο της Μονής Γαυρά και τον έμπιστό του Σγουρόπουλο για να μεταφέρουν το μήνυμα ότι δεν γνώριζε τις κατηγορίες και ότι επιθυμούσε να δικαστεί. Μετά τη σύλληψη των πρέσβων στη Σηλυβρία από οπαδούς του Απόκαυκου, ο Καντακουζηνός συνέστησε ψυχραιμία θεωρώντας υπεύθυνο τον Απόκαυκο. Η αυτοκράτειρα δέχτηκε τους πρέσβεις που της ζήτησαν να καλέσει εγγράφως σε δίκη τον Καντακουζηνό, ενώ ο Απόκαυκος συνέχισε να κατηγορεί τον Καντακουζηνό και οι οπαδοί του έβριζαν τους πρέσβεις. Η Άννα παρέμενε σιωπηλή είτε επειδή αγανακτούσε με όσα είχαν γίνει είτε επειδή δεν μπορούσε να τους καθησυχάσει. Παράλληλα, οι αντίπαλοι του Καντακουζηνού ενίσχυσαν τη φρουρά που επιτηρούσε τη μητέρα του και τον γιο του Ανδρόνικο και έστειλαν σε όλες τις πόλεις επιστολές για να παρακινήσουν τους πολίτες ώστε να θεωρούν τον Καντακουζηνό εχθρό του κράτους, να μην τον δέχονται και με κάθε τρόπο να τον πολεμούν.

Μετά από λίγες ημέρες έφτασε ο απεσταλμένος της Άννας Τζυράκης με επιστολές της που διέταζαν τον Καντακουζηνό να παραμείνει στο Διδυμότειχο. Εκείνος αφού ανέφερε στους οπαδούς του τις ευεργεσίες του προς τον Ανδρόνικο Γ΄ και την Άννα, ζήτησε τη γνώμη τους. Οι παρόντες συγκλητικοί και οι αξιωματούχοι του στρατού του δήλωσαν τη στήριξή τους και πρότειναν να γίνει αυτοκράτορας και να κυβερνήσει το κράτος. Αυτός τότε τους απάντησε ότι θα απαντήσουν στους εχθρούς τους για να σωθούν και έτσι την επόμενη ημέρα του ορκίστηκαν πίστη και άρχισαν να προετοιμάζονται για τον πόλεμο. Ακολούθως ο Καντακουζηνός διέταξε τον γιο του Ματθαίο να έλθει με το στρατό του από τη Χαλκιδική της Θράκης για να παραστεί στην αναγόρευση του πατέρα του, ενώ η Ειρήνη

Καντακουζηνή ελευθέρωσε τους αδελφούς της Ιωάννη και Μανουήλ Ασάνη από το φρούριο Βήρα. Ο Καντακουζηνός, κατά την περίοδο της προετοιμασίας της αναγόρευσής του έστειλε επιστολές στις πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης υπογράφοντας με κόκκινη μελάνη και αναφέροντας τις ευεργεσίες του, ενώ παράλληλα έστελνε και στρατιώτες σε όσες πόλεις ήταν εύκολο να προσχωρήσουν ή να καταληφθούν. Ορισμένοι αποδέχονταν τις προτάσεις του, άλλοι τις θεωρούσαν αποστασία αλλά δέχονταν τις επιστολές, ενώ ορισμένοι έστειλαν τις επιστολές μαζί με τα άτομα που τις μετέφεραν στην πρωτεύουσα. Οι εχθροί του Καντακουζηνού έλεγαν ότι αποδείχτηκε ότι είχαν δίκιο, ενώ η Άννα που είχε πειστεί πλέον ότι ο Καντακουζηνός είχε γίνει εχθρός της, έστειλε ορισμένες επιστολές στη μητέρα του, η οποία της πρότεινε να του στείλει πρέσβεις. Τελικά η Θεοδώρα Καντακουζηνή κλείστηκε στην οικία του Ανδρόνικου Β΄, δήμευσαν την περιουσία της, ενώ επίσης κατέσχεσαν και χρήματα φίλων του Καντακουζηνού.

Η αναγόρευση του Ιωάννη Καντακουζηνού έγινε στις 26 Οκτωβρίου –ημέρα που τιμάται ο Άγιος Δημήτριος– 1341 στο Διδυμότειχο. Στις επευφημίες αναφέρθηκε πρώτα η Άννα, έπειτα ο γιος της Ιωάννης και μετά ο Καντακουζηνός και η σύζυγός του Ειρήνη. Κατά τη διάρκεια της αναγόρευσης συνέβησαν τρία συμβολικά περιστατικά· το εσωτερικό ένδυμα ήταν στενό, ενώ το εξωτερικό φαρδύ και κάποιος υποστήριξε ότι η βασιλεία του θα άρχιζε με κόπους (ένδυμα στενό), ενώ αργότερα θα ήταν εύκολη (ένδυμα άνετο)· η περικοπή του Ευαγγελίου αναφερόταν σε δίωξη του Χριστού· και ο επίσκοπος Διδυμοτείχου είπε ότι η βασιλεία του θα επιβεβαιωνόταν από τον Θεό και συμβολικά ανέφερε ότι πριν γίνει αυτοκράτορας θα περάσει κινδύνους και πειρασμούς.

Την επόμενη ημέρα ο Καντακουζηνός διαβεβαίωσε τους στρατιώτες του ότι θα επεκτείνει τη βυζαντινή επικράτεια, θα προστατεύσει την εξουσία της αυτοκράτειρας

και του γιου της, αλλά δεν θα αφήσει να τον αδικούν. Μετά έδωσε εντολή να επιστρέψουν στις πόλεις τους οι στρατιώτες, αφού τους κατέβαλε το μισθό τους, και έστειλε τον *πιγκέρνη* Ιωάννη Άγγελο και τον Μανουήλ Ασάνη με στράτευμα στο Μέλανα ποταμό για να εμποδίσουν τον κυβερνητικό στρατό να βαδίζει από την πρωτεύουσα κατά των πόλεων που τον υποστήριζαν. Παράλληλα, ετοιμαζόταν να προσαρτήσει τις ουδέτερες πόλεις Πέρινθο και Σηλυβρία για να συναντήσει στη συνέχεια το στρατό του Αγγέλου και του Ασάνη και να βαδίσουν προς την Κωνσταντινούπολη.

Ο εμφύλιος πόλεμος όμως εκτός από προσωπικές φιλοδοξίες είχε και κοινωνικές προεκτάσεις: σε όλες τις πόλεις οι λαϊκές μάζες στήριζαν τον Ιωάννη Παλαιολόγο, ενώ οι αριστοκράτες τον Ιωάννη Καντακουζηνό. Όταν μάλιστα έφτασαν στην Αδριανούπολη επιστολές του Καντακουζηνού, οι πλούσιοι τις δέχτηκαν σε αντίθεση με τους πολίτες, ορισμένοι από τους οποίους μαστιγώθηκαν. Τη νύκτα εκείνη ο Βράνος, ο Μουγδουφής και ο Φραγγόπουλος καλούσαν τους πολίτες να ξεσηκωθούν και να αρπάξουν τις περιουσίες των πλουσίων. Έτσι, οι εξεγερμένοι επιτέθηκαν κατά των πλουσίων και τους συνέλαβαν σχεδόν όλους, άρπαξαν τις περιουσίες τους και κατέστρεψαν τις οικίες τους. Στη συνέχεια έστειλαν τους συλληφθέντες πλούσιους στην πρωτεύουσα, αλλά φοβούμενοι ότι ο Καντακουζηνός θα τους επιτεθεί, έστειλαν πρεσβεία στον Ιβάν Αλέξανδρο, ο οποίος έφτασε στην Αδριανούπολη. Επειδή όμως θεωρήθηκε ότι οι Βούλγαροι βοηθούσαν την Άννα, κατά την αναχώρηση του στρατού του Καντακουζηνού από το Μέλανα ποταμό πολλοί στρατιώτες, ανάμεσα στους οποίους και ο Ιωάννης Βατάτζης, αποστάτησαν προς την Κωνσταντινούπολη. Παράλληλα προσχώρησαν στην Άννα πλην ολίγων εξαιρέσεων οι πόλεις της Μακεδονίας και της Θράκης που υποστήριζαν τον Καντακουζηνό και συνελήφθησαν οι πλούσιοι κάτοικοί τους. Ο Ιβάν Αλέξανδρος στρατοπέδευσε στο Διδυμότειχο και έστειλε στρατό για να λεηλατήσει τις

πόλεις της Θράκης, ενώ και οι Τούρκοι λεηλατούσαν τα παράλια της. Επειδή όμως ο στρατός που έστειλε για λεηλασία δέχτηκε επίθεση από τους Βυζαντινούς και τους Τούρκους, αλλά και επειδή δεν τολμούσε να επιτεθεί κατά του Καντακουζηνού, ο Ιβάν Αλέξανδρος του πρότεινε ειρήνη. Αν και τον συμβούλευαν να μην την αποδεχτεί, ο Καντακουζηνός δήλωσε ότι δεν μπορούσαν να πολεμήσουν και τους Βουλγάρους και έτσι έστειλε και αυτός πρέσβεις για τη σύναψη ειρήνης, οπότε οι Βούλγαροι αναχώρησαν από τη Θράκη. Στη συνέχεια έστειλε πρεσβεία και στην Άννα, τον Ιωάννη Πόθο και τον Δημήτριο Σγουρόπουλο, ζητώντας της ειρήνη, αλλά οι αντίπαλοί του δεν απάντησαν και φυλάκισαν τον πρώτο πρέσβη και βασάνισαν τον δεύτερο.

Οι πόλεις της Θράκης πλην του Παμφίλου, του Κοπρίνου και του Πυθίου, του κάστρου του Καντακουζηνού, αποστάτησαν προς την Άννα, λεηλατήθηκε η περιουσία του ίδιου και της μητέρας του, όση υπήρχε σε αυτές τις πόλεις (χρήματα, ζώα –5.000 βόδια βοσκής, 1.000 ζεύγη βοδιών, 2.500 θηλυκά άλογα, 200 καμήλες, 300 ημίονοι, 500 όνοι, 50.000 γουρούνια, 70.000 πρόβατα– και συγκομιδή καρπών). Ο Ανδρόνικος Ασάνης περιόδευσε με στρατό στις πόλεις της Θράκης και επιτέθηκε σε όσες φαίνονταν ότι ήταν εχθρικές. Αν και δεν τόλμησε να επιτεθεί στο Διδυμότειχο, όπου βρισκόταν ο Καντακουζηνός, λεηλατούσε όμως την περιοχή του από το Τζερνομιανόν. Στα σχέδια του Καντακουζηνού ήταν η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης την άνοιξη, αλλά το χειμώνα έπεισε τους άρχοντες της Αδριανούπολης να του παραδώσουν την πόλη. Όταν έφτασε η ημέρα της παράδοσης, προσποιήθηκε ότι θα βαδίζει κατά των πόλεων της Θράκης και στρατοπέδευσε στον Έβρο. Μετά έστειλε μήνυμα στον *πυγκέρνη* Άγγελο, ο οποίος φρουρούσε το Πάμφιλο με 1.000 στρατιώτες και 100 τοξότες, να αφήσει τη φρουρά της ακρόπολης και 300 ιππείς και να τον συναντήσει με τους υπόλοιπους στρατιώτες του. Ο *πυγκέρνης* Άγγελος όμως, επειδή πληροφορήθηκε την αιτία

της πρόσκλησης, άφησε μόνον τη φρουρά της ακρόπολης και συνάντησε τον Καντακουζηνό με όλους τους ιππείς του. Παρά ταύτα ο Καντακουζηνός στρατοπέδευσε στον Έβρο επί δώδεκα ημέρες, επειδή τα νερά του ποταμού άγγωσαν λόγω του χειμώνα με συνέπεια ούτε το ιππικό να μπορέσει να τον περάσει αλλά ούτε και άκατοι να τον διαπλεύσουν. Σε αυτό το διάστημα όμως έφτασαν στην Αδριανούπολη 600 στρατιώτες από την Κωνσταντινούπολη και στο Πάμφιλο πληρώθηκαν ορισμένοι για να προκαλέσουν έλλειψη νερού, συνελήφθησαν οι φρουροί του κάστρου και στάλθηκαν στην πρωτεύουσα, όπου τους φυλάκισαν.

Η παράταξη της Άννας επιχείρησε να ενισχύσει την επιρροή της στέλνοντας από την Κωνσταντινούπολη επιστολές σε όλες τις επαρχίες και τις πόλεις για να στραφούν κατά του Καντακουζηνού και των φίλων του. Επίσης ενισχύθηκε θεσμικά καθώς ο Ιωάννης Παλαιολόγος στέφθηκε αυτοκράτορας στις 19 Νοεμβρίου 1341, οπότε έλαβαν τα αξιώματα του *πανυπερσέβαστου* ο Ισαάκιος Ασάνης, του *μεγάλου δουκός* ο Αλέξιος Απόκαυκος, του *μεγάλου στρατοπεδάρχη* ο Γεώργιος Χούμνος, του *μεγάλου στρατοπεδάρχη* ο Ανδρόνικος Παλαιολόγος και του *πρωτοσεβαστού* ο Ιωάννης Γαβαλάς. Στις 24 Δεκεμβρίου 1341 και τα Φώτα του 1342 ο αυτοκράτορας πλέον Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος ανέβηκε στο παλάτι Αιθέριο.

Από την πλευρά του ο Καντακουζηνός προσπάθησε να προσεγγίσει κυβερνήτες επαρχιών για να κερδίσει τον πόλεμο στέλνοντας πρέσβεις στον *επίτροπο* της Θεσσαλίας *έπαρχο* Μονομάχο, στον *επίτροπο* της Θεσσαλονίκης Συναδηνό και στον *επίτροπο* των Σερρών και των *πολιχνίων* μέχρι τη Χριστούπολη Συργή ντε Λεζιάνο για να απολογηθεί για τις εις βάρος του κατηγορίες και για να ζητήσει βοήθεια. Ο Μονομάχος όμως ούτε την πρεσβεία δέχτηκε αλλά ούτε κινήθηκε εις βάρος του, ενώ ο Συναδηνός έστειλε πίσω τον πρέσβη. Ο Συργής φυλάκισε τους πρέσβεις Δημήτριο Κασανδρηνό και *μέγα χαρτουλάριο* Λάσκαρη, κατέσχεσε τα

κοπάδια και τη συγκομιδή του Καντακουζηνού στην περιοχή των Σερρών όπως και τις περιουσίες των φίλων του και έλυσε τη μνηστεία της κόρης του με τον Μανουήλ Καντακουζηνό. Το χειμώνα όμως ο Συναδηνός άλλαξε στάση και έστειλε μήνυμα στον Καντακουζηνό ότι θα παραδώσει τη Θεσσαλονίκη την άνοιξη, ενώ και ο Χρέλης του έστειλε μήνυμα να έλθει προς τις περιοχές του. Τότε ο Καντακουζηνός ζήτησε τη γνώμη των συνεργατών του για να λάβουν αποφάσεις, επειδή άρχιζε η άνοιξη. Από αυτούς όσοι προέρχονταν από την Κωνσταντινούπολη πρότειναν να την καταλάβουν, όσοι προέρχονταν από τη Μακεδονία να επιχειρήσουν την προσχώρηση των πόλεων της για να αυξήσουν τη δύναμή τους και επειδή η κατάληψη της πρωτεύουσας ήταν δύσκολη, ενώ οι μισθοφόροι ήταν έτοιμοι να πολεμήσουν όπου τους έστελναν. Τελικά ο Καντακουζηνός υποστήριξε ότι έπρεπε να στραφούν προς τη Μακεδονία και αφού προσχωρούσαν οι πόλεις της, θα μπορούσαν να βαδίσουν προς την Κωνσταντινούπολη.

Ο Καντακουζηνός άφησε στο Διδυμότειχο τη σύζυγό του Ειρήνη, τις τρεις θυγατέρες του και τον Νικηφόρο Δούκα, 1.000 ιππείς με αρχηγούς τον Μανουήλ Ταρχανειώτη, τον Γεώργιο Φακρασή, τον *πριμικήριο της αυλής* Ιωάννη Παλαιολόγο και τον Γεώργιο Γλαβά, ενώ διόρισε οκτώ άρχοντες (ο καθένας τους διοικούσε 1.000 τοξότες) στη συνοικία εκτός των τειχών και γενικό αρχηγό τον Μανουήλ Ασάνη. Μαζί με τους γιους του Ματθαίο και Μανουήλ, τον Ιωάννη Ασάνη, τον *πιγκέρνη* Ιωάννη Άγγελο, ευγενείς και στρατό αναχώρησε από το Διδυμότειχο στις 5 Μαρτίου 1342. Έστειλε προφυλακή τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, τον γιο του *δεσπότη* Μιχαήλ Δούκα, αλλά εκείνος αποστάτησε προς τον Συργή είτε επειδή φοβήθηκε για την οικία του στις Σέρρες είτε επειδή μετά την αποστασία των πόλεων της Θράκης (όλη η περιοχή της πλην του Πυθίου είχε προσχωρήσει στην Άννα) πίστευε ότι η έκβαση του πολέμου θα ήταν ευνοϊκή για την Άννα. Ο

Καντακουζηνός στρατοπέδευσε στη Βήρα και έδωσε την εντύπωση ότι θα αρχίσει τειχομαχία, παρότι δεν το επιθυμούσε. Οι κάτοικοι του φρουρίου, μοναχοί και γεωργοί, ήταν έτοιμοι να απαντήσουν σε επίθεσή του και δεν δέχονταν συνθήκη, ενώ τη νύκτα ο Ιωάννης Βατάτζης εισήλθε στο φρούριο με λίγους στρατιώτες. Επειδή η κατάληψη της Βήρας ήταν αδύνατη, το στράτευμα του Καντακουζηνού προχώρησε προς την Αναστασιούπολη-Περιθεώριο και πολιορκήσε το φρούριο εικοσιτέσσερις ημέρες περιμένοντας παράλληλα την απάντηση του Χρέλη και του Συναδηνού για την άφιξή του στις περιοχές τους. Ο Ιωάννης Βατάτζης όμως συγκέντρωσε στρατό από τις πόλεις της Θράκης και της Ροδόπης και παρέμενε σε απόσταση μίας ημέρας από το στρατό του Καντακουζηνού, αδυνατώντας όμως να βοηθήσει τους πολιορκημένους στο Περιθεώριο.

Από το Διδυμότειχο ο Καντακουζηνός είχε στείλει στον πατριάρχη πρόταση ειρήνης, αλλά ο μοναχός που μετέφερε την πρόταση φυλακίστηκε. Παράλληλα, η Άννα συνειδητοποιώντας τις συνέπειες του εμφυλίου πολέμου ανέφερε σε γυναίκες ότι αν παντρευόταν ο γιος της την Ελένη Καντακουζηνή, οι συγκρούσεις θα έληγαν και ο Ιωάννης Καντακουζηνός θα κυβερνούσε πάλι το κράτος. Την επόμενη ημέρα ο Απόκαυκος πληροφορούμενος τα λόγια της την έπεισε μαζί με τον πατριάρχη να μην αποδεχτεί την ειρήνη, ενώ ο πατριάρχης παρέμενε στο παλάτι για να την επηρεάζει. Μία άλλη πρόταση ειρήνης, χωρίς επιτυχή έκβαση, έγινε κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Περιθεωρίου. Ο Καντακουζηνός έστειλε επιστολή στους μοναχούς του Αγίου Όρους ζητώντας να μεσολαβήσουν για να συναφθεί ειρήνη και να επικρατήσει ησυχία στην Αυτοκρατορία. Την πρεσβεία των μοναχών του Αγίου Όρους αποτελούσαν ο *πρώτος* του Αγίου Όρους Ισαάκ, ο ηγούμενος της Μεγίστης Λαύρας Μακάριος και άλλοι μοναχοί, ανάμεσα στους οποίους και ο μετέπειτα πατριάρχης Κάλλιστος. Οι μοναχοί ζήτησαν να επικρατήσει η ειρήνη και

επειδή η Άννα ήταν πρόθυμη να συμφωνήσει μαζί τους, οι εχθροί του Καντακουζηνού έβαλαν κήρυκες να κυκλοφορήσουν τη φήμη ότι αν νικήσει ο Καντακουζηνός, θα απειλήσει τη ζωή των παιδιών του Ανδρόνικου Γ'.

Αφού πληροφορήθηκε από τους πρέσβεις του ότι ο Συναδηνός ήλεγχε τη Θεσσαλονίκη, ο Καντακουζηνός αποφάσισε να επιχειρήσουν να καταλάβουν το Περιθεώριο και να βαδίσουν προς τη Θεσσαλονίκη. Την επόμενη ημέρα η επίθεση έγινε χωρίς όμως να καταληφθεί το Περιθεώριο, οπότε οι στασιαστές αναχώρησαν για τη Θεσσαλονίκη. Ο Καντακουζηνός έστειλε πρέσβεις στον Συναδηνό, τον έναν να οδηγή τον άλλο αλυσοδεμένο, για να αποφύγουν τους στρατιώτες του Συργή, ενώ άφησε στο Πολύστηλο-Αβδηρα τρόφιμα και στρατιώτες. Στο τέλος της άνοιξης έφυγε από τις εκβολές του Νέστου και αφού πέρασε το τείχισμα της Χριστούπολης, στρατοπέδευσε στους Φιλίππους. Στη συνέχεια συνάντησε τον έναν πρέσβη, ο οποίος του μήνυσε ότι ο Συναδηνός δεν μπορούσε να του παραδώσει τη Θεσσαλονίκη εξαιτίας των Ζηλωτών, αλλά και επειδή η σύζυγός του από την πρωτεύουσα του διαμήνυσε ότι αν συζητούσε με τον Καντακουζηνό θα έθετε σε κίνδυνο τη ζωή της ίδιας και των παιδιών τους. Τότε ο Καντακουζηνός αποφάσισε να συνεχίσει και στρατοπέδευσε κοντά στη Δράμα, στην κόμη Κωδωνιανή, από όπου έστειλε μήνυμα στον Χρέλη να έρθει προς αυτόν, αλλά εκείνος του απάντησε ότι έπρεπε πρώτα να εξασφαλίσει την παρουσία του στο Μελένικο. Ο Καντακουζηνός σχεδίαζε να προσαρτήσει το Μελένικο, αλλά όταν συνελήφθησαν κατάσκοποι του Συργή, του μητροπολίτη Σερρών και του *επάρχου* Μονομάχου, ο οποίος είχε έλθει στις Σέρρες από τη Θεσσαλία, έστειλε σε αυτούς επιστολές απολογούμενος για τις εις βάρος του κατηγορίες, αυτοί όμως του απάντησαν ότι δεν έλεγε την αλήθεια. Παρά τις εξελίξεις αυτές στρατιώτες του κατέλαβαν το Μελένικο και *επίτροπος* της πόλης διορίστηκε ο Ιωάννης Ασάνης. Έπειτα ο Καντακουζηνός έστειλε μήνυμα στον

Χρέλη ότι έγινε αυτό που ζήτησε, αλλά εκείνος ανέβαλε την αποστολή βοήθειας, επειδή δεν ήθελε να εμπλακεί στον πόλεμο. Αφού άφησε φρουρά στον Ιωάννη Ασάνη και το υπόλοιπο στράτευμα στο στρατόπεδο, ο Καντακουζηνός αναχώρησε με 300 άνδρες και με τους γιους του Ματθαίο και Μανουήλ για να συναντήσει τον Χρέλη.

Στη Θεσσαλονίκη όμως οι Ζηλωτές, υποστηρικτές του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου, συνέλαβαν ορισμένους πλούσιους και λεηλάτησαν τις περιουσίες των φυγάδων. Ο Συναδηγός με οπαδούς του αφού κατέφυγε στο Γυναικόκαστρο, πολιορκούσε τη Θεσσαλονίκη και λεηλατούσε τα περίχωρά της, ενώ πληροφόρησε σχετικά και τον Καντακουζηνό που βρισκόταν στη Χαλκιδική. Εκείνος προσάρτησε τη Ρεντίνα, όπου άφησε διοικητή 200 στρατιωτών, και στρατοπέδευσε στο Λαγκαδά. Στις Σέρρες όμως έφτασε στράτευμα από την Κωνσταντινούπολη με αρχηγούς τους Ανδρόνικο και Θωμά Παλαιολόγο και μαζί με τους Συργή, Μονομάχο και στρατιώτες έφτασαν στη Θεσσαλονίκη. Ο Καντακουζηνός συνάντησε τον Συναδηγό και τους 1.000 περίπου φυγάδες από τη Θεσσαλονίκη στο Γαλικό ποταμό.

Την επόμενη ημέρα ο Καντακουζηνός συγκάλεσε συνέλευση στο οποίο πρότεινε να ενισχύσουν τη φρουρά της Ρεντίνας και του Γυναικόκαστρου και να προσαρτήσουν τη Βέροια και την Έδεσσα, οπότε και η Θεσσαλία, η Ήπειρος και η Ακαρνανία θα προσχωρούσαν σε αυτούς. Οι στρατιώτες του δεν συμφωνούσαν με αυτή την εκστρατεία, ενώ ο Συναδηγός και οι φυγάδες από την Κωνσταντινούπολη διέδιδαν ότι καμιά πόλη δεν θα προσχωρούσε χωρίς μάχη, γεγονός που προκάλεσε την αποστασία στρατιωτών, όπως του Κοτεανίτση και 100 περίπου φυγάδων που επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη. Ο Καντακουζηνός δεν μπόρεσε να περάσει τον Αξιό λόγω πλημμύρας και εξαιτίας της έλλειψης τροφίμων έφτασε στο Γυναικόκαστρο.

Την ίδια ημέρα ήλθε στη Θεσσαλονίκη ο Απόκαυκος με 70 πλοία από την Εύβοια. Λόγω της απειλής του προς τον Συναδηνό και τους οπαδούς του για να αποστατήσουν, προκλήθηκε σύγχυση στο στρατόπεδο του Καντακουζηνού, ο οποίος προσπάθησε να συγκρατήσει τους στρατιώτες του. Τότε αποστάτησαν φυγάδες από τη Θεσσαλονίκη, την Κωνσταντινούπολη και από άλλες πόλεις, αλλά και ευγενείς και στρατιώτες από το Διδυμότειχο, ο Συναδηνός και ο Απελμενέ. Στους 2.000 στρατιώτες που του έμειναν πιστοί ο Καντακουζηνός έβγαλε λόγο για να τους ενθαρρύνει και πρότεινε να στραφούν προς τους Σέρβους. Ο Απόκαυκος όμως πληροφορούμενος την αποστασία στο στρατόπεδο του Καντακουζηνού, προχώρησε με τους στρατιώτες του και μαζί με τους στρατιώτες της Θεσσαλονίκης, του Συργή, του Μονομάχου, του Ανδρόνικου Παλαιολόγου και του Θωμά Παλαιολόγου προς το Γυναικόκαστρο, συναντώντας τον Συναδηνό και τους αποστάτες. Οι δύο στρατοί δεν συγκρούστηκαν και ο Καντακουζηνός ανέλαβε την οπισθοφυλακή του στρατού του, αφήνοντας το υπόλοιπο στράτευμα στον *πιγκέρνη* Άγγελο, ενώ οι αντίπαλοί του επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη.

Ο Απόκαυκος όμως έστειλε τους ιπείς με αρχηγούς τους δύο Παλαιολόγους, Ανδρόνικο και Θωμά, να πολεμήσουν τους Σέρβους και να ελευθερώσουν την Έδεσσα και αφού τους ανάγκασαν να αποχωρήσουν, επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη. Επίσης, ο Σέρβος Τζιμπάνος αφού συνέλαβε τους πρέσβεις του Καντακουζηνού Κωνσταντίνο Παλαιολόγο και Αρσένιο Τζαμπλάκωνα που κατευθύνονταν προς τον *κράλη*, αυτομόλησε προς τον Απόκαυκο, ο οποίος τους φυλάκισε και στη συνέχεια αναχώρησε με πλοία για την πρωτεύουσα αλλά και το ιππικό του διά ξηράς.

Από την αντίπαλη πλευρά, αρχικά ο Καντακουζηνός στρατοπέδευσε στα στενά του Πρόσακου, αλλά μετά ο διοικητής του Μιχαήλ τους φιλοξένησε στην πόλη και τους προμήθευσε με τρόφιμα. Την επόμενη ημέρα ο

Καντακουζηνός αναχώρησε για τα Σκόπια και έστειλε πρέσβη στον Σέρβο διοικητή της περιοχής Ιωάννη Λίβερο που τους φιλοξένησε για τρεις ημέρες. Φτάνοντας στα Σκόπια ο Καντακουζηνός πληροφορήθηκε μέσω του Μπογδάνου, αδελφού του Λίβερου, ότι ο Λίβερος συνάντησε τον *κράλη* Στέφανο Δουσάν στο Μοράβα και ότι θα τον συναντήσουν σύντομα. Πράγματι, η συνάντηση Δουσάν-Καντακουζηνού έγινε στην Πρίστινα τον Ιούνιο του 1942. Στις συνομιλίες τους ο Σέρβος *κράλης* απαιτούσε για τη βοήθεια που θα πρόσφερε στον Βυζαντινό στασιαστή τα εδάφη μέχρι τη Χριστούπολη ή τη Θεσσαλονίκη, αλλά ο Καντακουζηνός του απάντησε ότι τον συνέφερε να τον έχει φίλο και σύμμαχο όταν καταλάμβανε το βυζαντινό θρόνο. Με την άποψή του συμφώνησε η σύζυγος του Δουσάν Ελένη, ο Λίβερος και οι ευγενείς των Σέρβων, οπότε πείστηκε και ο Δουσάν.

Η συμφωνία ειρήνης προέβλεπε τη συμμαχία και τη φιλία του Δουσάν και του Καντακουζηνού, ότι οι Σέρβοι θα διατηρούσαν τις κατακτήσεις τους και ότι θα υπήρχε αλληλοβοήθεια, ενώ συζητήθηκε και το ζήτημα του Χρέλη. Ο Δουσάν προσκάλεσε τον αρχιεπίσκοπο των Σέρβων να παρίσταται στους όρκους, ενώ και ο Χρέλης έστειλε μήνυμα ότι θα παραδώσει το Μελένικο, επειδή φοβήθηκε τον Σέρβο *κράλη* λόγω της αποστασίας του –η πόλη του είχε παραδοθεί από τον Ασάνη, όταν την πολιορκήσε. Στη θέση του Δουσάν ότι ο Χρέλης και το Μελένικο του ανήκαν επειδή προσχώρησαν σε αυτόν πριν τη συμφωνία, ο Καντακουζηνός υποχώρησε, αλλά συμφωνήθηκε να τον ακολουθήσουν προς το Διδυμότειχο 20 από τους 24 Σέρβους ευγενείς.

Στην πλευρά των αντιπάλων του Καντακουζηνού ο Συργής κατέλαβε τη Ρεντίνα και αναχώρησε για τις Σέρρες. Παράλληλα, ο Απόκαυκος έφτασε με το στόλο του στο Πολύστηλο και μετά την εκούσια παράδοση της πόλης, όσους πολίτες υποπτευόταν τους κρατούσε στα πλοία, ενώ διόρισε κυβερνήτη της τον *οινοχόο* της αυτοκράτειρας

Γουδέλη. Στη συνέχεια έστειλε επιστολή στο Διδυμότειχο με την οποία πληροφορούσε τους κατοίκους του για τις ατυχίες του Καντακουζηνού και ζητούσε την παράδοση της πόλης, αλλά εκείνοι παρότι θορυβήθηκαν από τα νέα, απάντησαν ότι θα μείνουν πιστοί στον Καντακουζηνό. Αφού τους απείλησε, απέπλευσε για την Κωνσταντινούπολη, όπου τον υποδέχτηκαν με τιμές ο πατριάρχης και οι οπαδοί τους.

Από την πλευρά της παράταξης του Καντακουζηνού, η Ειρήνη και ο αδελφός της Μανουήλ Ασάνης πληροφορούμενοι την αποστασία στο Γυναικόκαστρο, φοβήθηκαν ότι θα εξεγερθεί ο λαός και υποψιάστηκαν τον Κομιτόπουλο και τον Βατάτζη, καθώς είχαν 1.000 πεζούς τοξότες ο καθένας στη συνοικία εκτός των τειχών του Διδυμότειχου. Την επόμενη ημέρα συγκέντρωσαν το λαό στο παλάτι και ο Μανουήλ Ασάνης πρότεινε να προετοιμαστούν για να αμυνθούν, επειδή ο Απόκαυκος θα τους χτυπούσε, ενώ ο Κομιτόπουλος και ο Βατάτζης τους βεβαίωσαν ότι ήταν πιστοί στον Καντακουζηνό. Όταν ορκίζονταν όλοι, κατέφασε ο απεσταλμένος του Καντακουζηνού –είχε κέρινη σφραγίδα του δακτυλιδιού του– Μπρατίλος και τους πληροφόρησε για την αποστασία στο Γυναικόκαστρο, για τη φυγή του Καντακουζηνού στον Δουσάν αλλά και για την επιστροφή του στο Διδυμότειχο. Αφού έλαβε τις επιστολές της Ειρήνης και των άλλων αρχηγών, αναχώρησε για να τις μεταφέρει στον Καντακουζηνό. Λίγο αργότερα όμως, μία νύκτα οι κάτοικοι της συνοικίας εκτός των τειχών του Διδυμότειχου εξεγέρθηκαν και επιτέθηκαν στην τειχισμένη πόλη, αλλά ο Ασάνης και οι στρατιώτες των τειχών αμύνθηκαν και τους έτρεψαν σε φυγή. Οι εξεγερμένοι μαζί με τις γυναίκες και τα παιδιά τους κατέφυγαν σε άλλες πόλεις, ενώ το στράτευμα από την Κωνσταντινούπολη μετά την εξέγερση στρατοπέδευσε κοντά στο Διδυμότειχο.

Στη σερβική επικράτεια ο Λίβερους παρακάλεσε τον Δουσάν να πείσει τον Καντακουζηνό να παντρευτεί ο Μανουήλ Καντακουζηνός την κόρη του. Πράγματι, ο Σέρβος

κράλης πρότεινε, παρόντος του Λίβερου, το γάμο αυτό στον Καντακουζηνό, ο οποίος τον αποδέχτηκε.

Μετά τη συμφωνία για το γάμο του γιου του ο Καντακουζηνός αναχώρησε στο τέλος του καλοκαιριού του 1342 για τις Σέρρες, όπου έφτασε στις αρχές του φθινοπώρου και στρατοπέδευσε. Επί τρεις ημέρες διεξάγονταν διαπραγματεύσεις για την προσχώρηση της πόλης, από την οποία απουσίαζε πλέον ο Συργής, επειδή μετά την επιστροφή του από το Γυναικόκαστρο, αναχώρησε σύντομα για την Κωνσταντινούπολη και από εκεί ταξίδεψε στην Αρμενία για να την κυβερνήσει. Οι Σερραίοι όμως έριχναν πέτρες και βέλη σε όσους πλησίαζαν για να συζητήσουν, ενώ το στράτευμα του Καντακουζηνού αποδεκατίστηκε από ασθένεια, χάθηκαν περισσότεροι από 1.500 στρατιώτες. Από την πλευρά του ο Απόκαυκος έστειλε στη Χριστούπολη τριήρεις και πεζικό για να εμποδίσει την επιστροφή του Καντακουζηνού στο Διδυμότειχο. Όταν όμως οι Σέρβοι στρατιώτες του Καντακουζηνού πληροφορήθηκαν ότι το τείχισμα της Χριστούπολης ήταν στην κατοχή των στρατιωτών του Απόκαυκου, εκδήλωσαν την επιθυμία να επιστρέψουν στην πατρίδα τους. Τότε ο Καντακουζηνός αναγκάστηκε να συμφωνήσει μαζί τους και δήλωσε ότι θα επιχειρούσαν αργότερα να επιστρέψουν στο Διδυμότειχο, αν και οι Βυζαντινοί οπαδοί του δεν δέχτηκαν αυτή την απόφαση. Παρότι προσπάθησε να τους πείσει να του παραμείνουν πιστοί, οι περισσότεροι έφυγαν και μόνον 500 περίπου τον ακολούθησαν. Οι αποστάτες προσχώρησαν στο στράτευμα της Χριστούπολης, αν και ορισμένοι επέστρεψαν στον Καντακουζηνό.

Μετά την αναχώρηση του Καντακουζηνού από τις Σέρρες, οι στρατηγοί της Χριστούπολης ενημέρωσαν την Άννα και τον Απόκαυκο για τις εξελίξεις αυτές και ανέφεραν ότι ο Καντακουζηνός έγινε μοναχός στο Άγιον Όρος. Όταν έφτασαν αυτές οι πληροφορίες στην Κωνσταντινούπολη, ο λαός συγκεντρώθηκε στο ναό της Οδηγήτριας για να

γιορτάσει τη νίκη κατά του Καντακουζηνού. Από τις Σέρρες όμως ο Καντακουζηνός πήγε στην Έδεσσα που πολιόρκησε ο Δουσάν. Όταν η πόλη παραδόθηκε, ο Καντακουζηνός ζήτησε να τηρηθούν οι όρκοι και να του αποδοθεί η πόλη, αλλά επειδή κατάλαβε ότι ούτε τον συνέφερε να μείνει εκεί αλλά ούτε μπορούσε και να αφήσει στρατιώτες του, άφησε την πόλη στον Δουσάν.

Ο Απόκαυκος πληροφορούμενος την υποχώρηση του Καντακουζηνού θεώρησε ότι θα μπορούσε να καταλάβει με εξέγερση το Διδυμότειχο. Έτσι, έφτασε με το πεζικό και το ιππικό της πρωτεύουσας και των άλλων πόλεων της Θράκης έξω από το Διδυμότειχο, αλλά επειδή δεν μπορούσε να το καταλάβει ούτε με παράδοση αλλά ούτε και με μάχη, πολιόρκησε το Πύθιο χωρίς όμως επιτυχία. Στο Διδυμότειχο απεσταλμένος του Καντακουζηνού ενθάρρυνε τους κατοίκους πληροφορώντας τους ότι ο στρατός τους οπισθοχώρησε λόγω της ασθένειας, αλλά ότι θα επιστρέψει. Παράλληλα, ο Απόκαυκος πληροφορούμενος ότι Τάταροι εισέβαλαν στη Θράκη για λεηλασία (αν και στρατοπέδευσαν κοντά στη Σκόπελο, ο λαός της πόλης εξοπλίστηκε και θέτοντας υπό περιορισμό τον διοικητή Μιχαήλ τους νίκησε), προχώρησε γρήγορα προς την Αδριανούπολη για να επιστρέψει στην πρωτεύουσα και άφησε αντικαταστάτη του τον *πρωτοστράτορα* Ανδρόνικο Παλαιολόγο. Οι κάτοικοι όμως του Διδυμότειχου βλέποντας την άτακτη αναχώρηση των κυβερνητικών, επιτέθηκαν στο στρατόπεδό τους και συνέλαβαν ορισμένους.

Στην Κωνσταντινούπολη η Άννα πληροφορούμενη τη συμμαχία Δουσάν-Καντακουζηνού και τη σερβική βοήθεια για να επιστρέψουν οι κινηματίες στο Διδυμότειχο, έστειλε τον Γεώργιο Λουκά και τον μητροπολίτη Θεσσαλονίκης Μακάριο στον Σέρβο *κράλη* μηνύοντας ότι θα του παραδώσει όσες πόλεις συμφωνήσουν, αν όμως εκείνος της παραδώσει τον Καντακουζηνό. Ο Δουσάν απέπεμψε άπρακτους τους πρέσβεις, όπως και τη δεύτερη φορά, επειδή

η σύζυγός του Ελένη και οι ευγενείς των Σέρβων δεν την αποδέχονταν. Μετά την άκαμπτη στάση των Σέρβων, ο μητροπολίτης Μακάριος στράφηκε στον Καντακουζηνό και του πρότεινε να ζητήσει συγγνώμη, αλλά δεν έπεισε ούτε αυτόν. Την ίδια περίοδο όμως ήρθαν πρέσβεις από τη Θεσσαλία που καλούσαν τον Καντακουζηνό να γίνει άρχοντας της περιοχής τους. Ο Καντακουζηνός δέχτηκε με ευχαρίστηση την πρότασή τους, αλλά πρότεινε να στείλει διοικητή εκεί τον Ιωάννη Άγγελο, επειδή ο ίδιος έπρεπε να επιστρέψει στο Διδυμότειχο. Οι ηγέτες των Θεσσαλών συμφώνησαν και ο Ιωάννης Άγγελος διορίστηκε *επίτροπος* της Θεσσαλίας με χρυσόβουλλο του Καντακουζηνού, στο οποίο αναφερόταν ότι οι Θεσσαλοί έπρεπε να μνημονεύουν και τα ονόματα τόσο της Άννας όσο και του Ιωάννη Ε΄.

Στο Διδυμότειχο όμως οι κάτοικοί του, επειδή δεν είχαν βοήθεια, αποφάσισαν και έστειλαν τον Μανουήλ Ταρχανειώτη στον Καντακουζηνό για να τον παροτρύνει να επιστρέψει. Ο Καντακουζηνός πράγματι άρχισε τις προετοιμασίες για την επιστροφή, ενώ ο Ταρχανειώτης γύρισε στο Διδυμότειχο πληροφορώντας τους για την επάνοδό του. Παράλληλα, ο Απόκαυκος έστειλε μήνυμα στον Δουσάν ότι θα έλθει στη Μακεδονία με πλοία για να συνάψουν συνθήκη. Ο Δουσάν όμως αφού συνεννοήθηκε με τον Καντακουζηνό, δέχτηκε η συνάντηση να γίνει στην Αμφίπολη· ο Σέρβος *κράλης* θα προσερχόταν από την ξηρά και ο Βυζαντινός αξιωματούχος από τη θάλασσα. Ο Δουσάν και ο Καντακουζηνός στρατοπέδευαν στους Αλμυρούς λάκκους περιμένοντας την άφιξη του Απόκαυκου στην Αμφίπολη. Στην Κωνσταντινούπολη όμως ο *μέγας στρατοπεδάρχης* Γεώργιος Χούμνος συμβούλεψε την αυτοκράτειρα Άννα να συνάψει ειρήνη με τον Καντακουζηνό, αλλά εκείνη απάντησε ότι δεν ήταν πιθανή η αποδοχή της ειρήνης από αυτόν μετά το διωγμό των συγγενών και των φίλων του.

Στις αρχές της άνοιξης του 1343 ο Δουσάν έστειλε πρέσβεις στις Σέρρες για να παραδοθεί η πόλη στον Καντακουζηνό, αλλά οι Σερραίοι δεν δέχτηκαν την πρότασή του, επειδή ο διοικητής της πόλης τους Κωνσταντίνος Παλαιολόγος ήταν φίλος του Απόκαυκου αλλά και ο μητροπολίτης Σερρών εχθρός του Καντακουζηνού. Και ενώ ο Δουσάν λεηλατούσε την περιοχή των Σερρών, ο Καντακουζηνός αναχώρησε για το Διδυμότειχο, επειδή εκεί ήθελαν να επιστρέψουν οι Βυζαντινοί οπαδοί του. Φτάνοντας όμως κοντά στη Χριστούπολη, συνάντησαν πεζό τον Ρακοδυτούντα που μετέφερε επιστολές της Ειρήνης Καντακουζηνής και των άλλων ηγετών από το Διδυμότειχο. Με αυτές τις επιστολές προειδοποιούσαν τον Καντακουζηνό να μην συνεχίσει την πορεία του αν δεν είχε αξιόμαχο στρατό, επειδή ο *πρωτοστράτωρ* Παλαιολόγος με μεγάλη δύναμη πεζικού και ιππικού στρατοπέδευσε στο Περιθεώριο, όπου τον περίμενε για να τον αντιμετωπίσει, ενώ και ο Απόκαυκος πλησίαζε με 70 τριήρεις. Η αλήθεια όμως ήταν ότι ο μεταφορέας των επιστολών είχε συλληφθεί από τον *πρωτοστράτορα*, ο οποίος τον εξαγόρασε για να αλλάξει το περιεχόμενο των επιστολών, καλώντας τον Καντακουζηνό να μην προχωρήσει προς το Διδυμότειχο, αν και στις γνήσιες επιστολές τον παρακαλούσαν να επιστρέψει σύντομα, επειδή βρίσκονταν σε δύσκολη θέση. Η ενέργεια αυτή όμως του *πρωτοστράτορα* τελικά ωφέλησε τον Καντακουζηνό, επειδή αναγκάστηκε να επιστρέψει στον Δουσάν. Ο Απόκαυκος μάλιστα κατηγορήσε τον *πρωτοστράτορα* ότι ωφέλησε τον εχθρό και επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη έθεσε υπό κατ' οίκον περιορισμό τον Γεώργιο Χούμνο και τον γιο του αλλά επίσης και τον Κωνσταντίνο Ασάνη και τον γιο του.

Οι κάτοικοι του Διδυμότειχου όμως θορυβήθηκαν πληροφορούμενοι την επιστροφή του Καντακουζηνού στον Σέρβο *κράλη* και η Ειρήνη προσπάθησε να τους καθησυχάσει. Προτάθηκε να συνάψουν συμμαχία με τον Βούλγαρο *τσάρο* Ιβάν Αλέξανδρο και για να τους βοηθήσει

και για να μην τους επιτίθενται οι οπαδοί της αυτοκράτειρας. Ο Ιβάν Αλέξανδρος δέχτηκε με ευχαρίστηση την πρότασή τους, αλλά έστειλε συχνά πρέσβεις στον Δουσάν και τη σύζυγό του Ελένη, που ήταν αδελφή του, για να φυλακίσουν και να σκοτώσουν τον Καντακουζηνό, επειδή νόμιζε ότι τότε θα του παρέδιδαν το Διδυμότειχο και θα μπορούσε να καταλάβει την εξουσία στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία, χωρίς όμως να τους πείσει για την πρότασή του.

Οι Βούλγαροι όμως δημιουργούσαν προβλήματα και στους κατοίκους του Διδυμοτείχου, επειδή δεν άφηναν ούτε τους οπαδούς της Άννας να επιτεθούν αλλά ούτε και στους πολιορκημένους που υπέφεραν λόγω έλλειψης τροφίμων να βγουν από τα τείχη, ενώ όταν αποχωρούσαν οι επιδρομείς της Άννας, αυτοί λεηλατούσαν τις θρακικές πόλεις. Και ενώ η Ειρήνη τους δήλωσε ότι δεν τους χρειαζόνταν πλέον, της απάντησαν ότι θα παρέμεναν για να βοηθήσουν σύμφωνα με την εντολή του *τσάρου* τους. Η απάντηση αυτή προκάλεσε ταραχή στους κατοίκους του Διδυμότειχου, τους οποίους όμως ενθάρρυνε ο αρχιερέας τους λέγοντας ότι οι Βούλγαροι θα έφευγαν μέσα σε επτά ημέρες, ενώ έστειλε επιστολή στον Απόκαυκο στην οποία ανέφερε ότι ο Καντακουζηνός έπρεπε να είναι επίτροπος των παιδιών του Ανδρόνικου Γ΄ και συναυτοκράτορας. Οι Βούλγαροι τελικά αναχώρησαν όταν πληροφορήθηκαν ότι εκατοντάδες τουρκικά πλοία του εμίρη Ομούρ έφτασαν στις εκβολές του Έβρου. Πράγματι, ο Ομούρ προχώρησε προς το Διδυμότειχο με 2.000 άνδρες, παρέμεινε εκεί λίγες ημέρες και έδωσε τρόφιμα από τη λεία των λεηλασιών, άφησε 500 από αυτούς τους στρατιώτες (καθώς και άλλους 9.000) και με τους υπόλοιπους 1.500 στρατιώτες και το υπόλοιπο στράτευμα προχώρησε δυτικά για να συναντήσει τον Καντακουζηνό. Οι Τούρκοι φτάνοντας στο τείχισμα της Χριστούπολης το πέρασαν, αφού οι φρουροί του διέφυγαν για να σωθούν, και τη νύκτα στρατοπέδευσαν εκεί κοντά. Οι Σερραίοι όμως πληροφορούμενοι την προέλασή τους έστειλαν πλαστές

επιστολές στον Ομούρ (τις έστειλε υποτίθεται ο Καντακουζηνός για να γυρίσουν πίσω) και τελικά ο εμίρης λόγω των επιστολών αυτών και του καιρού αναχώρησε για τη Βήρα και τον Έβρο και πέρασε με τα πλοία του στη Μικρά Ασία, αφού ενημέρωσε με επιστολή την Ειρήνη.

Μετά από αυτές τις εξελίξεις ο κυβερνητικός στρατός δεν πραγματοποιούσε επιθέσεις κατά του Διδυμότειχου λόγω του χειμώνα, αλλά οι κάτοικοι της πόλης έστειλαν περισσότερους από 200 πεζούς και λιγότερους ιππείς για λεηλασία. Οι πεζοί πήγαν στην *πολίχνη* Λίτιτζα, επειδή ο διοικητής της ήταν κρυφά οπαδός του Καντακουζηνού, και στη συνέχεια γύρισαν στο Διδυμότειχο, ενώ οι ιππείς σκορπίστηκαν και επέστρεψαν λίγο αργότερα. Στις αρχές όμως της άνοιξης του 1343 οι κάτοικοι του Διδυμοτειχίου άρχισαν λεηλασίες, αν και ο κυβερνητικός στρατός τους πολιορκούσε.

Την περίοδο αυτή ο Καντακουζηνός ετοιμαζόταν να επιστρέψει, αλλά τα δύο προβλήματα που αντιμετώπιζε ήταν ότι το στράτευμα που του παραχώρησε ο Δουσάν ήταν μικρό και μη αξιόμαχο και ότι εξαντλούνταν τα χρήματά του. Τότε όμως παρουσιάστηκε ο Άρμπενος από το Χλερηνό για να τον βοηθήσει και τον συμβούλεψε να επιχειρήσει να προσαρτήσει τη Βέροια. Μετά από συνεννόηση με τον Δουσάν ο Άρμπενος στάλθηκε στη Βέροια, οι κάτοικοι της οποίας δέχτηκαν να προσχωρήσουν και έστειλαν τον ευγενή Ασραπήρη και τον κληρικό Σύρο για να ανακοινώσουν την πρόθεση προσχώρησής τους. Ο Καντακουζηνός με συμβουλή του Δουσάν και της συζύγου του Ελένης να προσαρτήσει τη Βέροια, πράγματι εισήλθε στην πόλη τον Απρίλιο του 1343. Ταυτόχρονα προσχώρησαν τα Σέρβια, ο Πλαταμώνας και τα φρούρια Πέτρα, Σωσκός και Σταρίδολα.

Μετά από αυτές τις προσχωρήσεις ο Καντακουζηνός συγκέντρωσε αρκετό στρατό και μαζί με το θεσσαλικό ιππικό που είχε επικεφαλής τον Ιωάννη Άγγελο, στράφηκε κατά της Θεσσαλονίκης. Στρατοπέδευσε στο Γαλικό ποταμό

ελπίζοντας ότι θα μπορούσε να εισέλθει στην πόλη, την οποία όμως φρουρούσαν επιμελώς οι Ζηλωτές. Οι προσχωρήσεις πόλεων όμως ώθησαν τον Δουσάν στην απόφαση να περιορίσει τη δύναμη του συμμάχου του. Έτσι, ανακάλεσε τους μισθοφόρους του με προφάσεις και επίσης συμβούλεψε τον διοικητή της Θεσσαλονίκης *μέγα κοντόσταυλο* Μιχαήλ Μονομάχο να επιτεθεί κατά του Καντακουζηνού για να μην αυξηθεί περισσότερο η δύναμή του. Καθώς ο Καντακουζηνός στράφηκε προς τη Βέροια, έφτασαν επιστολές Θεσσαλονικέων φίλων του με τις οποίες τον πληροφορούσαν ότι ο Απόκαυκος θα έφτανε με 70 βυζαντινά και 32 τουρκικά πλοία, ενώ λίγο αργότερα θα έφταναν και οι ιππείς από την Κωνσταντινούπολη, τη Θράκη και τη Μακεδονία. Η διέλευση όμως του Αξιού ποταμού δεν κατέστη δυνατή για τον Καντακουζηνό όχι μόνον εξαιτίας πλημμύρας αλλά και επειδή τον προβλημάτιζε η άφιξη πεζικής, ιππικής και ναυτικής κυβερνητικής δύναμης και η παρουσία σερβικής δύναμης στον ποταμό. Συγκάλεσε λοιπόν συμβούλιο όπου αποφασίστηκε να προχωρήσουν για να βρουν πέρασμα στον ποταμό θεωρώντας ότι ήταν καλύτερο να συναντήσουν Σέρβους, παρά τους κυβερνητικούς στρατιώτες και τους Τούρκους συμμάχους τους.

Στη συνέχεια ο Καντακουζηνός πληροφορήθηκε ότι οι Σέρβοι ιππείς και πεζοί που παρέμεναν στην κώμη Γαύροβο με επικεφαλής τον Μποζίκη και τον Στέφανο είχαν σταλεί από τον Δουσάν για να τους χτυπήσουν και αν επιχειρούσαν να διαβούν τον Αξιό θα τους επιτίθονταν. Ο πληροφοριοδότης του ανέφερε μάλιστα ότι γνώριζε ένα άγνωστο στους περισσότερους πέρασμα του ποταμού και έτσι ο Καντακουζηνός μαζί με ένα επίλεκτο τμήμα του στρατού του πέρασε τον ποταμό, ενώ οι Σέρβοι τους έριχναν βέλη από την άλλη όχθη. Στη συνέχεια οι Σέρβοι τράπηκαν σε φυγή, αλλά δεν τους καταδίωξε για να μην δώσει πρόφαση στον Δουσάν να του κηρύξει τον πόλεμο και επέστρεψε στη Βέροια. Την ίδια ημέρα οι κυβερνητικές

δυνάμεις και οι Τούρκοι σύμμαχοί τους ήρθαν στον Αξίο για να τον πολεμήσουν, αλλά πληροφορούμενοι την επιστροφή του στη Βέροια, επέστρεψαν στη Θεσσαλονίκη.

Μετά την άφιξή του στη Βέροια ο Καντακουζηνός παραπονέθηκε για τη στάση των Σέρβων στον Αξίο και τότε ο Δουσάν του έστειλε τον Μποζίκη και τον Στέφανο, επειδή δεν ήθελε να φανεί ότι τηρούσε εχθρική στάση, και ο Καντακουζηνός τους συγχώρεσε. Από την πλευρά του ο Απόκαυκος, αδυνατώντας να επιτεθεί στη Βέροια, έστειλε στον Δουσάν δώρα για να αρχίσει πόλεμο κατά του Καντακουζηνού, ενώ στον Καντακουζηνό έστειλε τον πρέσβη Συναδηνό μηνύοντας ότι δεν βιάθει απέχθεια προς αυτόν. Επίσης, συγκάλεσε συμβούλιο στο οποίο ορισμένοι τόνισαν ότι δεν είχαν αρκετά χρήματα, ενώ ο Μονομάχος αφού προειδοποίησε ότι αν ο Καντακουζηνός αναχωρούσε από τη Θεσσαλονίκη, θα αποστατούσαν η Ακαρνανία και όσες περιοχές δεν είχαν αποστατήσει μέχρι τότε και έπειτα θα στρεφόταν κατά της Κωνσταντινούπολης, πρότεινε να συνάψουν ειρήνη μαζί του.

Τελικά ο Απόκαυκος που δεν επιθυμούσε τη σύναψη ειρήνης έπεισε τον Σέρβο *κράλη* με χρήματα να στραφεί κατά του Βυζαντινού στασιαστή. Ο Δουσάν ζήτησε ομήρους τα παιδιά των ευγενών της Βέροιας, με την πρόφαση να μην επιβουλευτούν τον σύμμαχό του, στην πραγματικότητα όμως ήθελε να στρέψει τους κατοίκους της εναντίον του Καντακουζηνού, ο οποίος δεν δέχτηκε αυτή την πρόταση θεωρώντας ότι του είναι πιστοί. Τότε ο Δουσάν τον κάλεσε σε συνάντηση για να συζητήσουν, αλλά οι φίλοι του τον προειδοποίησαν ότι είχε σκοπό να τον συλλάβει. Εκείνος όμως επειδή δεν ήθελε να δώσει πρόφαση για πόλεμο, έστειλε τον γιο του Μανουήλ και τον Ιωάννη Άγγελο με το μήνυμα ότι δεν μπορούσε να του παραδώσει την πόλη. Ύστερα από λίγο ο Δουσάν του έστειλε πρεσβεία ανακοινώνοντάς του τη λύση της συμφωνίας ειρήνης και την πρόθεσή του να συμμαχήσει με την Άννα. Παράλληλα, ο

Απόκαυκος έστειλε κρυφά μήνυμα στους κατοίκους της Βέροιας για να τους πείσει να προσχωρήσουν σε αυτόν, αλλά αυτοί δεν δέχτηκαν. Στη συνέχεια έπεισε τον κρατούμενο του Αλουσιάνο να δολοφονήσει με δηλητηριασμένο βέλος τον Καντακουζηνό και μετά από τρεις αποτυχημένες προσπάθειες ο τοξότης αφού τον προσκύνησε, του διηγήθηκε τα γεγονότα πιστεύοντας ότι τον είχε προστατέψει ο Θεός.

Ο Απόκαυκος ζήτησε και πάλι τη γνώμη των συνεργατών του. Ο Μονομάχος τότε επειδή γνώριζε ότι δεν θα δεχόταν δεύτερη πρότασή του για ειρήνη, πρότεινε ή να παραμείνουν στη Θεσσαλονίκη και να προσπαθούν κρυφά να στρατολογήσουν φίλους του Καντακουζηνού ή να του επιτεθούν. Με τη σύμφωνη γνώμη του Απόκαυκου ο Μονομάχος πολιόρκησε τη Βέροια με τις κυβερνητικές δυνάμεις, ενώ οι Τούρκοι λεηλατούσαν την περιοχή της. Την άλλη ημέρα ο Μονομάχος και οι Τούρκοι κατέλαβαν την Πύδνα και συνέλαβαν τον οπαδό του Καντακουζηνού Θεόδωρο Πεπαγωμένο. Όταν αποστάτησε ο Πλαταμώνας προς τους κυβερνητικούς, ο Απόκαυκος και ο Μονομάχος αποφάσισαν να φυλάξουν τα παράλια για να μην στείλει πρεσβεία στον Ομούρ ο Καντακουζηνός. Εκείνος όμως πληροφορούμενος ότι έπλεαν τριήρεις του Απόκαυκου κατά μήκος των ακτών, ανέθεσε την πρεσβεία προς τον Ομούρ στον Πρίγγυπο, ο οποίος διατάχτηκε να ναυπηγήσει ένα ακάτιο στο σπίτι του και κατάφερε να φτάσει στη Σμύρνη. Ενώ ο Ομούρ ετοιμάζε περίπου 200 πλοία, έφτασαν πρέσβεις από τον Απόκαυκο με χρήματα για να τον πείσουν να μην βοηθήσει τον Καντακουζηνό, αλλά δεν δέχτηκε. Στη συνέχεια, αναχώρησε από τη Σμύρνη και φτάνοντας στην Εύβοια παρέμεινε εκεί επί πολλές ημέρες εξαιτίας μη ευνοϊκών ανέμων. Φοβούμενος όμως ότι θα πολιορκηθεί στη Θεσσαλονίκη από τον Καντακουζηνό διά ξηράς και από τον Ομούρ διά θαλάσσης, ο Απόκαυκος άφησε 2 τριήρεις και αναχώρησε με τις υπόλοιπες για την Κωνσταντινούπολη. Ο

Ομούρ αποφάσισε μαζί με 60 πλοίαρχους και τα πληρώματα των πλοίων τους, αφού πυρπολήσουν τα πλοία τους, να συναντήσουν πεζοί τον Καντακουζηνό, ενώ οι υπόλοιποι να ταξιδεύουν με τα πλοία τους, όταν το επέτρεπε ο καιρός. Τη νύκτα όμως έπνευσαν ευνοϊκοί άνεμοι και τελικά ολόκληρος ο τουρκικός στόλος αναχώρησε φτάνοντας την επόμενη ημέρα στο λιμάνι του Κλωπά, κοντά στη Θεσσαλονίκη.

Οι Τούρκοι πληροφορούμενοι τη φυγή του Απόκαυκου, λεηλάτησαν την περιοχή της Θεσσαλονίκης και την επόμενη ημέρα ο Ομούρ έστειλε 50 πλοία στην Πύδνα με εντολή να συναντήσουν τον Καντακουζηνό τα πληρώματα των 25 πλοίων του. Από την πλευρά του ο Καντακουζηνός προειδοποίησε τους κατοίκους των πόλεων και των φρουριών για την τουρκική άφιξη, διόρισε τον γιο του Μανουήλ διοικητή της Βέροιας και έστειλε πρεσβεία στον Δουσάν πληροφορώντας τον για τις προθέσεις των Τούρκων και ότι θα τους εμπόδιζε να λεηλατήσουν την επικράτειά του. Στη συνέχεια, έξω από τη Θεσσαλονίκη συναντήθηκαν τα στρατεύματα του Καντακουζηνού, της Θεσσαλίας και της Βέροιας με τους Τούρκους. Ο Ομούρ μάλιστα αφού συναντήθηκε με τον Καντακουζηνό, έστειλε πρεσβεία για να παραδοθεί η Θεσσαλονίκη στον σύμμαχό του. Οι Ζηλωτές φοβούμενοι εξέγερση φίλων του Καντακουζηνού δολοφόνησαν τον ευγενή Παλαιολόγο και τον Γαβαλά από τη μέση τάξη και έδιωξαν από την πόλη πολλούς πολίτες.

Αφού πέρασαν τριάντα ημέρες και δεν φαινόταν δυνατή η άλωση της πόλης, ο Καντακουζηνός έστειλε τον γιο του Μανουήλ στη Βέροια και τον Ιωάννη Άγγελο με τους στρατιώτες του στη Θεσσαλία και ο ίδιος μαζί με τον Ομούρ αναχώρησε για τη Θράκη με 200 επίλεκτους Τούρκους ιππείς και 6.000 επίλεκτους πεζούς, ενώ ο υπόλοιπος στρατός διατάχτηκε να έλθει στο Περιθεώριο με τα πλοία. Και ενώ πολιορκούσαν το Περιθεώριο από ξηρά και θάλασσα, οι Αβδηρίτες παρέδωσαν τον *οινοχόο* της Άννας

και διοικητή της πόλης τους Γουδέλη. Μετά την παράδοση της πόλης ο Καντακουζηνός έστειλε τον οπαδό του Ιάκωβο Βρουλά και τον Τούρκο Σαλατίνη στην αυτοκράτειρα για σύναψη ειρήνης, αλλά ο Απόκαυκος πρόσφερε δώρα στον Σαλατίνη, ενώ βασάνισε και φυλάκισε τον Βρουλά. Στο μεταξύ στο Διδυμότειχο η Ειρήνη πληροφορήθηκε από τον αρχιερέα της πόλης και μετά από τρεις ημέρες και από τον Μουζάλωνα ότι ο σύζυγός της θα επέστρεφε.

Κατά τη διάρκεια της πολιορκίας του Περιθεωρίου, στον Καντακουζηνό προσχώρησαν επίσης τα φρούρια Μερόπη, Αγία Ειρήνη και Ποβισδός αλλά και νομάδες που ζούσαν σε ατείχιστες κώμες. Στις περιοχές αυτές μάλιστα διόρισε άρχοντα τον Βούλγαρο Μομτσίλο, ο οποίος με περίπου 300 ιπείς και 5.000 πεζούς λεηλατούσε όσες πόλεις δεν δέχονταν να παραδοθούν. Ο Καντακουζηνός έλυσε την πολιορκία του Περιθεωρίου και αφού απέπλευσε ο τουρκικός στόλος για την Ασία, μαζί με τον Ομούρ και 6.000 επίλεκτους Τούρκους έφτασε στο Διδυμότειχο στο τέλος του χειμώνα του 1343. Αφού παρέμεινε εκεί λίγες ημέρες, εκστράτευσε στη Ροδόπη και του παραδόθηκαν τα *πολίχνια* της Μόρρας πλην ενός, του Εφραίμ, το οποίο λεηλατήθηκε. Έχοντας διορίσει διοικητή τον Ιωάννη Ασάνη, επέστρεψε στο Διδυμότειχο, αλλά έστειλε επίσης στρατό Βυζαντινών και Τούρκων για να προσαρτήσουν τις πόλεις της Θράκης. Όταν όμως στράφηκε προς τις επαρχίες της Στεννήμαχου και της Τζεπαίνης, ο Ομούρ αρρώστησε στη Μόρρα και αποφάσισαν να επιστρέψουν στο Διδυμότειχο, όπου νίκησαν τον επικεφαλής των κυβερνητικών που είχαν σταλεί στην Αδριανούπολη Σφραντζή, ο οποίος πληροφορούμενος την απουσία του Καντακουζηνού επιτέθηκε στο Διδυμότειχο. Παράλληλα, η αυτοκράτειρα, ο πατριάρχης και ο Απόκαυκος πρότειναν συμμαχία στον Ιβάν Αλέξανδρο και του έδωσαν τις πόλεις Τζέπεινα, Κροτζιμός, Περισιτίτσα, Αγία Ιουστίνα, Φιλιππούπολη, Στενήμαχος, Αετός, Μπέαδνος και Κόσνικος, αλλά όταν ζήτησαν τη βοήθειά του, ο Βούλγαρος τσάρος

τους απάντησε ότι θα τους βοηθούσε όταν αποχωρούσαν οι Τούρκοι. Τότε προσπάθησαν ανεπιτυχώς να πείσουν τον Ομούρ με χρήματα, αλλά στη συνέχεια έπεισαν τον Μαυρομάτη, ο οποίος έδινε με εντολή του Καντακουζηνού τα καθημερινά εφόδια στους Τούρκους, να τους πείσει να αναχωρήσουν –άλλωστε έλειπαν ήδη δέκα μήνες και δεν πείστηκαν από τον Ομούρ που επί δεκαπέντε ημέρες προσπαθούσε να τους πείσει να παραμείνουν.

Ο Καντακουζηνός τότε έπεισε τον Ομούρ να στείλει πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη για σύναψη ειρήνης και αποστολή χρημάτων και πλοίων για να αποχωρήσει από τη Θράκη. Πράγματι, ο Απόκαυκος υποσχέθηκε στον Ομούρ χρήματα και πλοία, του έστειλε τον Γεώργιο Λουκά και συμφώνησαν να στείλουν τα πλοία στον Αίνο. Ενώ ο Ομούρ περίμενε τα πλοία στην Τραϊανούπολη μαζί με τον Καντακουζηνό, ο γιος του τελευταίου Ματθαίος στάλθηκε στην Κομοτηνή με αποτέλεσμα να προσχωρήσουν τα φρούρια της περιοχής Ασώματος, Παραδημά, Κρανοβούνιον και Στυλάριον. Επειδή όμως αρρώστησε ο Ματθαίος, ο πατέρας του πήρε 50 Βυζαντινούς και 2 Τούρκους και προχώρησε προς την Κομοτηνή και ενώ στρατοπέδευσε τη νύκτα σε μία ατείχιστη κώμη, τους πλησίασαν 1.000 περίπου Τούρκοι οι οποίοι είχαν έλθει από την Ασία και για ασφάλεια κατέφυγαν στην Κομοτηνή. Επιστρέφοντας προς την Τραϊανούπολη ο Καντακουζηνός βοήθησε τους υπερασπιστές του φρουρίου Ασώματος. Ο σύμμαχός του Ομούρ αφού υποσχέθηκε ότι θα στείλει στρατό σε δεκαπέντε ημέρες, απέπλευσε τελικά για την Ασία στις αρχές της άνοιξης του 1344 και όντως σε δεκατρείς ημέρες έφτασε η βοήθεια. Όταν επέστρεψε ο Ομούρ στη Σμύρνη στόλος Λατίνων και Ροδίων πυρπόλησε πολλά πλοία του στο λιμάνι της.

Μετά την αποχώρηση του Ομούρ ο Καντακουζηνός δέχτηκε την ολομέτωπη επίθεση των εχθρών του· ο Δουσάν έφτασε μέχρι τη Ζίχνη για να του επιτεθεί, ο Ιβάν

Αλέξανδρος έφτασε στο Στίλβνο, ενώ ο Απόκαυκος, ο πατριάρχης και ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος φτάνοντας στην Ηράκλεια έπεισαν τον Μομτσίλο να αλλάξει στρατόπεδο. Τότε ο Καντακουζηνός έστειλε πρεσβεία στον Ιβάν Αλέξανδρο για να μην επέμβει και πολιορκήσε τη Γρατιανούπολη. Παράλληλα, 24 λατινικά πλοία από τη Σμύρνη πυρπόλησαν τουρκικό στόλο στο λιμάνι Λόγγος κοντά στην Παλλήνη αναγκάζοντας τους Τούρκους να στραφούν προς τη Χερσόνησο, εναντίον των οποίων στάλθηκε μάλιστα από τον Δουσάν ο Πρεάλιμπος με τους καλύτερους Σέρβους στρατιώτες, αλλά μετά την ήττα τους στη μάχη στα Στεφανιανά αναχώρησαν για τη Σερβία. Στη συνέχεια οι 3.000 περίπου Τούρκοι έστειλαν πρεσβεία στον Καντακουζηνό πληροφορώντας τον για την πυρπόληση των πλοίων τους και για τη νίκη κατά των Σέρβων, ενώ πρότειναν να τον βοηθήσουν. Ο Καντακουζηνός δέχτηκε μεν, αλλά επειδή δεν είχε χρήματα, τους είπε ότι θα δώσει τα χρήματα από το Διδυμότειχο δεκαπέντε ημέρες μετά την άφιξη του τουρκικού στρατού.

Την επόμενη ημέρα της αναχώρησης των Τούρκων πρέσβειων εξεγέρθηκαν, έχοντας συνεννοηθεί με τον Καντακουζηνό, οι φυλακισμένοι στην ακρόπολη της Γρατιανούπολης. Η πόλη καταλήφθηκε και κατασχέθηκαν τα χρήματα του θησαυρού που είχε ανακαλύψει ο διοικητής της Αγγελίτζης. Επειδή όμως οι Βούλγαροι έφτασαν μέχρι τη Μόρρα και στο *πολίχιον* Υπερπυράκιο διορίστηκε διοικητής από τον Ιβάν Αλέξανδρο, ο Καντακουζηνός άφησε τον γιο του Ματθαίο διοικητή στη Γρατιανούπολη και στην περιοχή της Χαλκιδικής και στράφηκε κατά του Βούλγαρου *τσάρου* που πέρασε τον Έβρο. Το Υπερπυράκιο επανήλθε στην κατοχή του Καντακουζηνού και ο Ιβάν Αλέξανδρος αφού έκλεισε συμφωνία μαζί του, αναχώρησε για τη Βουλγαρία.

Μετά την αποφυγή του βουλγαρικού κινδύνου ο Καντακουζηνός σχεδίαζε να επιτεθεί στους κυβερνητικούς στην Ηράκλεια, αλλά επειδή ο Μομτσίλο πυρπόλησε τρία

τουρκικά πλοία στα Άβδηρα, αποφάσισε να στραφεί εναντίον του. Βαδίζοντας λοιπόν με 60 άνδρες προς την Κομοτηνή έμεινε στη Μεσήνη και συνάντησε τον Μομτσίλο με 1.000 επίλεκτους στρατιώτες. Και ενώ οι οπαδοί του Καντακουζηνού τράπηκαν σε φυγή, το άλογό του έπεσε και ο Λαντζαρέτος του παραχώρησε το δικό του για να σωθεί διαφεύγοντας προς την Κομοτηνή, ενώ και ο Λαντζαρέτος σώθηκε όντας τραυματίας. Παρότι η Άννα έδωσε τον τίτλο του *σεβαστοκράτορα* στον Μομτσίλο, επειδή της απέστειλε τον Απελμενέ και τον Θεόδωρο Καβαλλάριο, τελικά εκείνος έστειλε πρεσβεία στον Καντακουζηνό ζητώντας συγγνώμη, η οποία έγινε δεκτή. Την ίδια περίοδο ο Ιωάννης Ε΄ αρρώστησε στην Ηράκλεια και επέστρεψε μαζί με τον πατριάρχη και ορισμένους συγκλητικούς στην πρωτεύουσα.

Ο Απόκαυκος όμως ετοιμαζόταν να επιτεθεί στο Διδυμότειχο, όπου επέστρεψε ο Καντακουζηνός στα τέλη της άνοιξης του 1344. Άρχισε λοιπόν τις επιχειρήσεις στις αρχές του καλοκαιριού του 1344, επειδή ο Ιβάν Αλέξανδρος θα τον βοηθούσε και επειδή πληροφορήθηκε ότι οι Τούρκοι που θα βοηθούσαν τον Καντακουζηνό αναχώρησαν για την Ασία. Κατά την πολιορκία του Πυθίου αποστάτησαν στρατιώτες του Καντακουζηνού και ο Απόκαυκος του έστειλε τον πρέσβη Συναδηνό με μήνυμα ότι μπορούσε να καταλάβει το Πύθιο, αλλά ήθελε να του μιλήσει για απόρρητα θέματα. Ο Καντακουζηνός δέχτηκε τη συνάντηση και ο Απόκαυκος του μήνυσε με τον αρχιερέα της Μάκρης ότι έρχεται στο Διδυμότειχο με φιλικές διαθέσεις. Παρόλα αυτά, έστειλε κατά του Διδυμοτείχου αρχικά τοξότες και έπειτα το υπόλοιπο στράτευμα, ενώ στη συνέχεια λεηλάτησε την περιοχή της Μόρρας. Αλλά και ο Μομτσίλο με σχεδόν 4.000 ιππείς λεηλατούσε την περιοχή του Ματθαίου έχοντας ιδρύσει αυτόνομη ηγεμονία στη νότια Ροδόπη.

Στην Κωνσταντινούπολη οι ηγέτες της κυβερνητικής παράταξης πληροφορούμενοι την προέλαση των Σέρβων και Βουλγάρων συμμάχων τους και τη λεηλασία της Θράκης

από τους Τούρκους συμμάχους του Καντακουζηνού συμβούλευαν την Άννα να συνάψει ειρήνη με τον Καντακουζηνό. Έτσι, τον Αύγουστο του 1344 ο Απόκαυκος αναγκάστηκε να επιστρέψει στη Κωνσταντινούπολη, πήγε στο ναό της Οδηγήτριας για να προσκυνήσει και την επόμενη ημέρα δέχτηκε τον πατριάρχη στον πύργο των Μαγγάνων και του ανέφερε ότι η ειρήνη δεν τους συνέφερε. Μετά έπεισε τον Γαβαλά και την Άννα να συνεχίσουν τον πόλεμο, επισκέυασε τα τείχη της πρωτεύουσας, ενώ πρότεινε να στείλουν πρεσβεία στον Καντακουζηνό για να παραιτηθεί από την αξίωση να είναι αυτοκράτορας.

Πράγματι στάλθηκαν ο Γεώργιος Πεπαγωμένος και ο πρέσβης στη Βέροια και στο Διδυμότειχο Συναδηνός από την Άννα και τη σύγκλητο και ο μητροπολίτης Φιλίππων και ο *σακελλίου* Καβάσιλας από την Εκκλησία και τον πατριάρχη. Οι πολιτικοί ηγέτες απαιτούσαν από τον Καντακουζηνό να γίνει ιδιώτης, ενώ ο πατριάρχης τον κατηγορούσε για τις συνέπειες του εμφυλίου πολέμου, του ζήτησε να παραιτηθεί από τις φιλοδοξίες του και του μήνυσε ότι η Εκκλησία τον δέχεται. Οι πρέσβεις ήρθαν στο Πάμφιλο και ζήτησαν να μην τον προσαγορεύουν *βασιλέα* στις συνομιλίες, όρος που έγινε δεκτός. Την επόμενη ημέρα ο Καντακουζηνός συγκάλεσε συγκέντρωση στην οποία απάντησε στις κατηγορίες του πατριάρχη υποστηρίζοντας ότι υπερασπίστηκε την Άννα και τα παιδιά της, ότι προσπάθησε να μην ξεσπάσει ο εμφύλιος πόλεμος που άρχισε η παράταξη της Άννας και ότι ήταν πιστός χριστιανός και δεν τον απομάκρυνε από τον Χριστό η έχθρα των αρχιερέων. Πρότεινε να εμποδίσει την άφιξη Τούρκων στη Θράκη, αν οι κυβερνητικοί αποφάσιζαν ειρήνη μέσα σε δεκαπέντε ημέρες και έστειλε πρέσβη τον Ιωάννη Χρυσοβέργη.

Ενώ οι κυβερνητικοί πρέσβεις βρίσκονταν στο Διδυμότειχο, έφτασαν πρέσβεις των Σερραίων ζητώντας συγγνώμη για τη στάση τους προς τον Καντακουζηνό και βοήθεια, επειδή ο Δουσάν πολιορκούσε την πόλη τους και

ληλατούσε την περιοχή τους. Ο Καντακουζηνός δέχτηκε να στείλει πρεσβεία στον Δουσάν για να μην πολιορκεί τους Σερραίους, επειδή προσχώρησαν σε αυτόν, αλλά από τους πρέσβεις άλλοι συνελήφθησαν και άλλοι επέστρεψαν, επειδή τους επιτέθηκε ο Μομτσίλο. Στο μεταξύ οι κυβερνητικοί πρέσβεις έφτασαν στην πρωτεύουσα και ανακοίνωσαν τις προθέσεις του Καντακουζηνού, ο πρέσβης του όμως Χρυσοβέργης δεν μπόρεσε να μιλήσει στην Άννα.

Την περίοδο αυτή ο Καντακουζηνός προσάρτησε τη Γαρέλλα που παραδόθηκε από τον διοικητή Κοντοστέφανο, την Καρύα που την παρέδωσε ο *πρωτοκοννηγός* Βατάτζης καθώς επίσης το Πολύβοτο, την Τηρίσταση και τα γύρω από αυτή *πολίχνια* και φρούρια, ενώ αντίθετα η Καλλιούπολη και το Εξαμίλιο δεν προσχώρησαν. Αφού συναντήθηκε στους Αιγός ποταμούς με τον Σουλειμάν που επέστρεψε στην Ασία, ο Καντακουζηνός στρατοπέδευσε στο Μυριόφυτο και έπειτα προχώρησε προς την *πολίχνη* Χώρα, της οποίας οι κάτοικοι προσχώρησαν αρχικά λόγω σεισμού, αλλά όταν χίστηκαν τα τείχη, επανήλθαν στην παράταξη της Άννας.

Η αυτοκράτειρα και ο πατριάρχης πληροφορούμενοι την προσχώρηση πόλεων στον Καντακουζηνό, ανέθεσαν τη διεύθυνση των επιχειρήσεων στον Απόκαυκο, ο οποίος φτάνοντας στην Ηράκλεια έστειλε μήνυμα στον Καντακουζηνό στη Χαριούπολη με τον Λογγίνο να μην προσαρτά πόλεις για να επιστρέψει στην πρωτεύουσα. Εκείνος του απάντησε με τον διοικητή της Άπρου, πόλη που είχε προσχωρήσει, ότι θα έλθει σε τέσσερις ημέρες στην Ηράκλεια. Όταν έφτασε κοντά στην πόλη, οι αντίπαλοί του δεν βγήκαν από τα τείχη να πολεμήσουν και πέρασε τη νύκτα κοντά στον ποταμό Αλμυρό, ανάμεσα στη Σηλυβρία και την Ηράκλεια. Την επόμενη ημέρα στρατοπέδευσε στο Δαφνίδιο, όπου έμεινε με λίγους στρατιώτες, ενώ οι υπόλοιποι μαζί με τους Τούρκους λεηλατούσαν τα περιχώρα της Κωνσταντινούπολης μέχρι την Προποντίδα, αιχμαλωτίζαν κατοίκους και πυρπολούσαν σπίτια. Ο

Απόκαυκος τότε φοβήθηκε και επέστρεψε στην πρωτεύουσα με τριήρη, ενώ και ο Καντακουζηνός μετά από οκτώ ημερών εκστρατεία, κατά την οποία προσχώρησαν όλες οι πόλεις εκτός των Αίνου, Εξαμιλίου και Καλλιούπολης και αφού έστειλε τους διοικητές των πόλεων να ζητήσουν ειρήνη, επέστρεψε στη Θράκη.

Έπειτα στράφηκε προς την Αδριανούπολη και τη Βιζύη και λεηλατούσε όσες πόλεις δεν προσχωρούσαν. Αρχικά προσπάθησε να καταλάβει την Αδριανούπολη σε συνεννόηση με τους εκεί φίλους του. Ο Βράνος, ένας από τους ηγέτες της εξέγερσης του 1341, συνελήφθη και ο διοικητής της πόλης Μανουήλ Απόκαυκος, γιος του Αλέξιου Απόκαυκου, κατέφυγε στο φρούριο Βουκέλον, αλλά επειδή οι οπαδοί του Καντακουζηνού μέθυσαν, τους επιτέθηκαν οι φιλοκυβερνητικοί και τους νίκησαν. Ο Μανουήλ Απόκαυκος όμως έστειλε κρυφά μήνυμα στον Καντακουζηνό ότι κατάλαβε την αδικία προς αυτόν αλλά και τις συνέπειες του εμφυλίου πολέμου και αυτομόλησε μετά από λίγες ημέρες.

Μετά την αποτυχημένη προσπάθεια προσάρτησης της Αδριανούπολης ο Καντακουζηνός στράφηκε προς τη Βιζύη, κατέλαβε την περιοχή της και επέστρεψε στην Άπρο, όπου ο Αμτζάς του αποκάλυψε ότι ο Απόκαυκος έστειλε τον Σκαράνο για να τον δολοφονήσει. Μετά από πρεσβεία που έστειλε ο Καντακουζηνός στη Βιζύη του παραδόθηκαν η πόλη και τα γύρω από αυτή *πολίχνια*, ενώ ο διοικητής της Γεώργιος Παλαιολόγος και ο μητροπολίτης Βιζύης διέφυγαν στην Κωνσταντινούπολη. Διοικητή στη Βιζύη διόρισε τον Μανουήλ Ασάνη, επειδή ο πεθερός του, ο *πρωτοστράτωρ*, είχε σπίτι και κτήσεις εκεί, ενώ άφησε και τον πατριάρχη Ιεροσολύμων που είχε φύγει από την πρωτεύουσα. Έπειτα στράφηκε προς τη Χαριούπολη και επιχείρησε να προσαρτήσει όσες πόλεις δεν τον αναγνώριζαν.

Στην Κωνσταντινούπολη ο Απόκαυκος δικάζε υποθέσεις στη Μονή του Χριστού Σωτήρος και Ευεργέτου και επειδή δεν πάντρευε την κόρη του με τον *μέγα λογοθέτη*

Γαβαλά, τον κατηγόρησε στην Άννα. Τότε ο Γαβαλάς έγινε μοναχός στην Αγία Σοφία, λίγο αργότερα στάλθηκε από την Άννα στη Μονή Παμμακαρίστου και έπειτα φυλακίστηκε για να μην διαφύγει.

Ο Καντακουζηνός όμως, με τη βοήθεια του Οθωμανού σουλτάνου Ορχάν (1326-1362), συνέχισε να προσαρτά πόλεις· του παραδόθηκαν οι πόλεις του Ευξείνου Πόντου πλην της Σωζόπολης, κατέλαβε την πόλη της λίμνης Δέρκης και το φρούριο Εμπυρίτης, ενώ οι Τούρκοι σύμμαχοί του λεηλατούσαν όσες πόλεις δεν είχαν προσχωρήσει. Ο Καντακουζηνός αναχώρησε από το Διδυμότειχο, όπου είχε παραμείνει λίγες ημέρες, έφτασε στη Γυρολίμνη πύλη, στα τείχη της Κωνσταντινούπολης, και στρατοπέδευσε στη γέφυρα της Καμήλου. Την επόμενη ημέρα άρχισε η λεηλασία της περιοχής, οι Βυζαντινοί στρατιώτες του στράφηκαν προς τα κοπάδια και οι Τούρκοι συλλάμβαναν αιχμαλώτους.

Οι Γενουάτες του Γαλατά έστειλαν πρέσβεις στον Καντακουζηνό δύο μοναχούς τους για να πληροφορηθούν την αιτία του εμφυλίου πολέμου και εκείνος υποστήριξε ότι υπήρξε διωγμός εις βάρος του και ότι οι κυβερνητικές συμμαχίες με Σέρβους, Βουλγάρους και Τούρκους (η Άννα είχε στείλει τον Ισαάκιο Ασάνη στον Σουλεϊμάν της Φρυγίας) οδήγησαν στη συρρίκνωση και τη λεηλασία των επαρχιών. Επίσης, για τη σύναψη ειρήνης δήλωσε στον μοναχό Αρήγο από τη Σαβοΐα ότι αρχικά επιθυμούσε να αποφυλακιστούν και να αποζημιωθούν για τις περιουσίες τους οι οπαδοί, οι φίλοι και οι συγγενείς του και να είναι *βασίλεύς* και συναυτοκράτορας με τα παιδιά του Ανδρόνικου Γ΄ Παλαιολόγου και μετά να γίνει μοναχός. Επίσης, έστειλε επιστολές με αυτούς τους όρους ειρήνευσης στην Κωνσταντινούπολη, αλλά ο πατριάρχης και ο Απόκαυκος του απάντησαν ότι δέχονταν μόνον την παραίτησή του.

Ο Καντακουζηνός αποχώρησε από τα περιχώρα της Κωνσταντινούπολης και αφού κατέλαβε το Ρήγιο, την

Αθύρα, τη Δαμοκράνεια και τη Σηλυβρία και τείχισε την Απάμεια, επέστρεψε στο Διδυμότειχο. Ο Απόκαυκος όμως πολióρκησε ανεπιτυχώς το φρούριο Εμπυρίτης και επιχείρησε να συγκεντρώσει χρήματα από φόρους στα εμπορικά πλοία στο Ιερόν του Ευξείνου Πόντου. Έτσι, ο Καντακουζηνός επανήλθε στα τείχη της πρωτεύουσας, στρατοπέδευσε στην Πετρογέφυρα και λεηλατούσε την περιοχή, ενώ ο μοναχός Αρήγος του ανέφερε ότι η Άννα δεν έφταιγε, αλλά είχε πειστεί από τον πατριάρχη και τους άλλους. Στην επιστροφή του στις αρχές του 1345 ο Καντακουζηνός κατάφερε να πάρει με το μέρος του τον διοικητή της Αδριανούπολης Παρασπόνδυλο, τον διοικητή του Τζερνομιανού Ιέρακα και τον Μαγκαφά από την Αδριανούπολη αφού τους δήλωσε ότι αν επικρατήσει, θα παραμείνει αυτοκράτορας μέχρι την ενηλικίωση του Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου, και έτσι προχώρησαν η Αδριανούπολη με τα γύρω φρούρια και το Τζερνομιανόν.

Στην Ασία τον Ομούρ που ήθελε να βοηθήσει τον Καντακουζηνό στη Θράκη τον εμπόδιζαν από θαλάσσης οι Λατίνοι και από ξηράς ο Σαρουχάν της Λυδίας, ο οποίος τελικά του επέτρεψε να περάσει από τις περιοχές του δίνοντάς του μάλιστα και τον γιο του Σουλεϊμάν. Οι Τούρκοι σύμμαχοι του Καντακουζηνού έφτασαν στο Διδυμότειχο την άνοιξη του 1345 με 20.000 ιππείς και με τους Βυζαντινούς στρατιώτες του προχώρησαν κατά του Μομτσίλο, οποίος κατείχε την Ξάνθη και την περιοχή της και προχώρησε μέχρι τη Μόρρα. Πληροφορούμενος όμως ότι θα του επιτεθούν, έστειλε πρεσβεία για να ζητήσει συγγνώμη και έφτασε στο Περιθεώριο, όπου δεν έγινε δεκτός από τους κατοίκους του. Ο Καντακουζηνός χώρισε το στράτευμά του σε τρία τμήματα· ο ίδιος ήταν στο κέντρο με Βυζαντινούς και Τούρκους, ο Ομούρ με Τούρκους τοποθετήθηκε στη δεξιά πτέρυγα και ο Ιωάννης Ασάνης με Βυζαντινούς στην αριστερή. Στη μάχη που δόθηκε στις 7 Ιουνίου 1345 ο στρατός του Μομτσίλο ηττήθηκε και ο ίδιος σκοτώθηκε, με

συνέπεια η Ξάνθη να παραδοθεί στον Καντακουζηνό, ο οποίος επέτρεψε στη σύζυγο του Μομτσίλο να αναχωρήσει για τη Βουλγαρία. Στη συνέχεια επιχείρησε να φτάσει στις Σέρρες, επειδή τον κάλεσαν ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος και ο Δημήτριος Τζαμπλάκων, και στέλνοντας πρεσβεία στον Δουσάν για ανανέωση της ειρήνης προχώρησε προς τη Χριστούπολη και στρατοπέδευσε στην κόμη Γαβριήλ.

Ο Απόκαυκος όμως (ο οποίος διατηρούσε φρουρά στο σπίτι του στην Κωνσταντινούπολη και έτοιμη μία τριήρη στην Ξύλινη πύλη) δολοφονήθηκε στις 11 Ιουνίου 1345 από φυλακισμένους κατά τη διάρκεια επιθεώρησης της κατασκευής φυλακής σε έναν πύργο του Ιερού Παλατίου. Μπαίνοντας στη φυλακή με έναν φρουρό, επειδή είχε αφήσει τη συνοδεία του στην πύλη, ο Ραούλ πήρε ρόπαλο και τον χτύπησε, ακολούθησαν και οι άλλοι φυλακισμένοι και ένας τον αποκεφάλισε και τοποθέτησε το κεφάλι του στις επάλξεις. Οι φυλακισμένοι οχυρώθηκαν στη φυλακή, αλλά την επόμενη ημέρα η σύζυγος του Απόκαυκου πλήρωσε τους Γασμούλους και ο οπαδός του Τζεφραιτής ξεσήκωσε το λαό και δολοφονήθηκαν οι φυλακισμένοι, ορισμένοι μάλιστα είχαν καταφύγει στη Νέα Μονή. Μετά τη δολοφονία του Απόκαυκου οι φίλοι του Καντακουζηνού από την Κωνσταντινούπολη αλλά και η Ειρήνη από το Διδυμότειχο του έστειλαν στην κόμη Γαβριήλ επιστολές για να στραφεί προς την πρωτεύουσα.

Την ίδια ημέρα όμως ήρθαν και οι πρέσβεις του από τον Δουσάν και τον πληροφόρησαν για την αποχώρηση των Σέρβων αλλά και ότι οι Σερραίοι θα προσχωρούσαν στον Δουσάν. Παρόλα αυτά, σε συνέλευση των αξιωματούχων του Καντακουζηνού μαζί με τον Ομούρ και τον γιο του Σαρουχάν Σουλεϊμάν προτάθηκε να στραφούν προς την Κωνσταντινούπολη, ενώ ο Καντακουζηνός υποστήριξε ότι δεν γνώριζαν αν ηττήθηκαν οι εξεγερμένοι των φυλακών και ήθελε να προχωρήσει με 3.000 στρατιώτες προς τις Σέρρες και μετά να επιστρέψει. Οι αρχηγοί των Τούρκων όμως

πρότειναν την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης, γιατί και αν η πόλη των Σερρών προσχωρούσε στους Σέρβους, θα μπορούσαν να την ανακαταλάβουν αργότερα. Η πρότασή τους έγινε δεκτή από τους στρατιώτες και έτσι στράφηκαν προς την πρωτεύουσα, αλλά φτάνοντας εκεί διαπίστωσαν ότι η εξέγερση είχε λήξει και η κατάσταση είχε ομαλοποιηθεί. Μετά την αποχώρηση των Τούρκων στην Ασία, ο Δουσάν κατάφερε να καταλάβει τις Σέρρες στις 25 Σεπτεμβρίου 1345 επεκτείνοντας την επικράτειά του μέχρι τα στενά της Χριστούπολης. Την Κυριακή του Πάσχα –16 Απριλίου 1346– ο Δουσάν αναγορεύτηκε στα Σκόπια *βασιλεύς Ρωμαίων και Σέρβων* και στέφθηκε από τον νέο Σέρβο πατριάρχη, ενώ έδωσε τον τίτλο του *κράλη* στον γιο του.

Στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης ο *μέγας στρατοπεδάρχης* Βατάτζης νίκησε τον κυβερνητικό στρατό με επικεφαλής τον Απλησφάρη, αλλά νομίζοντας ότι αν προσχωρήσει στην Άννα, θα γίνει αρχηγός της παράταξής της, της έστειλε πρεσβεία ότι θα φέρει συμμάχους Τούρκους για να τη βοηθήσει και εκείνη δέχτηκε. Πράγματι, ο Βατάτζης ζήτησε βοήθεια από τον Σαρουχάν, στον οποίο όμως ο Καντακουζηνός έστειλε πρέσβη για να τηρηθεί η συμφωνία τους τον *πρωτοσέβαστο* Καλόθετο. Ο δεύτερος όμως πρέσβης Νικηφόρος Μετοχίτης τον πληροφορήσε ότι ο Βατάτζης αποστάτησε και ότι οι Τούρκοι έφτασαν στη Θράκη. Ενώ λοιπόν πόλεις της Θράκης προσχωρούσαν στον Βατάτζη, ο Καντακουζηνός είδε σε όνειρο να τον σκεπάζουν νεανίσκοι με πέπλο στο οποίο ήταν αποτυπωμένος σταυρός με τη φράση *ΙΗCOYC XPICTOC NIKΑ* –θα νικούσε τον Βατάτζη. Ο Βατάτζης άφησε τους Τούρκους στη Γαρέλλα να λεηλατούν, αλλά τελικά εκείνοι τον σκότωσαν και συνέλαβαν τον γιο του και τους στρατιώτες του. Παράλληλα, όσες πόλεις προσχώρησαν στην Άννα δεν επέστρεψαν στον Καντακουζηνό και ο διοικητής του Εμπυρίτη Αρχοντίτζης παραδόθηκε στην Άννα, ενώ ο αδελφός του Αλέξιου Απόκαυκου Ιωάννης κατέλαβε το Ρήγιο. Η απάντηση του

Καντακουζηνού ήταν να εμφανιστεί στα τείχη της Κωνσταντινούπολης. Ενώ είχε κρυφές συνομιλίες με φίλους του για να εισέλθει από την Ξύλινη πύλη, αποκαλύφθηκε απόπειρα δολοφονίας του από τον Ιέρακα, τον Παρασπόνδυλο και έναν πράκτορα των κυβερνητικών. Ο Καντακουζηνός τελικά επέστρεψε στην Αδριανούπολη, όπου μαζί με την Ειρήνη στέφθηκαν αυτοκράτορες από τον πατριάρχη Ιεροσολύμων Λάζαρο στις 21 Μαΐου 1346.

Στη Θεσσαλονίκη ο *επίτροπος* της *μέγας πριμικήριος* Ιωάννης Απόκαυκος, γιος του Αλέξιου Απόκαυκου, διατηρούσε κρυφές επαφές με φίλους του Καντακουζηνού και μαθαίνοντας τη δολοφονία του πατέρα του σκέφτηκε να παραδώσει την πόλη στον Καντακουζηνό, επειδή έβλεπε να ασκούν την εξουσία οι Ζηλωτές. Ο Ιωάννης Απόκαυκος λοιπόν συγκάλεσε συγκέντρωση για να αποφασίσουν την προσχώρηση της Θεσσαλονίκης στον Καντακουζηνό, πρόταση με την οποία συμφώνησαν ο Γεώργιος Κωκαλάς και ο Ανδρέας Παλαιολόγος. Έστειλαν τότε τον Νικόλαο Καβάσιλα και τον Φαρμάκη στον Μανουήλ Καντακουζηνό στη Βέροια και εκείνος δέχτηκε την προσχώρηση της Θεσσαλονίκης. Ο Ανδρέας Παλαιολόγος όμως θέλοντας αυτός να διοικεί την πόλη, ξεσήκωσε τους ναυτικούς και τους Ζηλωτές. Έτσι, ο Ιωάννης Απόκαυκος με τους οπαδούς του κλείστηκε στην ακρόπολη, αλλά ο Στρατήγιος άνοιξε τις πύλες και ο διοικητής της πόλης μαζί με 100 περίπου οπαδούς του συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν. Και ενώ οι στρατιώτες του Μανουήλ Καντακουζηνού επέστρεψαν στη Βέροια, οι αντίπαλοί τους στη Θεσσαλονίκη γκρέμισαν από τα τείχη τον Ιωάννη Απόκαυκο και τους οπαδούς τους, επειδή υπήρχε η φήμη ότι θα ενώνονταν μαζί τους.

Στο μεταξύ μετά τη στέψη του ο Καντακουζηνός άφησε τον γιο του Ματθαίο στη Θράκη για να πολιορκήσει όσες πόλεις είχαν προσχωρήσει στον Βατάτζη και επιχείρησε ανεπιτυχώς να καταλάβει κρυφά την Κωνσταντινούπολη. Ο Ματθαίος όμως νίκησε τον Ιέρακα και προσάρτησε όσες

πόλεις είχαν αποσκιρτήσει. Ο διοικητής του Καρβονά Μπαλίκας έστειλε τους αδελφούς Θεόδωρο και Τομπροτίτσα με 1.000 επίλεκτους στρατιώτες και προσάρτησαν στην κυβερνητική παράταξη τις παραθαλάσσιες πόλεις του Ευξείνου Πόντου, αλλά ο διοικητής της Σηλυβρίας *πρωτοστράτωρ* Φακρασής νίκησε τον Τομπροτίτσα αναγκάζοντας και τον Θεόδωρο να επιστρέψει με τους στρατιώτες του στην περιοχή του.

Ο Καντακουζηνός δέχτηκε το 1346 να παντρέψει τη δευτερότοκη κόρη του Θεοδώρα με τον Ορχάν και εκείνος του έστειλε 2.000 στρατιώτες. Παράλληλα όμως και η Άννα έστειλε τον *μέγα στρατοπεδάρχη* Γεώργιο Τάγαρη στον Σαρουχάν για βοήθεια και εκείνος της παρείχε 6.000 άνδρες το καλοκαίρι του 1346. Ο Καντακουζηνός όμως έπεισε με δώρα τους Τούρκους του Σαρουχάν να μην του επιτεθούν και έτσι εκείνοι, αφού λεηλάτησαν περιοχές της Βουλγαρίας, επέστρεψαν στην Ασία με πολλούς αιχμαλώτους. Επειδή λοιπόν οι κυβερνητικοί βρέθηκαν σε αδιέξοδο, έστειλαν τον Μονομάχο για να δηλητηριάσει τον Καντακουζηνό, αλλά η ενέργειά τους αυτή δεν πέτυχε.

Ο τελικός στόχος πλέον του Καντακουζηνού ήταν να εισέλθει στην Κωνσταντινούπολη και να καταλάβει την εξουσία. Τότε ο οπαδός της Άννας Τζυράκης μαζί με τον Φακεωλάτο –που τον απειλούσαν οι Γενουάτες και πίεζαν την αυτοκράτειρα να τους τον παραδώσει επειδή είχε επιτεθεί σε πλοίο τους όταν στάλθηκε να βοηθήσει τη Χίο– πρότειναν στον Καντακουζηνό να τον βοηθήσουν να εισέλθει στην Κωνσταντινούπολη από τη Χρυσή Πύλη. Την εποχή αυτή η Άννα συγκάλεσε σύνοδο για να απολογηθεί ο πατριάρχης Ιωάννης ΙΔ΄ Καλέκας για το διωγμό των Ησυχαστών –ο Γρηγόριος Παλαμάς βρισκόταν στη φυλακή– και τελικά ο πατριάρχης εκθρονίστηκε στις 2 Φεβρουαρίου 1347. Αν και η αυτοκράτειρα προειδοποιήθηκε από κάποιον από τη Σηλυβρία ότι ο Καντακουζηνός θα πλησίαζε εκείνη τη νύκτα στα τείχη της Κωνσταντινούπολης, θεώρησε ότι

ήταν φήμη από τους φίλους του πατριάρχη για να αποφύγει τη δίκη. Ο Καντακουζηνός αρχικά κατευθύνθηκε προς την Αδριανούπολη με περισσότερους από 1.000 επίλεκτους στρατιώτες του, αλλά επειδή επέστρεψε προς την πρωτεύουσα από ακατοίκητες περιοχές για να μην τους αντιληφθούν, καθυστέρησε μία ημέρα.

Έτσι, στις 3 Φεβρουαρίου 1347 ο Καντακουζηνός εισήλθε στην Κωνσταντινούπολη από τη Χρυσή Πύλη, την οποία είχαν καταλάβει ο Φακεωλάτος και περισσότεροι από 100 οπαδοί του, και στρατοπέδευσε μπροστά στο παλάτι του Πορφυρογέννητου. Ξημερώματα προσκύνησε στο ναό της Οδηγήτριας για να ευχαριστήσει την Παναγία και επέστρεψε στο παλάτι, όπου είχε οχυρωθεί η Άννα ζητώντας βοήθεια από τους Γενουάτες, τα πλοία όμως που έστειλαν από το Γαλατά απωθήθηκαν από τους στασιαστές.

Την επόμενη ημέρα ο Καντακουζηνός κάλεσε επισκόπους και κληρικούς για να εξηγήσει τις απόψεις του για τις αιτίες του εμφυλίου πολέμου και στάλθηκαν στην Άννα ο μητροπολίτης Φιλίππων και ο *σακελλίου* Καβάσιλας με μήνυμα να δεχτεί τη σύναψη συμφωνίας. Η αυτοκράτειρα απέπεμψε τους πρέσβεις, το φρούριο όμως των Βλαχερνών καταλήφθηκε όταν έγινε γνωστό ότι δεν δεχόταν συμφωνία ειρήνης και γιατί υπήρχε κίνδυνος να επιτεθούν στο παλάτι οι πρώην φυλακισμένοι. Τότε ο δεκαπενταετής Ιωάννης Ε΄ πρότεινε στη μητέρα του να στείλει πρεσβεία για συμφωνία ειρήνης και στάλθηκαν ο Ανδρόνικος Ασάνης και ο Γρηγόριος Παλαμάς. Ο Καντακουζηνός αφού επέπληξε τον πεθερό του Ασάνη και ευχαρίστησε τον Παλαμά, πρότεινε γενική αμνηστία, να διατηρήσουν τις αρχικές τους κτήσεις, να συμβασιλεύει με τον Ιωάννη Ε΄ αλλά να είναι ανώτερος συναυτοκράτορας για δέκα χρόνια και μετά να συμμετάσχει στην άσκηση της εξουσίας ο νεαρός αυτοκράτορας. Τελικά οι όροι της συμφωνίας έγιναν δεκτοί από την Άννα και τον Ιωάννη Ε΄ και οι πύλες του παλατιού άνοιξαν στις 8 Φεβρουαρίου 1347 για να εισέλθει ο Καντακουζηνός.

Μετά την είσοδό του στο παλάτι ο Καντακουζηνός συνάντησε την Άννα και τα παιδιά της ορκιζόμενος μπροστά στην εικόνα της Οδηγήτριας ότι δεν σχεδίαζε κατά αυτών και συμφωνώντας να παντρευτεί ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος την κόρη του Ελένη Καντακουζηνή. Την επόμενη ημέρα κάλεσε εκτός των τειχών της Κωνσταντινούπολης τους οπαδούς του, όσους συγκλητικούς υποστήριζαν την Άννα και τους στρατιώτες για να ορκιστούν πίστη στους βασιλείς. Μετά τη χειροτόνηση του νέου πατριάρχη Ισίδωρου Α΄ στις 17 Μαΐου 1347, ο Ιωάννης Καντακουζηνός και η Ειρήνη Καντακουζηνή στέφθηκαν αυτοκράτορες στο ναό των Βλαχερνών στις 13 Μαΐου 1347 και στις 21 Μαΐου –ημέρα που τιμούνται ο Μέγας Κωνσταντίνος και η Αγία Ελένη– 1347 επίσης στο ναό των Βλαχερνών παντρεύτηκαν ο Ιωάννης Ε΄ Παλαιολόγος και η Ελένη Καντακουζηνή.

Η ΑΛΩΣΗ ΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ 1453

Η Βυζαντινή Αυτοκρατορία λίγα χρόνια πριν την Άλωση είχε συρρικνωθεί δραματικά και περιελάμβανε μία ζώνη στην περιοχή της Κωνσταντινούπολης, μερικά νησιά στο βόρειο Αιγαίο και την Πελοπόννησο. Η συνεχής εδαφική υποχώρηση είχε οδηγήσει στην οικονομική παρακμή, στην πληθυσμιακή μείωση και στη στρατιωτική αποδυνάμωση. Η οικονομική ένδεια του κράτους μάλιστα αλλά και η μη οικονομική συνδρομή των πλουσίων, αν και μετά την Άλωση αποκαλύφθηκε ότι είχαν κρυμμένα χρήματα, ανάγκασαν τον Κωνσταντίνο ΙΑ΄ Παλαιολόγο, κατά τη διάρκεια της πολιορκίας της Κωνσταντινούπολης, να δώσει εντολή να αφαιρεθούν ιερά σκεύη και αφιερώματα πιστών από εκκλησίες για να εκδοθούν νομίσματα για την πληρωμή των μισθών των στρατιωτών.

Με την ανάληψη της εξουσίας του οθωμανικού κράτους το 1451 από τον φιλόδοξο νεαρό Μωάμεθ Β΄ (1451-1481) ο κίνδυνος κατάληψης της Κωνσταντινούπολης πρόβαλε μεγάλος. Ο νέος σουλτάνος, αφού σταθεροποίησε τη θέση του στο εσωτερικό του κράτους του, στη συνέχεια στράφηκε κατά των Καραμανιδών στη Μικρά Ασία. Η απαίτηση όμως των Βυζαντινών για καταβολή της επιχορήγησης προς τον πρίγκιπα Ορχάν, μακρινό συγγενή του και διεκδικητή του οθωμανικού θρόνου, έδωσε την αφορμή στον Μωάμεθ Β΄ να επιτεθεί για να καταλάβει την πρωτεύουσά τους. Για να ελέγξει πλήρως τη διέλευση των πλοίων από το Βόσπορο άρχισε την ανοικοδόμηση ενός φρουρίου στις 26 Μαρτίου 1452 κοντά στους Ασωμάτους. Η κατασκευή στην ευρωπαϊκή ακτή του φρουρίου Ρούμελη Χισάρ, απέναντι από το μικρασιατικό φρούριο Ανατολού Χισάρ που είχε ανοικοδομήσει ο Βαγιαζήτ Α΄ κατά την περίοδο του αποκλεισμού της Κωνσταντινούπολης 1394-1402, ολοκληρώθηκε στα τέλη Αυγούστου του 1452.

Υπό την ασφυκτική πίεση των Οθωμανών και καθώς ο συσχετισμός δυνάμεων ήταν συντριπτικά υπέρ αυτών, ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος δέχτηκε την Ένωση των Εκκλησιών στην Αγία Σοφία στις 12 Δεκεμβρίου 1452 για να σταλεί στρατιωτική βοήθεια από τη Δύση. Τον Ιανουάριο του 1453 όμως έφτασαν στην Κωνσταντινούπολη μόνον 700 στρατιώτες με επικεφαλής τον Γενουάτη Giovanni Giustiniani Longo. Στη βυζαντινή πρωτεύουσα έντονη ήταν, από τον Αύγουστο του 1451 οπότε ο πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριος Γ΄ Μάμμας είχε καταφύγει στη Δύση, η διαμάχη ενωτικών και ανθενωτικών. Από τις αρχές του 1453 όμως άρχισαν οι πολεμικές προετοιμασίες και η επισκευή των τειχών της Κωνσταντινούπολης για να αντιμετωπιστεί η επερχόμενη επίθεση των Οθωμανών, καθώς ο στρατός τους αφού συγκεντρώθηκε στην Αδριανούπολη, άρχισε την κατάληψη πόλεων στην Προποντίδα και στον Εύξεινο Πόντο.

Οι οθωμανικές δυνάμεις, στις 5 Απριλίου 1453 παρατάχθηκαν μπροστά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης και η πολιορκία της από ξηρά και θάλασσα πλέον άρχιζε. Από τη μία πλευρά, οι Οθωμανοί διέθεταν 150.000 περίπου στρατιώτες, 150 πλοία που ελλιμενίστηκαν στο Διπλοκίονιον με ναύαρχο τον εξισλαμισμένο Βούλγαρο Σουλεϊμάν Μπαλτόγλου και ένα μεγάλο κανόνι που κατασκεύασε ο Ούγγρος Ουρβανός για να συντρίψει τα τείχη της βυζαντινής πρωτεύουσας στην περιοχή της πύλης του Αγίου Ρωμανού. Από την άλλη πλευρά, οι υπερασπιστές της Κωνσταντινούπολης παρέταξαν 8.000 περίπου Βυζαντινούς και Δυτικούς στρατιώτες, 26 δυτικά (από τη Λιγουρία, την Καστίλη, την Προβηγκία, τη Βενετία και τη βενετοκρατούμενη Κρήτη) και βυζαντινά πλοία που ήταν ελλιμενισμένα στον Κεράτιο κόλπο –η είσοδος του οποίου κλείστηκε με αλυσίδα από τα θαλάσσια τείχη της Κωνσταντινούπολης μέχρι το Γαλατά– και διέθεταν επίσης ελαφρύ πυροβολικό.

Στην πολιορκία της Κωνσταντινούπολης οι Οθωμανοί παρέταξαν ως εξής τις δυνάμεις τους· ο σουλτάνος Μωάμεθ Β΄ στρατοπέδευσε απέναντι από το Μεσοτείχιον και την πύλη του Αγίου Ρωμανού, τα ασιατικά στρατεύματα παρατάχθηκαν στα δεξιά του και τα ευρωπαϊκά στρατεύματα στα αριστερά του. Η διάταξη άμυνας της Κωνσταντινούπολης ήταν η ακόλουθη· ο καρδινάλιος Ρωσίας Ισίδωρος και ο Λατίνος αρχιεπίσκοπος Χίου Λεονάρδος υπεράσπιζαν τα θαλάσσια τείχη κοντά στη Αγία Σοφία· ο πρόξενος των Καταλανών Πέτρο Γουλιάνο την περιοχή από το Ιερόν Παλάτιον μέχρι το Κοντοσκάλιον· ο Οθωμανός πρίγκιπας Ορχάν την περιοχή των κήπων του Βλάχκα· ο Ιάκωβος Κονταρίνι τα θαλάσσια τείχη μέχρι τα Ψαμαθιά· οι μοναχοί την υπόλοιπη ακτή των θαλασσίων τειχών· ο Μανουήλ από τη Λιγουρία τη Χρυσή πύλη· ο Θεόφιλος Παλαιολόγος και ο Νικολό Γουδέλο την πύλη της Σηλυβρίας· τα αδέρφια Παύλος, Αντώνιος και Τρωίλος Πακκιάρδι την πύλη του Πολυάνδριου· ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος και ο Γενουάτης Γιουβαννί Giustiniani Longo την πύλη του Αγίου Ρωμανού· ο Λεοντάρης Βρυέννιος την πύλη της Αδριανούπολης· ο Βενετός βάλιος Ιερώνυμος Μινότο το ανάκτορο των Βλαχερνών και την περιοχή τους· ο Μανουήλ Παλαιολόγος, ο Ιερώνυμος και ο Λεονάρδος από τη Λιγουρία την Ξύλινη πύλη· ο μέγας δουξ Λουκάς Νοταράς την περιοχή των πυλών της Αγίας Θεοδοσίας, του Κυνηγού και του Πετρίου· ο Θεόδωρος Παλαιολόγος την πύλη εις Πηγάς· οι Δημήτριος Καντακουζηνός, Νικηφόρος Παλαιολόγος και Νικόλαος Γουδέλης βρίσκονταν σε επιφυλακή στην περιοχή του ναού των Αγίων Αποστόλων για να μεταβούν σε οποιοδήποτε σημείο άμυνας θα υπήρχε ανάγκη να σταλούν στρατιωτικές ενισχύσεις· ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος μαζί με τον συγγενή του Φραγκίσκο Τολέντο από το Καστέλι της Ιταλίας και τον γραμματέα του Γεώργιο Σφραντζή περιέτρεχαν την πόλη και τα τείχη.

Κατά τις δύο πρώτες εβδομάδες του Απριλίου 1453 τα τείχη της βυζαντινής πρωτεύουσας δέχονταν τις βολές των οθωμανικών κανονιών και κυρίως της μπουμπάρδας του Ουρβανού, αλλά επιδιορθώνονταν από τους υπερασπιστές της. Παράλληλα, ο στρατός των Οθωμανών κατέλαβε οχυρά στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης (Θεραπεία, Στούδιον) και ο στόλος τους το νησί της Πριγκίπου. Στις 20 Απριλίου όμως 3 γενονατικά πλοία φορτωμένα με σιτάρι από τη Χίο και 1 βυζαντινό μεταγωγικό φορτωμένο με σιτάρι από τη Σικελία και με πλοίαρχο τον Φλαντανελά μετά από ναυμαχία κατάφεραν να πυρπολήσουν 2 πλοία των Οθωμανών, να εισέλθουν στον Κεράτιο κόλπο και να αναπερώσουν το ηθικό των υπερασπιστών της πολιορκημένης πόλης, προκαλώντας εξαιτίας της επιτυχίας αυτής τη μαστίγωση του Οθωμανού ναυάρχου Μπαλτόγλου και την αντικατάστασή του από τον Χαμζά μπέη.

Δύο μέρες αργότερα όμως, τα ξημερώματα της 22ας Απριλίου, οι πολιορκημένοι αντίκρισαν έκπληκτοι να τροχοδρομούν στον Κεράτιο κόλπο 70 οθωμανικά πλοία τα οποία οι πολιορκητές είχαν σύρει διά ξηράς πάνω σε ξύλινες σανίδες αλειμμένες με ζωικό λίπος παρακάμπτοντας το Γαλατά. Υπήρχε πλέον ανάγκη επέκτασης του μετώπου άμυνας και στα θαλάσσια τείχη του Κεράτιου κόλπου, η επάνδρωση των οποίων έπρεπε να επιτευχθεί με την απόσυρση πολεμιστών από τα χερσαία τείχη. Έτσι, σε συμβούλιο αποφασίστηκε να πραγματοποιηθεί επιχείρηση πυρπόλησης των οθωμανικών πλοίων που ναυλοχούσαν στον Κεράτιο κόλπο. Η επιχείρηση πυρπόλησης όμως με επικεφαλής τον Βενετό Ιάκωβο Κόκο απέτυχε πλήρως στις 28 Απριλίου, προκαλώντας ένταση μεταξύ των Βενετών και των Γενοατών και εκτόξευση κατηγοριών κατά των κατοίκων του Γαλατά για διαρροή του σχεδίου πυρπόλησης στους Οθωμανούς. Στην επιχείρηση αυτή χάθηκαν συνολικά 40 Βυζαντινοί και Δυτικοί, μερικοί από τους οποίους είχαν αιχμαλωτιστεί και εκτελεστεί από τους Οθωμανούς,

αναγκάζοντας και τους Βυζαντινούς να εκτελέσουν 260 αιχμάλωτους Οθωμανούς στην Κωνσταντινούπολη. Η απειλή όμως των πολιορκητών στο μέτωπο του Κεράτιου κόλπου έγινε μεγαλύτερη όταν στις 19 Μαΐου κατασκεύασαν μία γέφυρα με αγγεία κρασιού και ξύλινες σανίδες για να βάλουν με κανόνι τα θαλάσσια τείχη της Κωνσταντινούπολης από κοντινότερη απόσταση.

Από τις αρχές του Μαΐου οι Οθωμανοί επιχειρούσαν με επιθέσεις, βομβαρδισμούς και υπόγειες σήραγγες να πλήξουν τα τείχη της Κωνσταντινούπολης, αλλά οι υπερασπιστές της κατάφεραν να επιδιορθώνουν τα ρήγματα και να καταστρέφουν τους υπονόμους των πολιορκητών με τη βοήθεια του Γερμανού μηχανικού Ιωάννη Γκραντ. Επίσης, το βράδυ της 16ης Μαΐου οι πολιορκημένοι πέτυχαν να ανατινάξουν έναν μεγάλο ξύλινο πύργο που θα τον χρησιμοποιούσαν οι πολιορκητές για να προστατεύσουν τους στρατιώτες τους που θα επιχωμάτωναν την τάφρο μπροστά από τα τείχη της βυζαντινής πρωτεύουσας. Οι επιτυχίες αυτές των αμυνομένων κλόνισαν το ηθικό των πολιορκητών και μετά τη μη αποδοχή των προτάσεων του Μωάμεθ Β΄ για παράδοση της Κωνσταντινούπολης, στις 26 Μαΐου πραγματοποιήθηκε σύσκεψη του επιτελείου των Οθωμανών, στο οποίο δεν επικράτησε η άποψη του μεγάλου βεζίρη Χαλήλ για λύση της πολιορκίας, αλλά αποφασίστηκε η συνέχισή της. Έτσι, στις 27 και 28 Μαΐου στο οθωμανικό στρατόπεδο ο Μωάμεθ Β΄ επιθεώρησε και εμπύχωσε τους στρατιώτες του υποσχόμενος τριήμερη λεηλασία. Στην πολιορκημένη Κωνσταντινούπολη ο Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος εμπύχωσε τους υπερασπιστές της για να πολεμήσουν για τη θρησκευτική τους πίστη, την πατρίδα, το βασιλιά και για τους συγγενείς και τους φίλους τους και ευχαρίστησε τους Βυζαντινούς και τους Δυτικούς πολεμιστές για τη γενναιότητά τους.

Τις πρώτες πρωινές ώρες της 29ης Μαΐου 1453 άρχισε η τελική επίθεση των Οθωμανών για την κατάληψη της Κωνσταντινούπολης. Αρχικά επιτέθηκαν άτακτοι και ελαφρώς εξοπλισμένοι στρατιώτες για να κουράσουν τους αμυνομένους. Το δεύτερο κύμα επίθεσης που εκδηλώθηκε με αιχμή τα μικρασιατικά στρατεύματα επίσης απωθήθηκε, αλλά ακολούθησε σφοδρός βομβαρδισμός και γενική επίθεση με τη συμμετοχή και του επίλεκτου σώματος των γενιτσάρων. Παρά την ηρωική αντίσταση των υπερασπιστών της βυζαντινής πρωτεύουσας, ορισμένοι Οθωμανοί κατάφεραν να εισέλθουν από μία μικρή πύλη, την Κερκόπορτα, στα τείχη και να καταλάβουν ορισμένους πύργους τους προκαλώντας πανικό στους πολιορκημένους και ρήγμα στις γραμμές άμυνάς τους. Ανάλογες συνέπειες όμως είχαν τόσο ο τραυματισμός του Giovanni Giustiniani Longo όσο και η αποχώρησή του από το Μεσοτείχιο.

Η διάσπαση της άμυνας είχε συντελεστεί και έτσι οι Οθωμανοί εισέβαλαν στη βυζαντινή πρωτεύουσα σφαγιάζοντας, λεηλατώντας και αιχμαλωτίζοντας κατοίκους της –από τους χιλιάδες αιχμαλώτους ο γραμματέας του Βυζαντινού αυτοκράτορα Γεώργιος Σφραντζής και ο καρδινάλιος Ρωσίας Ισίδωρος απελευθερώθηκαν αργότερα με καταβολή λύτρων, ενώ ο μέγας δουξ Λουκάς Νοταράς εκτελέστηκε με διαταγή του Οθωμανού σουλτάνου Μωάμεθ Β΄. Τις δραματικές εκείνες στιγμές της Άλωσης της Κωνσταντινούπολης αρκετοί Βυζαντινοί και Δυτικοί κάτοικοί της επιβίβαστηκαν σε πλοία και εκμεταλλευόμενοι την αποβίβαση των Οθωμανών ναυτών για λεηλασία, κατάφεραν να σπάσουν το ναυτικό αποκλεισμό και να διαφύγουν σε νησιά του Αιγαίου και στη Δύση. Η Κωνσταντινούπολη έπεσε, η Βυζαντινή Αυτοκρατορία δεν υπήρχε πια και ο τελευταίος Βυζαντινός αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ΙΑ΄ Παλαιολόγος σκοτώθηκε μαχόμενος ηρωικά στα τείχη της Κωνσταντινούπολης στην πύλη του Αγίου Ρωμανού.

ΤΑ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑ ΤΩΝ ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΩΝ

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης τον Απρίλιο του 1204 η Πατριαρχική Σχολή που είχε ιδρυθεί τον 7ο αιώνα μεταφέρθηκε στη Νίκαια, αλλά μετά το 1266 επαναλειτούργησε στην Κωνσταντινούπολη και στις αρχές του 15ου αιώνα τη διηύθυνε ο θεολόγος Ιωσήφ Βρυνένιος.

Στη Νίκαια, όπου μετά το 1204 είχε μεταφερθεί το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης, ο Ιωάννης Γ΄ Βατάτζης (1222-1254) ίδρυσε φιλοσοφική σχολή, στην οποία δίδασκε από το 1238 μέχρι το 1248 ο Νικηφόρος Βλεμμύδης και όπου μαθήτευσαν ο γιος του αυτοκράτορα Θεόδωρος Β΄ Λάσκαρης και οι λόγιοι Γεώργιος Παχυμέρης και Γεώργιος Ακροπολίτης.

Μετά την είσοδο των στρατευμάτων της Αυτοκρατορίας της Νίκαιας στην Κωνσταντινούπολη το 1261, ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος (1259-1282) μετέφερε το Πανεπιστήμιο (*Πανδιδακτήριον*) της Κωνσταντινούπολης στην απελευθερωμένη πλέον βυζαντινή πρωτεύουσα, διόρισε τον Γεώργιο Ακροπολίτη διευθυντή του και το χρηματοδότησε παρά τη δύσκολη οικονομική κατάσταση του βυζαντινού κράτους.

Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης ή *Σχολεῖον Βασιλικὸν* άνθησε κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1328) και υπό την αιγίδα του *μεγάλου λογοθέτη* Θεόδωρου Μετοχίτη. Σχολή λειτουργούσε στο προαύλιο της Μονής της Χώρας με τον Νικηφόρο Γρηγορά και στο μοναστήρι του Μάξιμου Πλανούδη.

Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγου (1391-1425) και κυρίως μετά το ταξίδι του στη Δυτική Ευρώπη (1399-1403, οπότε επισκέφτηκε την Ιταλία, την Αγγλία και τη Γαλλία) για να ζητήσει στρατιωτική βοήθεια λόγω της τουρκικής απειλής, το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης αναδιοργανώθηκε από τον

αυτοκράτορα που είχε συναντήσει καθηγητές πανεπιστημιακών σχολών της Δύσης. Το Πανεπιστήμιο της Κωνσταντινούπολης, το *Καθολικόν Μουσεῖον*, στεγάστηκε στο νοσοκομείο του Σέρβου *κράλη* Μιλιούτιν (1282-1321), κτίριο το οποίο ανήκε στη Μονή του Αγίου Ιωάννη του Βαπτιστή. Διευθυντής του Πανεπιστημίου δεν ήταν πλέον ο *μέγας λογοθέτης* αλλά ένας από τους τέσσερις *καθολικούς κριτὰς τῶν Ρωμαίων* –μέχρι τη Σύνοδο της Φεράρας-Φλωρεντίας (1438-1439) ήταν ο Γεώργιος Σχολάριος-Γεννάδιος και στη συνέχεια ο Ιωάννης Αργυρόπουλος.

Οι καθηγητές του Πανεπιστημίου της Κωνσταντινούπολης, όπως ο Μανουήλ Χρυσολωράς, ήταν λόγιοι της εποχής και οι σπουδαστές του είχαν τη δυνατότητα να λάβουν υποτροφίες, τα *βασιλικά σιτηρέσια*. Οι φιλολογικές σπουδές στο πρόγραμμα σπουδών του συνδέονται άμεσα με το βυζαντινό ουμανισμό, τη στροφή προς τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό –σχολή Γεώργιου Γεμιστού-Πλήθωνα στο Μιστρά– και την παλαιολόγεια αναγέννηση. Λίγο πριν αλλά και μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους στις 29 Μαΐου 1453 πολλοί Βυζαντινοί λόγιοι μετανάστευσαν στη Δυτική Ευρώπη και στήριξαν την πνευματική αναγέννησή της διδάσκοντας σε πανεπιστήμιά της.

ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ ΛΟΓΙΟΙ ΣΤΗ ΔΥΣΗ

Οι πολιτικές και οικονομικές συνθήκες στο βυζαντινό κράτος, η συνεχής προέλαση και εντεινόμενη πίεση των Οθωμανών αλλά και το πρώιμο αναγεννησιακό και ανθρωπιστικό πνεύμα που εμφανίστηκε στη Δύση οδήγησαν πολλούς Βυζαντινούς λόγιους στα δυτικά πανεπιστήμια αρκετές δεκαετίες πριν την Άλωση του 1453. Οι λόγιοι αυτοί συνέβαλαν στην προώθηση των ανθρωπιστικών σπουδών στη Δύση, στη διάσωση και τη μεταλαμπάδευση της αρχαιοελληνικής και της βυζαντινής πνευματικής κληρονομιάς και στην εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας στους Δυτικούς διανοούμενους που επιθυμούσαν να γνωρίσουν τον ελληνικό πνευματικό πλούτο.

Ο πρώτος που έδωσε ώθηση στις ελληνικές σπουδές στην Ιταλία ήταν ο Μανουήλ Χρυσολωράς (1355-1415). Την περίοδο 1396-1399 δίδαξε ελληνικά στο Πανεπιστήμιο της Φλωρεντίας και στη συνέχεια και σε άλλες ιταλικές πόλεις. Αξιοποιήθηκε από τον Μανουήλ Β΄ Παλαιολόγο (1391-1425) ως πρέσβης στη Δύση, επειδή θεωρούσε ότι υπήρχαν πολλές πολιτισμικές ομοιότητες και ενότητα παράδοσης του ρωμαϊκού και του βυζαντινού πολιτισμού. Με τις μεταφράσεις και τη διδασκαλία του προετοίμασε το γλωσσικό και πνευματικό υπόβαθρο για τους άλλους Βυζαντινούς λόγιους που τον ακολούθησαν στη Δύση.

Ένθερμος οπαδός της Ένωσης των Εκκλησιών ο Τραπεζούντιος Βησσαρίων (1403-1472), μητροπολίτης Νικαίας και από το 1439 καθολικός καρδινάλιος, με την εγκατάστασή του στην Ιταλία το 1441 δημιούργησε έναν κύκλο λογίων (*Ακαδημία Βησσαρίωνος*). Μετέφρασε στα λατινικά έργα των Αριστοτέλη, Πλάτωνα, Ξενοφώντα και Θεόφραστου, συνέγραψε θεολογικές και φιλοσοφικές πραγματείες, ενώ παράλληλα συγκέντρωνε εκατοντάδες χειρόγραφα αρχαίων Ελλήνων συγγραφέων, τα οποία χάρισε στη Μαρκιανή Βιβλιοθήκη της Βενετίας.

Ο Ιωάννης Αργυρόπουλος (1410-1487), λόγιος που συμμετείχε στη Σύνοδο της Φεράρας-Φλωρεντίας, επανήλθε στην Ιταλία και σπούδασε λατινικά στην Πάδοβα, αλλά επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη και δίδαξε στο *Καθολικὸν Μουσεῖον*. Μετά την Άλωση, το 1456, διορίστηκε καθηγητής της αρχαίας ελληνικής φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Φλωρεντίας, όπου δίδασκε επί 14 έτη μελετώντας τον Πλάτωνα, μεταφράζοντας έργα του Αριστοτέλη και συγγράφοντας θεολογικά μελετήματα.

Το 1449 ο Δημήτριος Χαλκοκονδύλης (1423-1511), γεννημένος στην Αθήνα και ξάδελφος του ιστορικού της Άλωσης Λαόνικου Χαλκοκονδύλη, έφτασε στη Ρώμη από το Μυστρά και διδάχτηκε τα λατινικά από τον Θεόδωρο Γαζή. Έπειτα δίδαξε στα Πανεπιστήμια της Πάδοβας επί 9 έτη, της Φλωρεντίας επί 16 έτη και του Μιλάνου επί 20 έτη. Ασχολήθηκε με την πλατωνική φιλοσοφία, τα ομηρικά έπη, τον Ισοκράτη και τη λεξικογραφία.

Μετά τις σπουδές του στην Πάδοβα ο Ιανός Λάσκαρις (1445-1535) διορίστηκε, με τη μεσολάβηση του Δημήτριου Χαλκοκονδύλη, βιβλιοθηκάριος του Lorenzo de Medici και ταξίδεψε δύο φορές στις ελληνικές χώρες για να εμπλουτίσει τη Λαυρεντιανή Βιβλιοθήκη με 200 περίπου χειρόγραφα. Επίσης, το 1492 διορίστηκε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Μιλάνου και εξέδωσε έργα αρχαίων Ελλήνων (Ευριπίδη, Απολλώνιου Ρόδιου). Στη συνέχεια εγκαταστάθηκε στη Γαλλία ως βασιλικός βιβλιοθηκάριος και ταξίδεψε σε ιταλικές πόλεις για διπλωματικές αποστολές. Το 1514 ίδρυσε Ελληνικό Κολλέγιο στον Κυρηνάλιο λόφο της Ρώμης, όπου Έλληνες και Ευρωπαίοι νέοι σπούδαζαν ελληνικά και λατινικά και όπου λειτούργησε τυπογραφείο.

Άλλοι Βυζαντινοί λόγοι που δίδαξαν στη Δύση ήταν ο Ανδρόνικος Κάλλιστος (σε πόλεις της Ιταλίας και στο Λονδίνο), ο Γεώργιος Ερμώνυμος (στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης), ο Θεόδωρος Γαζής (σε Φεράρα και Ρώμη) και ο Κωνσταντίνος Λάσκαρης (σε Νάπολη, Ρώμη και Μεσσήνη).

ΥΣΤΕΡΟΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

*Αργυρό τραχύ Θεόδωρου Κομνηνού Δούκα
(1215-1230), Ήπειρος*

*Αργυρό τραχύ Ιωάννη Κομνηνού Δούκα (1237-1242),
Θεσσαλονίκη*

Αργυρά άσπρα Μεγαλοκομνηνών (1204-1461), Τραπεζούντα

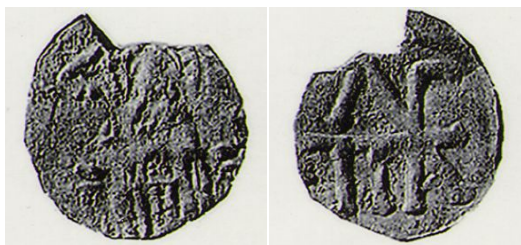
*Χρυσό υπέρπυρον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου
(1261-1282), Κωνσταντινούπολη*

*Χρυσό υπέρπυρον Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου (1282-1294),
Κωνσταντινούπολη*

*Από κράμα τουρνέσιον Ανδρόνικου Β΄ Παλαιολόγου
(1282-1328), Κωνσταντινούπολη*

*Ανώνυμο από κράμα τουρνέσιον
Ανδρόνικου Γ' Παλαιολόγου (1328-1341),
Κωνσταντινούπολη (μονόγραμμα Παλαιολόγων)*

*Αργυρό βασιλικόν Άνας Παλαιολογίνας-Ιωάννη Ε'
Παλαιολόγου (1341-1347), Κωνσταντινούπολη
(1341, στέψη Ιωάννη Ε' Παλαιολόγου)*

*Αργυρό βασιλικόν Ιωάννη Στ' Καντακουζηνού-Ιωάννη Ε'
Παλαιολόγου (1347-1353), Διδυμότειχο (1351, Ησυχασμός)*

*Αργυρό σταυράτον Ιωάννη Ε΄ Παλαιολόγου (1379-1391),
Κωνσταντινούπολη*

*Αργυρό μισό σταυράτον Ιωάννη Η΄ Παλαιολόγου
(1425-1448), Κωνσταντινούπολη*

*Αργυρό 1/8 του σταυράτου Κωνσταντίνου ΙΑ΄ Παλαιολόγου
(1448-1453), Κωνσταντινούπολη*

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Θ. ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ

Ο Νικόλαος Θ. Γεωργιάδης γεννήθηκε στην Καβάλα το 1974 από Δραμινοούς γονείς.

Το 1997 ολοκλήρωσε τις σπουδές του στην Αρχαιολογία στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.

Το 1999 έλαβε μεταπτυχιακό δίπλωμα στη Νομισματολογία από το Τμήμα Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου του Durham της Μεγάλης Βρετανίας.

Το 2005 ανακηρύχθηκε διδάκτωρ της Ιστορίας από το Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Την περίοδο 2004-2013 ήταν επιστημονικός συνεργάτης του Τμήματος Αρχιτεκτονικής Τοπίου του Τεχνολογικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος Καβάλας (Παράρτημα Δράμας) και την περίοδο 2005-2009 εκπαιδευτής του Κέντρου Εκπαίδευσης Ενηλίκων Δράμας (εξέδωσε συνολικά 4 εγχειρίδια διδακτικών σημειώσεων).

Από το 2009 είναι διορισμένος φιλόλογος στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση.

Κατά το χειμερινό εξάμηνο 2016-2017 δίδαξε στο Τμήμα Ιστορίας-Εθνολογίας της Σχολής Κλασικών και Ανθρωπιστικών Σπουδών του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης.

Έχει γράψει 11 βιβλία για τη Βυζαντινή Ιστορία-Νομισματική και την Ιστορία της Δράμας, συμμετείχε σε ιστορικά συνέδρια και μελέτες που δημοσιεύτηκαν σε επιστημονικά περιοδικά της Ελλάδας και του εξωτερικού.